

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

İRADƏ MƏLİKOVA

**AZƏRBAYCANDA
YAŞAYAN XALQLARIN
əfsanə, rəvayət və
NAĞİLLARI**

BAKI – 2018

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu
Elmi Şuranın qərarı ilə nəşr olunur və
Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi tərəfindən tövsiyə olunub

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin
“Azərbaycan xalqlarının folkloru” seriyası. II kitab

Tərtib edən və ön sözlün müəllifi:

İradə Məlikova

Redaktorlar: *Filologiya elmləri doktoru, professor*

İmamverdi Həmidov

AMEA Folklor İnstitutunun şöbə müdiri,
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

İlkin Rüstəmzadə

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Hacıyev Adıgözəl

Paşayev Fəxrəddin

Ağacaniyə Raçık

Baladdin Vəşo

Çərkəzov İlyas

Danakari Rafiq

Baxşiyeva Sevinc

Abdullayeva İradə

Hacımuradova Rimma

Əhmədov Elman

Fəttayev Kamal

Hacımuradova Roza

Əhmədə Həppo

Abdullayev Qurban

Qızıllı Şıxbala

Paşayev Əlhəddin

Əliyev Məcnun

Paşazadə Tərhan

Əliyev Məhəmməd

Şamxalov Məhəmmədşərif

Tinayeva Solmaz

Hümmətov Əşraf

İsmayılov Nüsrət

Əhmədov Uveys

Mətanət Yaqubqızı

Dəmirov Yunis

Məlikova İradə

M50 **Azərbaycanda yaşayan xalqların əfsanə, rəvayət və nağılları,**
Bakı, “APOSTROFF”, 2018, 196 səh.

ISBN: 978-9952-404-44-9

Kitabda Azərbaycanda yaşayan xalqların folkloru, əfsanə, rəvayət və nağılları toplanmışdır. Kitabda multikultural dəyərlərin qorunması və inkişaf etdirilməsi baxımından, geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

© İradə Məlikova, 2018

***Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların,
bütün dinlərin nümayəndələri özlərini
rahat hiss etməlidirlər.***

**İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

MÜNDƏRİCAT

“Azərbaycanda yaşayan xalqların əfsanə, rəvayət və nağılları” kitabı haqqında rəy (<i>İmamverdi Həmidov</i>)	3
“Azərbaycanda yaşayan xalqların əfsanə, rəvayət və nağılları” kitabı haqqında rəy (<i>İlkin Rüstəmzadə</i>)	6
ÖN SÖZ	7
<i>AZƏRBAYCAN XALQ NAĞILLARI</i>	10
<i>AVAR DİLİNDƏ</i>	20
<i>CEK DİLİNDƏ</i>	26
<i>BUDUQ DİLİNDƏ</i>	36
<i>XINALIQ DİLİNDƏ</i>	54
<i>İNGİLOY DİLİNDƏ</i>	59
<i>KÜRD DİLİNDƏ</i>	64
<i>QRIZ DİLİNDƏ</i>	71
<i>LƏZGİ DİLİNDƏ</i>	76
<i>RUS DİLİNDƏ</i>	85
<i>RUTUL DİLİNDƏ</i>	91
<i>SAXUR DİLİNDƏ</i>	112
<i>TALIŞ DİLİNDƏ</i>	129
<i>TAT DİLİNDƏ</i>	166
<i>UDİ DİLİNDƏ</i>	183
<i>İBRİ DİLİNDƏ</i>	189

“Azərbaycanda yaşayan xalqların əfsanə, rəvayət və nağılları” kitabı haqqında

R Ə Y

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin müvafiq sərəncam və göstərişləri əsasında ölkəmizdə multikultural dəyərlərin qorunması və inkişaf etdirilməsi dövlət siyasətinin qayğısı səviyyəsinə qaldırılmışdır. Belə bir şəraitdə ölkədə yaşayan bütün xalqların mədəni irsi qorunur və təbliğ edilir. Xalqların şifahi yaradıcılığının toplanması və nəşri sahəsində səmərəli addımlar atılır və layihələr hazırlanır.

İradə Məlikovanın hazırladığı bu kitab həmin layihələrdən biri olmaqla AMEA Folklor İnstitutu və Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin iştirakı ilə həyata keçirilir. Seriyanın ikinci kitabı əfsanə, rəvayət və nağılları əhatə edir. Kitabda 15 xalqın nağılı orijinal dildə və Azərbaycan dilinə tərcümədə verilmişdir. Nağıllarda xalqların həyatı, məişəti, mühiti və insanların təfəkküründən irəli gələn istək və arzuların ifadəsi təqdim edilmişdir.

Şifahi xalq ədəbiyyatına məxsus dil sadəliyi, insan münasibətilərində səmimilik diqqəti cəlb edir. Bu əfsanə, rəvayət və nağıllar göstərir ki, həmin xalqların şifahi xalq ədəbiyyatında dəyərli nümunələr vardır. Onları toplamaq, nəşr etdirmək və araşdırmaq müvafiq qurumlar üçün əhəmiyyətli olar.

Hesab edirəm ki, İradə Məlikovanın tərtib etdiyi «Azərbaycanda yaşayan xalqların əfsanə, rəvayət və nağılları» kitabının nəşr etmək ölkəmizdə multikultural dəyərlərin qiymətləndirildiyi bir dövrdə əhəmiyyətlidir.

İmamverdi Həmidov

*AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun
şöbə müdiri, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
12 fevral 2018-ci il*

«Azərbaycanda yaşayan xalqların əfsanə, rəvayət və nağılları» kitabı haqqında

R Ə Y

Azərbaycan tarixən müxtəlif xalqların (yüzdən artıq etnosun nümayəndəsinin yaşadığı qeyd olunur) və dirlərin bir arada yaşadığı coğrafiya olub. Bu xalqları birləşdirən təkə onalrın eyni bölgəyə bağılılıqları, oxşar tarixi keçmişləri deyil, həm də ortağ mədəni dəyərlərə sahib olmalarıdır. Tarixən eyni coğrafiyanı paylaşmaları, xalqlar arasında mədəni-iqtisadi əlaqələr etnik mədəniyyətin bir çox sahələrində olduğı kimi, onların şifahi irsinə də oxşarların yaranmasına səbəb olmuşdur. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycanca yaşayan xalqlar tarixi köklərin, dillərinin, inanclarının fərqliliyinə baxmayaraq, hamısı eyni mədəni dəyərlərin daşıyıcısıdır. Ən maraqlısı da odur ki, bir-birindən bəhrələndiyi, faydalandıqları halda hər biri həmin dəyərləri özünənkü hesab etmiş və onu qoruyub günümüzə gətirib çıxarmışlar. İradə Məlikovanın tərtib etdiyi «Azərbaycanda yaşayan xalqların əfsanə, rəvayət və nağılları» kitabı bu xalqların şifahi irsinin ortağ dəyərlər əsasında formalaşdığını göstərən dəyərli mənbələrdən biridir.

Kitaba Azərbaycanca yaşayan on beş xalqın yaşlı sakinlərindən yazıya alınmış nağıllar daxil edilmişdir. Mətnlər həmin xalqların ziyalıları tərəfindən təqdim olunmuşdur. Təbii ki, folklorun toplanması prinsiplərinə bələd olmadıqları üçün onlar şifahi ənənədən gələn mətnlər üzərində işləmiş, onları bir qədər bəzəmiş, yeri gələndə özləri yazıçı kimi çıxış edərək onları bədiiləşdirmişlər. Bu cür işləmələrin mətnlərin elmi dəyərini zəiflətməsinə baxmayaraq, kitab Azərbaycanca yaşayan xalqların şifahi irsinin toplanılıb üzə çıxarılması istiqamətində atılan addımların bir parçasıdır və onun çapı məqsədə uyğun hesab edilir.

İkin Rüstəmzadə

*AMEA Folklor İnstitutunun aparıcı
elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
7 fevral 2018-ci il*

ÖN SÖZ

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 may 2014-cü il tarixli Fərmanı ilə yaradılmışdır. Prezident İlham Əliyev 2016-cı ili Azərbaycanda "Multikulturalizm ili" elan etdi. Multikulturalizm ilində mənim də "Azərbaycanda yaşayan xalqların atalar sözləri və deyimləri" kitabım bir töhfə oldu. Bu kitab "Azərbaycanda yaşayan xalqların folkloru seriyasından" I kitab kimi Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi tərəfindən dəyərləndirilərək onun loqosu ilə çapa verildi.

Bu, onu bir daha sübut idi ki Cənab Prezidentimiz İlham Əliyevin ideologiyası layiqincə yerinə yetirilir. Bu gün Multikulturalizm Azərbaycanda dövlət siyasətidir və eyni zamanda həyat tərzidir. Bu həqiqətən də belədir. Mən Azərbaycanda yaşayan xalqlardan biri olan Talış xalqının nümayəndəsiyəm. Bu layihə Ana yurdum Azərbaycanımıza sevgimdən irəli gəlmişdir və bu işi sevərək edirəm. Tərtibçisi olduğum I kitabı hazırlayanda redaksiya heyəti ilə sıx əlaqədə çalışırdıq. Bu, həm məni, həm də redaksiya heyətinin üzvlərini sevindirirdi. Hər kəs bu işə Ana yurdumuz Azərbaycana böyük sevgidən can yandırır. Kitabı ərsəyə gətirməklə məqsədimiz Azərbaycanda Multikultural dəyərlərimizi dünyaya çatdırmaq və xalqlarımızı necə sevgi ilə birgə yaşayıb-yaratmaqlarını və folklorumuzun, adət-ənənələrimizin və bu qədər dillərin olmasına baxmayaraq, ümumi dövlət dilimizin də qayğısına qaldığımızı, ona necə dəyər verdiyimizi bəyan etməkdir.

Bu kitab oxucular üçün həm də lüğət bazasının rolunu oynaya bilər. Kitab 15 xalqın dilində olan əfsanə, rəvayət və nağıllarla zəngindir. Kitabda hər nağılın sonunda onun Azərbaycan dilində tərcüməsi verilmişdir. Bu kitabın ərsəyə gəlməsində ən böyük köməyi xalqımızın özü göstərmişdir. Sevindirici hal odur ki, hər biri böyük həvəslə bölgələrdən folklor nümunələrinin toplanmasına köməkliklərini əsirgəmədilər. Bax, budur, əsl multikultural həyat təzi!

MƏTNLƏRİ TƏRCÜMƏ EDƏNLƏR:

1. **Avar dilindən:** Tinayeva Solmaz, Balakən rayonunun Şərif kəndi, 47 yaşında;
2. **Cek dilindən:** Əlhəddin Paşayev, Quba rayonunun Cek kəndi, 63 yaşında, Tərxan Paşazadə, Sumqayıt şəhəri, 36 yaşında;
3. **Buduq dilindən:** Adıgözəl Hacıyev Quba şəhərinin Buduq kəndi, 59 yaşında;
4. **Xınalıq dilindən:** Qurban Abdullayev, Xınalıq kəndi, 54 yaşında, Yunis Dəmirov, Xınalıq kəndi, 50 yaşında;
5. **İngiloy dilindən:** İradə Abdullayeva, Qax rayonunun Zəyəm kəndi, 56 yaşında, Əhmədov Uveys, Zaqatalanın Əliabad kəndi, 83 yaşında;
6. **Kürd dilindən:** Ahmədə Həppo, Bakı şəhəri Yasamal rayonu, 83 yaşında, Fəxrəddin Paşayev, Bakı şəhəri Xətayi rayonu, 62 yaşında;
7. **Qrız dilindən:** Şixbaba Mehdiyev, Quba rayonunun Qrız kəndi, 65 yaşında;
8. **Ləzgi dilindən:** Roza Hacımuradova, Bakı şəhəri, Yeni Yasamal 1, 50 yaşında, Rimma Hacımuradova, Qusar rayonunun İmamqulu kəndi, 56 yaşında;
9. **Rus dilindən:** Mixail Aleksandroviç Bulatov (1913 - 1963); Baxşıyeva Sevinc, Lənkaran şəhərinin, Səri kəndi, 43 yaşında;

-
10. **Rutul dilindən:** İlyas Cərkəzov, Şəki şəhərinin Şin kəndi, 67 yaşında, Əşrəf Hümətov, Şəki şəhərinin Şin kəndi, 69 yaşında;
 11. **Saxur dilindən:** Məhəmmədşərif Şamxalov, Zaqatala şəhəri, 55 yaşında; Nüsrət İsmayılov, Zaqarala Suvagil kəndi, 69 yaşında;
 12. **Talış dilindən:** Baladdin Veşo, Lerik rayonun Andurma kəndi, 50 yaşında, Allahverdi Bayrami, Masallı rayonunun Mahmudavar kəndi, 69 yaşında, Kamal Fəttayev, Masallı rayonunun Mahmudavar kəndi, 79 yaşında;
 13. **Tat dilindən:** Məmmədov Əhəd, Quba rayonunun Çiçi kəndi, 77 yaşında, Əliyev Məhəmməd, Quba rayonunun Çiçi kəndi, 51 yaşında; Elman Əhmədov, Quba rayonunun Çiçi kəndi, 65 yaşında, Məcnun Əliyev, Quba rayonunun Çiçi kəndi, 79 yaşında;
 14. **Udi dilindən:** Raçik Ağacani, Qəbələ şəhərinin Nic qəsəbəsi, 69 yaşında, Danakari Rafiq Qəbələ şəhərinin Nic qəsəbəsi, 63 yaşında;
 15. **İbri dilindən:** Mixail Aleksandroviç Bulatov (1913 - 1963), Emiliya Xudiyeva, baki şəhəri, 35 yaşında,

Bu layihədə mənə mənəvi dəstək olan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutu və Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinə təşəkkürümü bildirirəm.
İradə Məlikova

AZƏRBAYCAN XALQ NAĞILLARI¹

FƏRASƏTSİZ OĞUL

Biri varıymış, biri yox imiş. Bir tacir var imiş. Bunun gözünün ağı-qarası bir oğlu var imiş. Bu, oğlanı çox istərmiş. Bu tacirin dünyaya malı-dövlətindən başqa üç qəribə şeyi də var imiş. Bunlardan biri papaqdan, biri zurnadan, o biri torbadan ibarət imiş. Hər kəs papağı başına qoysa idi, kimsə onu görəməzdi. Hər kəs zurnanı çalsa idi, camahat hüzuruna cəm olub ona itaət edərdi, torbanı yerə qoysa idi, orası qızıl olardı.

Bu tacir öləndə vəsiyyəət edir ki, onun oğluna heç sənət öyrətməsinlər, çünki onsız da o qədər dövlət-mal qoymuş ki, oğlan ölənə kimi yesə təمام olmaz. Atası ölənnən sonra oğlan eyş-işrətə qalır. Həmən şəhərdə bir padişah varıymış. Bu padişahın da Hildais adında bir gözəl qızı varmış ki, yaxşı nərd oynarmış. Bu qız eşidir ki, bu şəhərdə dövlətdi bir əyyaş tacir oğlunun üç qəribə şeyi var, özü də nərd həvəskarıdır.

Bir gün qız atasından xahiş edir ki, həmən tacir oğlunu onun hüzuruna dəvət etsin. Şah qəbul edir. Oğlan qızın hüzurinə daxil olur. Qızı görüb ona aşiq olur, qız ilə nərd oynamağa başlayırlar. Qız oğlandan yaxşı oynadığından hər dəfə oğlanı udurdu. Beylə ki, oğlanın cəmi dövləti, torbası, zurnası əlindən gedir, ancaq bircə papaq

¹ Nağıllar internet resurslarından götürülmüşdür. Bax: <http://www.nagillar.az/article/a-21.html> və <https://haqqinda.az/Na%C4%9F%C4%B1llar/10919-Pe%C5%9F%C9%99+dal%C4%B1nca+-na%C4%9F%C4%B1l-.html>

qalır. Bundan sonra qız oğlanı hüzurindən qovur, oğlan axırda əliboş evinə qayıdır. Bir gün həməən oğlan papağı başına qoyub pa-dişahın sarayına gəlir, çəkilib görür ki, padişahın arvatı qızıyla pi-lov yeyirlər. Bu da bir tərəfdə oturub yeməyə başlayır. Padişah görür ki, bunlar ilə dördüncü bir adam da xörək yeyir, amma kim isə görünməyir. Çox təəccüb edirlər. Bu halda, padişahın qızının əli dəyib oğlanın başından papağı düşür, oğlan zahir olur.

Qız xahiş edir ki, oğlan onunla yenə nərd oynasın. Oğlan qəbul edir. Qız yenə bunu udur və papağını da əlindən alır, sonra oğlanı qovur. Oğlan əliboş saraydan çıxır. Artıq o şəhərdə otura bilməyib səfər axtarırdı.

Bir gün oğlan bir bağa çatır, görür ki, burada yaxşı alma ağacları vardır. Əl uzadır almanın birini üzüb yeyir, həməən saat bunun başında iki zorba buynuz çıxır. Oğlanın dərdi daha da artır. İndi buynuz ilə hara gedə bilər? Bir az irəli gedib görür ki, bir əzgil ağacı var. Bu əzgildən də bir dənə dərib yeyir, həməən saat buynuzları düşür. Oğlan bu işə sevinir. Bir xeyli alma, əzgil yığıb evinə qayıdır.

Bir qab almanın yaxşısından padişahın qızına göndərir. Padişahın arvadı qızı ilə bir-bir almalardan yeyirlər. Həməən saat hər birinin başından bir cüt zorba buynuz çıxır. Bu işə heyran qalırlar, nə qədər təbirləri dəvət edirlər, kimsə bunlara əlac edə bilməyir. Bu halda oğlan padişahın hüzuruna gəlib ərz edir ki, qızını maa ver, sizi bu bələdən xilas edim. Padişah əlacsız razı olur. Qızı kəbin kəsdirib oğlana verir. Oğlan da əzgildən onlara yedirib, o bələdən onları xilas edir. Sonra həməən qız, həməən papax, zurna, torba və həm də cəmi dövlətə sahib olur.

PEŞƏ DALINCA

Qədim vaxtlarda bir paçcah var idi. Günlərin bir günündə bu paçcah pəncərədən küçeyənən keçən adamlara baxan vaxtda, gördü əlində bir dəmir xəkəndaz küçə ilə bir əməlli adam gedir. Bu adam bir az gedəndən sora küçəni dönüf geri qayıtdı. Amma indi əlindəki xəkəndaz qızıldan idi. Paçcah bunu görüb təəccüb elədi. Hökm elədi ki, o adamı yanına gətirsinlər. Paçcah onnan xəkəndazın əhvalatını soruşdu.

Həmən adam cavab verdi:

– Paçcah sağ olsun, mən gedirdim küçə ilə qabağıma bir adam çıxdı o, mənənim xəkəndazımı əlinə alıb istədi baxsın xəkəndaz əlində qızıl oldu. Sora mana verdi.

Paçcah ona hökm elədi gedif o adamı çağırırsın. Bir azdan sora onlar hər ikisi paçcahın qulluğuna gəldilər. Paçcah xəkəndazı qızıl eləyən adamın adını soruşdu. O dedi:

– Adım Mirdamaddır.

Paçcah ondan xəkəndazı necə qızıl eləməsini soruşdu. Mirdamad dedi:

– Peşədir.

Paçcah Mirdamada hökm elədi:

– Gərək o peşəni mənə öyrədəsən.

Mirdamad paçcaha dedi:

– Paçcah sağ olsun, sən o peşəni öyrənə bilməzsən. Sən paçcahsan, sənənin peşən paçcahlıqdır. Onu öyrənmək istəyən gərək paçcahlıqdan əl çəksin.

Paçcah dedi:

– Mən paçcah olmaqdan əl çəkərəm, sən o peşəni maa öyrət. Mirdamad razı oldu. Paçcah öz oğlunu yerində paçcah qoyuf Mir-

damad ilə bu şəhərdən çıxıb yola düşdülər. Bir az gedəndən sora paçcah bir qızıl daraq çıxartdı, başını daramağa başladı. Mirdamad qızıl darağı paçcahın əlindən alıb cibinə qoydu. Paçcaha dedi:

– Mənim sənətimi öyrənmək istəyənə başını qızıl daraq ilə daramaq olmaz.

Bir az yol gedəndən sora bular bir bulağa çatdılar. Paçcah cibindən bir qızıl su qabı çıxarıb istədi su içsin. Mirdamad yenə dedi ki, onun sənətini öyrənmək istəyən qızıl şey gəzdirə bilməz. Bir xeyli yol gedəndən sora Mirdamad paçcaha dedi:

– Qardaş, indi daha mən səndən ayrılıram. Get dərvişlik elə, ayrı peşə gör, sən mənim peşəmi öyrənə bilməzsən. Özü də altı aydan sora məni tapacaqsan.

Burda ayrılıb hərəsi bir tərəfə getdilər. Paçcah bir az yol gedif bir şəhərə çıxdı. Burda paçcah bir karvansaraya gedif yer istədi. Dedilər:

– Boş otağımız yoxdur. Amma bir otax var hər kəs orada bir gecə qalsa, şəhərə sağ çıxmayır. Onu da biz saa verə bilmərik. Paçcah dedi:

– Eybi yoxdur, mən orada qallam.

Paçcah otağa girdi, əyləşib çörəğini yedi. Bir vaxt gördü ki, evin difarı ayrıldı, difarın arasından bir qarı iki qızınnan, ikisi də bir paltarda, bir suratda çıxdılar. Qızın biri otdu masanın üstə, biri yerdə. Qarı paçcaha dedi:

– Bunların hansı xanımdır, hansı qulluqçu?

Paçcah masanın üstündə oturana dedi:

– Ey, düş otur yerdə, xanıma incitmə. Qoy, xanım otursun masada.

Qarı paçcaha dedi:

– Sən ki, xanım ilə qulluqçunu tanıdın mən sana dəymərəm. Bunları indiyə kimi bir adam tanıya bilməyibdi. Mən onları öldürdüm. İndi mən o xanımı, qızımı sana verrəm.

Paçcah qarıya dedi:

– Mən bir yerdə dayanan adam deyiləm onu alif saxlayam. Mana arvad gərək deyil.

Qarı dedi:

– İndi belə eylərəm ki, həmişə o sənnən gəzər, amma sənin gözüne görünməz. Bu hər nə eləsə sən ona qarışma!

Paçcah razı oluf bu qızı aldı. Burdan çıxıb bir ayrı mənzil tafdılar orada qaldılar. Bir neçə aydan, gündən sora arvadın bir oğlu oldu. Arvad uşağı aparıf yaxınnan axan bir çaya atdı. Paçcah buna heç bir söz dimədi. Bir azdan sora bunlar buradan bir ayrı mənzilə köçdülər.

Orada bu arvad yenə bir oğlan doğuf təndirə atdı. Paçcahın bu səfər arvadının bu işinə çox acığı dutdu, dedi:

– Səni görüm ilan vursun, neyə uşağı təndirə atdın.

Arvat duruf çıxdı. Paçcah da bunun dalınnan çıxdı. Birdən gördü bir ilan arvadın boğazına dolanıf onu sancır. Paçcah ona çatıncan ilan qaçdı. Arvad öləsi oldu. Ölən vaxtda paçcaha dedi:

– Mən öləndən sora mənim dişimin birini çıxart saxla. Sana bir vaxt lazım olar.

Arvad öldü. Paçcah arvadın dişini çıxartdıf cibinə qoydu. Birdən gördü arvadın ata, anası qapudan girdilər dedilər:

– Sən bizim qızımızı qarğış edub öldürdün. İndi hələ bilirsən sənın uşaqların ölüf. Yox, barmaqının arasından bir bax, onda görərsən uşaqların haradadır.

Paçcah baxdı gördü oğlanları taya yanında oynayırlar. Qayıdıf baxdı heç kəsi görmədi. O çıxıf getdi, uşaqlarını tapsın. Yolda buna

bir dev rast oldu. Dev bunu görcək dedi ki, ay paçcah, səni xoş gördük. Sən hara, bura hara. Bunu deyif paçcahı yanına salıf yerin altındakı bir mağaraya apardı. Paçcah buraya girəndə gördü bura adam, qoyunnan doludur. Axşamatan paçcah vaxtını orada keçirdi. Axşam dev buna dedi:

– Ay paçcah, sən adam əti yeyə bilərsənmi? Əgər yeməsən, un verim çörək bişir ye!

Paçcah unu aparıb çörək bişirib yedi. Bir vaxt paçcah gördü dev böyük bir adamı vurub, qoyun kimi şaqqaladı, şişə çəkib odun üstə qoydu ki, bişsin. Paçcah bunu görüb öz-özünə dedi ki, mən paçcah ola-ola bu dev mənim gözüümün qabağında bu adamları şaqqalayıb yeyir. Gərək mən şişi qoyam oda, munun gözlərini yatan vaxtda dağlayam. Gecə paçcah yatdı. Səhər gördü ki, dev qoyunların hərəsinə bir ad deyə-deyə sığallaya-sığallaya bir-biri çölə çıxartdı, apardı otarmağa. Otardı, axşam gətirdi. Axşam paçcah oda iki şiş qoydu. Dev paçcaha genə dedi:

– Ay paçcah, mən gedim sana un gətirim, çörək bişir ye. Paçcah dedi:

– Un gətirmə. Yer qaranlıq yeridir.

Paçcah fürsət tapub şişləri oddan götürdü, aparıb birdən onun gözdərinə basdı. Dev başdadı gözdərini ovuşdurmağa, amma bir şey görə bilməyirdi. Bu halda paçcah gedif bir qoyun öldürüf, onun dərisini soyuf içinə girdi. Səhər dev qoyunları çölə çıxaranda, nə qədər onları əlləşdirdi, amma paçcahı tapa bilmədi. Paçcah çölə çıxıb, devə bir ox atdı. Ox gəlif devin sinəsinə dəyən vaxt, dev yerə yığıldı. Paçcah o saat qılıncı çəkib onu cəhənnəmə vasil elədi. Paçcah mağaraya girəndə adamlar onun qavağında dizi üstə yıxılıf dedilər:

– Sən devi öldürdün, bizi ölümdən azad elədin. Dev çoxlu qızıl gizlədif biz onu tapıb sana verərik.

Paçcah onlara dedi:

– Sağ olun, maa qızıl-zad lazım deyil.

Paçcah yola düşüf getdi. Bir xeylax gedəndən sora paçcahın qabağına çıxdı bir vəzir. Vəzir paçcahı götürüf ona dedi:

– Mən paçcahın azarlı qızınnan ötəri bir həkim gəzirəm. Paçcah vəzirə dedi:

– Mən həkiməm, gedək.

Paçcah vəzir ilə getdi. Gördü qızın üzü yaradır. Qızdan soruşdu:

– Ay qız, sənin üzünə nə olufdur ki, yaradır?

Qız başdadı başına gələnı nağıl eləməyə paçcaha. Qız dedi ki, mən atamnan ova çıxmışdım. Bir düzdə mən bir balaca difar görüf onun üstən o tərəfə addadım. Orada bir dərviş gördüm. Dərviş mənim əlimdən dutuf bir bağa apardı. Bağda bir ev var idi. Dərviş maa bir otaq göstərdi. Dedi ki, sən burada olacaxsan. Bir yerə mənnən izinsiz gedə bilməzsən. Dərviş tək hər gün çölə gedirdi, amma qaydanda bir neçə adam ilə gəlirdi. Adamlar geri evlərinə qayıtmırdılar. Mən bu dərvişin işini bilmək üçün bir dəfə qapının haçar deşigindən baxıb gördüm dərviş qonaqlar üçün aş bişirif, üztünə bir cürə yağ töhdü ki, qonaqların əlləri dəyən saat od alif yandılar, qızıl oldular. Dərviş qızılları aparıb bir anbara tökdü. Bundan yeddi il keçdi. Bir gün dərviş maa dedi:

– Bu gün qonağımız yoxdur, get aş bişir, hazır olanda mənı də çağır yeyək.

Aşı hazırlayıf apardım qonaq otağına qoydum. Gəlif dərvişi çağırdım.

Mən genə deşikdən baxıb gördüm dərviş o yağdan xörəgin bir tərəfinə tökdü. Sora məni çağırdı. Mən birdən dedim ki, o baxan kimdir?

Dərviş o yana baxanda, mən qabın o yağdan tökülən tərəfini onun qabağına çevirdim. O, əlini uzatdı ki, yesin, od dutuf yandı, birdən bir parça o yangıdan mənim üzümə atdı. O vaxtdan mənim üzüm yaradır. O yağı da götürüf evə gətirdim. Paçcah ölən arvadının dişini çıxartdı, bir daşa sürtüf qızın üzünə çəkdi. Qızın o üzü o saat yaxşı oldu.

Qız paçcaha dedi ki:

– Mənim atam söz veribdir ki, hər kim mənim üzümü yaxşı elədi, ona iki dəvə yükü qızıl verəjəm.

Qız şüşədəki dərvişin yağını ona verdi. Atası da buna on iki dəvə yükü qızıl verdi. Bu dəvələri qavağına salıb yola düşdü. Bir az gedəndən sora buna bir yaşıll əmmaməli adam rast gəldi. Dedi:

– Ey Məhəmməd hümməti! Allah yolunda bu dəvələrin altısını mana ver, əhli-əyalım acdır.

Paçcah dedi:

– Allah yolunda canımı da verərəm.

Gətirib muna altı dəvə verdi. Bir mənzil yol gedəndən sora paçcaha bir qara əmmaməli adam rast gəldi. Dedi ki:

– O qalan dəvələrini də Allah yolunda ver maa.

Paçcah o qalan dəvələrini də ona verdi. Bir az getmişdi qavağına başında qara çarşo, üzündə örtük bir arvad çıxdı. Dedi ki:

– Ey şəxs, səni and verirəm Allaha, o şüşədəki yağı ver mana. Paçcah yağı çıxardıf ona verdi. Onnan ayrılıf bir xeylax gələndən sora gəlif bir bağa çıxdı. Bağın içinə girif bir ağacın dibində oturdu. Bir vaxt gördü ki, iki göyərçin uça-uça gəlif dibində oturduğu ağacın üstünə qondular. Göyərçinin biri o birinə adam diliynən dedi:

– Bajılı-bajılı, bilirsənmi, bu paçcahdır. O paçcahlıqdan əl çəkdi, gör neyə insaflıdır ki, qızıl yüklü on iki dəvəni Allah yolunda payladı.

Dərvişin ambarındakı qızılları da o adamlar üçün qoydu. Onun qabağına yolda əvvəl çıxan Harum idi. O altı dəvə dəvəni apardı fağırfüqəraya payladı. Sora rast gələn İrəşit idi. O da altı dəvəni aparıb korşillərə payladı. Axırda rast gələn Hatəm idi, o şişədəki bir elə qan eləmiş yağdı aldı. Sora genə göyərçin dedi ki:

– Bajılı-bajılı, o arada qoyulan camınan o sudan iki cam işsin, o güllərdən də dərsin, onların hərəsi bir davadır. O bağın qırağındakı ev də Mirdamadındır.

Göyərçinlər bunu deyif uçuf getdilər. Paçcah sudan içif, güldən dərif bağdan çıxdı. Mirdamadın yanından keçdi. Mirdamad onu görjək, “sən buralara xoş gəlifsən” deyif əlindən dutuf evə apardı. Mirdamad paçcahın gəlməginə görə çoxlu adam yıxıf böyük qonaqlıq elədi. Qonaxlardan biri ayağa duruf dedi:

– Ay Mirdamad, sən görək bizim üçün ağ bağdan birillik yoldan bir saada bir dəstə gül bağlıyıb gətirəsən.

Mirdamad hazırlanıb yola düşdü. Paçcah da munun dalınca getdi. Çatan kimi Mirdamad gülü götürüf qayıdırdı. Paçcah bir şir oluf munun yolunda dayandı. Mirdamad gələndə onun əlindən gülü dəstə ilə alıb ona bir balaca budağını verdi. Paçcah ondan qabaq gəlif qonaqların yanında oturdu. Bir vaxdan sora Mirdamad gəldi. Qonaqlar munun əlindəkini görüf dedilər ki, birillik yolu bir saata gedif gəlmisən, hələ gətirdiyin budurmu?

Mirdamad dedi:

– Vallah yolda qabağımı bir şir kəsib gülü əlimdən aldı, bir budağımı verdi.

Paçcah bu halda gülü çıxardıf qonaqların qabağına qoydu. Qonaqlar baxıb gördülər ki, Mirdamad gətirdiyi gül, paçcahın gətirdiyinin bir budağıdır. Mirdamad paçcaha dedi:

– İndi istədiyın peşəni öyrənmişən.

Paçcah Mirdamada dua eləyib o gündən paçcahlığı atıf peşə dalınca getməyə başladı.

РАЛЪАД ЩАЙ ХЪУДУЛЕБ?
(МАРГЪА)

Анкъго мегIер бегун, ичIго гIор бахун добехун цо цIакъ кIудияб улка букIарабила. Гъеб улкаги, чияр ракъалги рахъун, кIодольараб букIарабила. Рахъизеги гъел цохIо чиясила рахъун рукIарал. Гъев хIинкъи-къай лъаларев бахIарчи вукIун гуревила гъел рахъун рукIа рал. Гъев хIинкъи-къай лъаларев бахIарчи вукIун гуревила гъел рахъарал-гъесухъе щун букIарабила хIалкIолъи кIудияб хвалчен. Лъалиниса къватIибегIи бахъун, хъвагIани, гъеб гIоргIанги халалъун бачIунаанила. КIиго-лъабго нухалъ хъвагIани, аскIобегIан швелалдего тIубараб бо лъугIизабизе кIолаанила гъелда. Гъедин, цо улка гуреб, кIиго гуреб, цо чанго улка бахъун букIарабила хвалчадул бетIергъанас.

Улка кигIан кIудияб ва бечедаб-чухалаб букIаниги, генир гIадамал талихI гъечIел рукIаралила. КIвечIебилагъезда лагълъиялде регъунлъизе. Кидаго эркенлъиялъул пикруялда укIунаанила гъел. Кидаго эркенлъиялъул пикруялда рукIунаанила гъел. Кидаго эркенлъиялъул пикруялда рукIунаанила гъел. КигIан лъикIаб квениги гъанибалдаса эркенаб ватIаналдаго тIарIамаб букIанилан кколеб букIанила гъезда. Гъекъолеб лъедагицин доба цо хасаб тату букIанилан толеб букIанила гъез. Дунялдалъего гIахъалаб бакъгицин гъаниб унго-унголъун гвангъараб гъечIилан пикру гъабулеб букIанила. Лъима-лъималго пашманлъиялъул цIун рукIунаанила. Гъездеги

бахун бу кАнила эбел-инсул къварилъи. Лъималго-лъимал
рукАниги, лъималазул расандаби хАлелгицин рихъулароанила
гъел.

Лагълъиялдаса рорчИзе нухги доб хАлкЮяб хвалченаль
къан букАнила гъезине.

Анила ГЕмерал сонал. Херлъанила хвалчадул бетІергъан.
Хвезе къоял тАде щолел рукАнила. Пикру гъабу нила гъес жин-
дирго гІумруялъул-щиб лъикІаб, щиб квешабин жинца гъаб.
КигІан ургъа-ниги, гъабураб лъикІаб жого батичІила. Цере
чАнила, эбел-эменги чІван, бесдал хутІарал лъимал, асирлъуде
карал, пашманал бераз гъаб дунялалъухъ ралагъулел гІолохъаби,
бидуца релъарал авлахъал, лъиениги хАжалъичеб, рохел къола-
реб давла.... Гъеб кинабго хвалчен сабаблъун ккараб букІин
бичІАнила херасда. Гадамазе, квешлъи гурони, цониги
лъикІлъи гъабичІеб жиндирго гІумру цебе чІарав зулумучи сири
бачІун лъугъанила. Гъедин анила къоял, моцІал, лъагІел анила.
Щиб дару гъабуниги, щиб ургъаниги, сири нахъ буссунеб
букІинчІила. Лъанила херасда гадамазе жинца гъабураб къва-
рилъиялъухъ гІумруялъ жиндаса рецІел босулеб букІин. Хъул
къотІарав гъес доб хвалчерги гъанибе босейин, жиндир лъабавго
васги аХІейилан буюранила.

Абунила инсуца васазда:

– Дир лъимал! Гъаб хвалченаль дица гЕмерал ракъалги
рахъана, биялги

тІуна. Херлъараб къоялъ, дицаго гъабунщинаб квешлъиги
ракІалде щун, мукІурлъичІеб халкъалъул щидалал,
рокъукълъиялъул цІурал бералги цере тІамун, диде сири
бачІана. Гъаб хвалченалдаса ватІалъичІони дун, рухІ бахъизеги
кІоларого, гІазабазуль вукІине вуго. Гъарула нужеда, гъаб

хвалчен тЮкаб лъихъениги щолареб бакІалде, ралъдал тІиналде, рехе.

Рахъанила васал, хвалченги босун, инсул амру тУбазе, къватІире. Ралъда бугеб рахъалдехун ралагъун унел рукІанила. КІкІалал щинкІанила, щобал геланила, сордо бан, цо мугІрул ахалъуда чІанила. Радал, чуял кьололел гьитІинал вацал рукІаго, кІудияв вац хвалчен къакъазе лъугъанила. Цинн лъанилиса бахъун, цинги жаниб къзабун, гьельухъ валагъун, гІажаиблъун вукІанила. ХъвагІунбиччан танила гьес хвалчен- халалъунги бачІун, кІкІвараб бетІер гІадин гъабунила гьель рохъаль бацараб мегІер.

– Валлагъ, гъадианаб кутакаб хвалчен ралъдалъе рехун лъикІ гуро, гъаб къваригІараб кьоги бачІине бегъула-ян пикру гъабунила кІудияв вацас. Гъеб пикру кІиявго вацасдаги бицанила. Гьоркъохъев вацги кІудиясда тІад рекъанила. ГьитІинас абунила:

– Цо бугони, холев вугев инсул амру нилъеца тУбазе ккола. КІиабизе бугони, хвалчадул къуваталдаса бергъуна гІадамазул гьудуллъи. Сверун ругел халкъазулгун гъабуни, нилъее хвалчен хІажалъизе гьечІо.

КІудиял вацаз гьесухъ гІин тІамичІила ва, борун хвалченгун, рокъоре тІад руссанила. Инсудаги абунила гъеб ралъдалъе реханилан.

Анила кьо, анила кІинго кьо, лъабго кьо, амма инсул сири тІагІинчила, рухІги босулеб букІинчІиал. Эмен васазда щаклъанила ва гьел ахІеян буюранила. КІудияз нагІадала ккунила, гьитІинас кинабго битІун бицанила. Гаранила херас гьитІинав васасда, гъад гІазабалда жив течІого, кІванагІан хехго хвалчен ралъдалъе рехейилан.

Къабанила васас, бацІанила, анкъабилеб къояль, бакъ тІерхьиналде, ральдал рагІалде шванила. Ральад цІакъ гІодобе биччан букІанила. Гъенир расандуле рукІанила тІерхьунеб бакъул чІорал. Ральдал аб рагІалдаса доб рагІалде бакъуца багІараб къо лъун бугинал кколеб букІанила. Пажайбаб гІодобе биччай букІанила сверухълъиялдаги. Ральда рагІалда бугеб цо кІудияб ганчІидеги вахун, васас хвалчен ральдалъе рехун ба- лагъизабунила.

Хвалчен рехараб бакІалда ральдал лъим березе, гьалдезе лъугъанила. Хвалчен цин тІаде рехун бачІунаанила, цинги кара- челалъ гІодобе бачун унаанила. ТІадеялдаса тІаде цІикІІунеб букІанила ральдал гьалагълъи. БичІІанила васасда гъеб кинабго мунагъл тІемераб хвалчен къабул гъанизе разильулареб ральдал циналдалъун букІин. Ральадги къватІибе кІанцун, жи- го жаниве хъамизе гурилан хІинкъараввасас гъениса нух боса- нила. Гъаб жакъаги гъединила ральад хъудулебги гьелчолебги букІунеб.

DƏNİZ NİYƏ DALĞALANIR

Yeddi dağdan, doqquz çaydan o yanda böyük bir ölkə var idi. Bu ölkə torpaqları zəbt etməklə yaranmışdır. Bu ölkənin yaratıcısı çox güclü, qorxmaz bir adam idi və qılıncının hünəri ilə ölkəni qorumuşdu. O, qılıncını qınından çıxaranda qılınc çay kimi uzanırdı. O, qılıncını çevirəndə bir neçə ölkəni öz ölkəsinə birləşdirə bilirdi. O ölkə nə qədər böyük və varlı olsa da, insanları xoşbəxt deyildir. İnsanlar mühitə uyğunlaşa bilmirdilər. Həmişə azadlıq haqqında düşünürdülər. Nə qədər nazü-nemət olsa da, adamlar öz vətəni

arzu edirdilər. Hətta, suyun da dadı yox idi bu ölkənin. Bu ölkədə günəş də parlaq deyildi. Uşaqlar da sevinə, oynaya bilmirdilər. Bütün bunların tək səbəbi ölkənin başçısının qılıncı olduğunu düşünürdülər.

Çox illər keçdi. Ölkənin başçısı qocaldı. Ölümü belə yaxınlaşdı. O, çox düşündü, mən bu dünyada nə yaxşılıq, nə pislik eləmişəm. Nə qədər düşünsə də, yaxşılıq etdiyi yadına gəlmədi. Gözünün qabağında yetim qalmış uşaqlar, qanlı çəmənlər, peşman baxışlar, lazım olmayan müharibə gəlib durdu. O, başa düşdü ki, hamısı qılıncın ucbatından olmuşdur. Adamlara pislik etmiş, heç bir yaxşı işi olayan bu zalım padşahın canına titrəmə düşmüşdü. Beləliklə günlər, aylar, illər keçdi. Nə qədər çalışsalar da, təbirlər onun dərдинə dərman tapa bilmədilər. Padşah başa düşdü ki, bu etdiyi zülmün günahıdır. Bütün ümidini itirən padşah 3 oğlunu və qızını yanına gətirmələrini tapşırırdı.

Ata öz oğluna dedi:

– Oğlanlarım! Mən bu qılıncı çox qan tökmüşəm, çox dava etmişəm. Etdiyim zülmə, tökdüyüm qana görə indi əzab çəkirəm. Bu qılıncdan ayrılmasam mənim canımdan titrəmə çıxmayacaq, əzab-əziyyətin içində qalacam. Sizdən xahiş edirəm ki, bu qılıncı heç kimin əlinə çatmayan yer də, bir dənizin dibinə atın.

Oğlanlar padşahın qılıncını da götürüb, ataların arzusunu yerinə yetirmək üçün yola çıxdılar. Dənizə tərəf getməyə çalışdılar. Yol getdilər, bir gün, bir gecədən sonra bir dağın ətəyindəki çəmənliyə çatdılar. Balaca qardaş atını çəmənliyə buraxır. Böyük qardaş qılıncı çıxarır. O, qılıncı qınından çıxaranda məəttəl qalır. O, qılıncı çıxaranda dağı, daşı kəsib-doğrayır.

Böyük qardaşı qılıncı dənizə atmaq qərarından vaz keçir. O, fikirləşir ki, qılınc nə zamansa lazım olar. Öz fikrini o, hər iki qardaşına bildirdi. Ortancıl qardaş onun fikri ilə razılaşdı.

Amma kiçik qardaşı dedi:

– Necə olsa da biz atamızın arzusunu yerinə yetirməliyik. Bir də onu deyim ki, bu xəncər insanlar arasında olan dostluğu, mehribançılığı pozur. Biz ətrafımızda olan insanlarla dostluğumuzu möhkəmləndirməliyik, elə buna görə də bu xəncər gərəyimiz deyil.

Böyük qardaş kiçik qardaşının sözünü eşitmədi, xəncəri götürüb evinə qayıtdı. Günlər ötdü, ancaq atanın bədənindəki üşütmə qurtarmadı, can da verə bilmədi. Atası oğullarından şübhələndi və onları yanına çağıraraq soruşdu:

– Balalarım, siz xəncəri atdınız mı?

Kiçik oğlu düzünü deyib bildirdi ki, qılınc dənizə atılmadı. Atası kiçik oğlundan xahiş etdi ki, məni bu əziyyətdən qurtar, xəncəri dənizə at.

Kiçik oğlu atlandı yeddinci gün çatınca dəniz kənarına çatdı. Dəniz sakit görünürdü. Günəş şüaları dənizdə sayrırdı. Bu şüalar elə bil dənizin o başını və bu başını qırmızı körpü kimi birləşdirmişdi. Dənizdə qeyri-adi sakitlik hökm sürürdü. Dəniz kənarında olan bir qara daşın üzərinə çıxaraq qılıncı dənizə atdı.

Qılınc atılan yerdə dəniz suyu çalxalanmağa başladı. Dənizin dalğasından xəncər gah suya batır, gah da üzə çıxırdı. Get-gedə dənizdə dalğalar çoxaldı.

Hətta dəniz çox günah işlətməmiş xəncəri qəbul etmək istəmir. Ətrafa sıçrayan dəniz dalğasından qorxan oğlan oradan uzaqlaşır. Elə indi də həmin dəniz xəncəri qəbul etmək istəmədiyinə görə sakitləşə bilmir.

QOR ŞİD (HATAMNAN HAMIDA NAĞİL)

Sar yanib, sar danib. Ceka kum qırxacığ sınıc sila kumaca Xasi bay luu sar firi yanii. Ana ailaca fir admi yanib. Xasi baya dix Murvat, uga sıs Gülli, qor nava-Hatamnan Hamid sinta yaşamış şabaynib. Uga hayat yoldaşı qaflatan qayıskara Xası bay xayli azalu sulqaya. Hamişa ahtiyaca hacı aila çatınulcan harfayab. Qud ortaluxca ailac hulac-qırac azar şağaya. Kum rayonc ortaluxcuvar 60-70 km ixta yovuskara hulaz şey qağaz xayli çatınluğul yaratmış iya. Sinc yızı yığına Mürvətırna uga xınıbcır sab barkanna, sab hani qovuncina rayonci markazcan hulac (rahac, kısırız dan, qəl, çay-şakar) qağac badala rıxan qarcayab. Xası baba quduz qaynan yızı hava xiyızkara uga dixnan sısı rayoncan yıpucux razi şabaydab. Qulca ailacux hulaz hişan dadıskara acib ge fikircar lalçaydab. Halusayağ acib rıxan harfanci: “Kata nəhcuni qalixun qapxırcı sırqacanab jin”. Lıpcanı. Xasi bayır əlacsızılıcivar acib rıxan hariyab. Ailacir anda lapsinci qaşta yığ gozat iya.

Halu sayağ la katasi nəhçuniskara yız haxrızkara hava madan quy şağaya. Xasi bay yıpındkır sad xəbar daxızkara yifına yiqqirfazkara axraşağaydad, ug- ugancı uxayki acib sabğacına yıza qanıq yıpkıncab. Halusayağ la kata yığcız miqə hava açuq şağaya, yızan yardaya. Halu vaxtına miqə kumar sar admi huşxayana darvazac rıka qadılci uga dixna sıs gozat iya Xasi firaz salam vıcnıyav. Xasi bayır salam qovunan, qadılci cıkaca sağacı yilkaniya. Dərcaar çaxanı ugux quxurcina xəbar qanıya: “Zabalar qaycam,

daxana sağam”? Huxur admiyan sağacına yilkaniya, mizır kalma yurkidab. Sinci aracar çaxani: “Zayidca duz lucikaca rıxar yuz metr araluca qor sinta qayıkrı qaycab”. – luya. Halu vaxtına kum admiyar qod şabayab. Nəhçuni qalixun Murvatnan Gülli mayıt kuman huşxiya. Xasi bayır uga sısnan dix çabkurcaar çaxani qor nava – Hatamnan Hamid ugur bakiyab. Navarır sila yaşınar ge buhu bayız kumak iya. Bu şid Hatamır kum ləhri, sila şid Hamidir kum admira kilar akacına hulaz fuy pul quşxiya. Azala yeyd Xasi bayır uga navarız ükuçxun daxa fu vıcına rıxan harinib.

Yığrakır sinc yığına Hatamnan Hamid ükuçxun daxa karcan çabayab. Şınbər ge buhu bay axırızkara ad fira aaz kadar. Halagayzan çay daqırcına qud qayyığavacına ge kişri qıvcına, sındır ləhar, lasındır kilar akaz çabayab. Nəhçuni navaarız buhu baya fira daxac ırkaya. Halagayızan andız ge buhu bay quzara aac ikaşığaya. Vın mov, buhu bay axuran yıxıç vaa, uga hulumu hamşalug quxca, cira sinc dünyacan qırfıca. Şınbər alemca hadatsayağ Xası bay nöqağ çabkırına, ge qulcan lələyab. Bu baya sasna harakatar anda hülukır çağaydani. Hatam daxama qan qarcaya. Hamidran daya, baya, buhu baya şıkılhexun quy-quy ikıya. Halu vaxtına pancaracı hura yazmışxiya sad kağad ana hüluk kərfaya. Halu kağadca bu bayır uga vasiyyat yazmış acaa. Acaraxıcakı uga qayıcnı hayat axrıcuş sudqurca, lu kağad yazmışaca. Lu kağadca yazılmış xıcanı: - “Za navar Hatamnan Hamid lu sila kumacaar cira vez vıcnı hiç sad şay zaox dad. Zıvez ve hayatca xuşbaxtuul arzulamış iızın. Halagayzan hiç vaxtına cira maştaray. Şitaar lıpçanı, guç sintayav. Hatam vın yaşına Hamidvar buhudaa, anxun ikac vağ tapşırılmış iyızın. Zaancı zalubi yukurna vın, valideynbəən ruh şadd şoğarov”.

Vazri yarcaya, yamxuci vazri huşxaya. Sinci yığına şimbər kılarna- ləhar akrancı lıca qalbaluxca askuncına sinta fu ulıya.

Çaxani yıpız ikancı kına xiyii divarci hura sab parultu irkayav. Andız lu parultu qızıl xiyic vacayav. Halu qızılçqasta girgez qulibi quxuz vıcnıya. Girgəz mal-vıl vakaz admiir vabqaraiyab. Sinci qafınqasta padşahara sayaq giypaxayab. Şinbə sinta giypxırıcır camisi 7 (yığd) san yulğmiya. Hatamız anda cira xiyic ikaşağaya. Anız halaan ge buhu baya vasiyyatcıkır xabar danı. Hamidız buhu baya vasiyyat lıpız ikaxicani. Halusayağ Hamida yık Hatamkır kaçaya. Buhu baya vasiyyat lıpız çakinmiş sağaya. Uga halov-pelad qodacina qaçağaya. Hayara dustibi qodbacina, uquz buhu karcigaar açuk iyya. Qod san xicani ki, şinbi sinta şabaydanib. Hatam ildaşar qasta marc vacina qardına harfaya. Qırt hamlakan ildaşarız vucniyav. Halusayağ Hatam saa qumığ yilkaniya. Sad yığ uga buhunda zayratcaan huşxaya. Saatarqan askuncaar çaxani sila şid Hamid huxurcina qarfaya. Anız Hatama qumığ yilkınıc ixacani. Yigi tamisulcivar Hamidir Hatam uga qulcan çiğiya. İcin-icına askuncına çay qığriya. Hatamız ugug haqqlu aaz ikaşağaya. Halusayağ Hamidir buhu baya vasiyyat anvan luya. Hatamvar ugug haqqlu aaz sağaydad, ugur sah f aac qalə harfaya. Zovraar şib yaç haqqlu. Qob şimbəd, saban ki nağil lunad.

İKİ QARDAŞ (HƏTƏMLƏ HƏMİDİN NAĞILI)

Biri var idi, biri yox idi. Cek kəndinin kənarında kiçik bir daxmada Xası baba adında bir kişi var idi. Onun ailəsi beş nəfərdən ibarət idi. Xası baba oğlu Mürvət, gəlini Güllü, iki nəvəsi-Hətəm və Həmidlə birlikdə yaşayırdı. Həyat yoldaşı qəfil dünyasını dəyişdikdən sonra Xası baba uzun müddət xəstə yatır. Daim ehtiyac içində yaşayan ailənin günü-güzəranı daha da pisləşir. Qışın ortasında

ailənin qış azuqəsi qurtarır. Kənd rayon mərkəzindən 60-70 kilometr uzaq olduğu üçün ərzaq məhsullarının gətirilməsi çox çətinlik yaradır. Buna baxmayaraq, bir qarlı gündə Mürvət ilə Güllü arvad bir atla bir öküz götürüb rayon mərkəzinə ərzaq (un, toyuqlar üçün dən, duz, çay-qənd və s.) məhsulları gətirmək üçün yola düşürlər. Xası baba qışın soyuq və qarlı hava olduğu üçün oğlu ilə gəlninin rayona getmələrinə razılıq vermir. Amma ailənin evdə yeməyə heç nəyi olmadığı üçün onları öz fikrindən döndərə bilmir. Beləliklə, onlar səhər tezdən yola düşərkən: “Sabah axşam qaranlığa qədər gəlib evə çatacayıq” – demişdilər. Xası baba ələcsiz qalıb onları yola saldı. Ailə onların rayondan qayıdacaq günün axşamını gözləməli oldu.

Artıq növbəti gün axşam vaxtı qar yağdıqca hava daha da pisləşmişdi. Xası baba gedənlərdən bir xəbər gəlmədiyi üçün səhərə kimi yata bilmir və xəyalən fikirləşir ki, onlar gecə qarın altında qalıb donublar. Artıq günortaya yaxın hava açılmış, yağan qar da kəsilmişdir. Bu zaman qonşu kənddən bir atlı gəlir və darvazada dayanıb oğlu ilə gəlninin yolunu gözləyən Xası babaya salam verir. Xası baba salamı alsa da durduğu yerdə quruyub qalır. Handan-hana özünə gəlir və soruşur ki, “Balalarım ölüb, yoxsa sağdırlar”? Atlı da donub qalır və dili söz tutmur. Amma bir azdan sonra: – “Zeyid düzü deyilən yerdə, yoldan yüz metr aralıda ikisi də bir yerdə soyuqdan ölüblər” – deyir. Bu zaman kənd camaatı yığılır. Axşam vaxtı Güllü ilə Mürvətin cənazəsini kəndə gətirirlər. Xası baba gəlmi ilə oğlunu dəfn etdikdən sonra iki azyaşlı nəvəsini özü saxlamalı olur. Nəvələr kiçik yaşlarından babaya kömək etməyə başlayırlar. Böyük qardaş Hətəm kəndin buzovlarını, kiçik qardaş Həmid camaatın quzularını otarmaqla çörək pulu qazanırdılar. Xəstə olan Xası baba səhər tezdən nəvələri üçün çay-çörək verib yola salırdı.

Günlərin birində Hətəm və Həmid səhər tezdən işə gedirlər. Qardaşlar babalarının yatdığını görüb, oyatmaq istəmədilər. Ona görə çay içmədən qış olduğu üçün kürklərini geyinib, biri buzovları, biri də quzuları otarmağa getdilər. Axşam evə gələndə nəvələr babalarının ayılmadığını gördülər. Onun üçün də onlar babalarını oyatmaq qərarına gəlirlər. Sən demə, baba əbədi olaraq gözlərini yummuş, başqa bir dünyaya qovuşmuşdu. Qardaşlar el adəti ilə Xası babanı torpağa tapşırıb, evə gəldilər. Babalarının səsi, hərəkəti onların gözlərinin önündən getmirdi. Hətəm tez çölə çıxdı. Həmid isə baba, ata və anasının şəkillərinə diqqətlə baxdı. Bu zaman pən-cərənin qabağındakı yazılı bir vərəq gözüne dəydi. Bu kağızda baba öz vəsiyyətini yazmışdı. Elə bil kişi ölümünü, həyatının başa çatdığını bilib, kağızı yazmışdı. Bu kağızda yazılmışdı: “Nəvələrim Hətəm və Həmid, bu kiçik komadan başqa sizə verəsi heç bir şeyim yoxdur. Gələcək həyatınızda xoşbəxt olmağınızı arzu edirəm. Bunun üçün də heç vaxt ayrılmayın. Necə demişlər, güc birlikdədir. Hətəm, sən yaşca Həmiddən böyüksən, onu qorumağı sənə tapşırıram. Məncə, dediklərimi etsəniz, valideynlərinizin ruhu şad olar”.

Aylar keçdi, payız ayları yetişdi. Qardaşlar bir gün quzuları ilə buzovları otararkən köhnə yurd yerində oturub çörəyini birlikdə yeyirlər. Sonra getmək istəyərkən uçmuş divarın dibində bir parıltı görülür. Onlar bu parıltının qızıl olduğunu bildilər. Bu qızılla özlərinə təzə evlər tikdirdilər. Özlərinə mal-qara otarmağa işçilər də götürülər. Bir sözlə, padşahlar kimi yaşadılır. Qardaşların bir yerdə yaşaması cəmi yeddi il davam etdi. Onların ayrılmasını Hətəm istədi. Amma onun hələ də babasının vəsiyyətindən xəbəri yox idi. Həmid babasının vəsiyyətini demək istəyirdi. Ancaq Həmidin Hətəmdən ürəyi sınır. Babasının vəsiyyətini deməkdən çəkinir. Pal-paltarını yıgıb gedir. Yaxşı dostlar tapıb, özünə böyük iş yerləri açır. Artıq iki il

idi ki, qardaşlar birlikdə yaşamırdı. Hətəm dostları ilə mərcə girdi və uduzdu. Buna görə də bütün əmlakını mərcələşdiyi yoldaşlarına verdi. Hətəm artıq quru yerdə qalmışdı. Bir gün valideynlərinin qəbri üstünə gəlir. Saatlarla oturduqdan sonra kiçik qardaşı Həmid gəlir. Hətəm çöldə qaldığını eşitmişdi. Ürəyinin təmizliyindən Həmid Hətəmi evinə aparır. Üz-üzə oturub çay içirlər. Hətəm istədi ki, özünə haqq qazandırsın. Beləliklə, Həmid babalarının vəsiyyətini ona deyir. Hətəm də özünə haqq qazandıra bilmir və özü səhv etdiyini başa düşür. Göydən üç alma düşdü. İki qardaşların, birisi də nağıl danışanın.

PAŞA BAYA

Sar yani, sar dani. Ceka kuma Paşa bay luud sar firi yani. Lu kuma lap buhu admi Paşa bayani. Kum cihilbi qırt cabhacan yıpızkara, hayalbina xınıbar tasarufatca işləmiş şabayinib. Hamışa halc ailarux çatinluğul şağanci Paşa baya yancan maslahatçiz çabaynib. Sab fan gaşi, sab fan haacın yiğc sınaar varcan yab haayalbər kəl, tili, ləh vakiniv. Ge dixna firi cabhacan hayba xınıbarir kotanci qasta ciga şumlamiş iyni, sudqur nikinbi yıxini. Holu sayağ imkansıza xınıbarir yıqci cabhaci askerbasaayağ xarmancığ val gürkini...

Sinci cabic yamxuc yığına vara mahlaca şoğa Asli xınıb Paşa bayız miqqə xicina luya:

– “A Paşa xalu, vaz acaaya ki, za dix İbrahim cabhaca yaa. Halu saat za sısna ana rıxır hayal gaşiyab. Zın rayoncan yıpcina andız rahac, uhulci şay-şü qağaşağaydad”.

Paşa bay:

– “Hayalbi gaşi bakaşabadab” lıpcına, uga gulcar uluc şay qayıncına vıncıya, Asli xınıb rıxa hariyov. Sad-çıkara yığraar çıxani Asli xınıbcır ica sısqasta ge xalça kabci kalıkna luya:

– “Paşa xalu lu xalça çicid ikacav vaz vutuğ, hayalböz rahac qaşuğ. Javar rayoncan yıxşagaydad”.

Asli xınıbcır holu sayağ gulca yaybi xalçaar mazar vicina maharba azar şoğaskara ica ailə salamat bakacib. Qalabacar sad-qod yığ yatfıcarçıxani kuman xabar huxurca ki, Asli xınıbca dix İbrahim sağ-salamat qulcan huxurca. Asli xınıbca gulca halagayzan hidnamitfara.

İbrahim neğə şağayniki day, xınıb, rıxır hayal sağ yıbkıncab. Dayır nəğakunkur luya ki,

– “Ay bala Qoquz şukur vın cırqankır salamat qarficina huxurca. Zınan qulca yaybi xalçaar vucina va hayalbi bakacab. Ja ailac yıpkıncux Paşa xalu kumak xayli xica. Am daxanani zinan qırt ciranda sayağ gaşır rıqaranib.”

İbrahimır ge dayığ ibr qiycaar çıxani laar:

– “Paşa bay xayli sağ işi. Zın rıqaskara ana qulluğulca qaldacana.”

Halu vaxtına rikaar sas qarfaya. Paşa bay packın harcaya, İbrahima hadaan huxurcina ad qucaqlamış iya. Ailacız aydınlıqul vucar çıxani pacık goda xalça-palazar haan haqrazvucniya. Asli xınıbcır icic gulavasayağ qila hadiğ çoxuncna yıpkıncov. Anır fic sına qulcar vuyic xalça-palazna qızılbi hülu hura godxicanı. Qulc ailana qohumar lu karcux maatal xicna yıpkıncab. Paşa bayır Asli xınıbcıxun ikacına luya:

– “Zın zıvavar lu xalçaar qadaynani çıxani safar za yancan huşxaddanıv vın. Cirandır askena qiymaycid qayıncına vin qaşi

yılıkacanıb. Zın ambi qayıncınaqulci kuncılan qodacina akacızın, vəzan fu vuyuczın. Qə və amanat vav vucniyazın”.

Aslı xınıbcır ica nəğoxunkır laar:

– “Paşa xalu Qoqur vın akii! Vın takca ja ailə vaa, girt kum admiraz kumak acina acib gaşır qayız yaptırıcadab”.

Zavraar şib yaç haquldu, sab vəz işi, sab nağıl uxanız işi, saban ki, Paşa bayız işi.

PAŞA BABA

Biri varmış, biri yoxmuş. Cək kəndində Paşa baba adlı bir kişi varmış. Paşa baba bu kənddə ən yaşlı adam idi. Kəndin bütün cavanlarını cəbhəyə aparıldığı üçün uşaqlar və qadınlar təsərrüfatla məşğul olurdular. Daim hər hansısa bir ailənin üzvü çətinliklə üzleşərkən Paşa babaya üz tutar, ondan məsləhət alardı. Bir qarın ac, bir qarın tox böyüyən 7 yaşdan yuxarı olan uşaqlar quzu, çəpiş və buzov otarardılar. Oğlunu və ərinə cəbhəyə yola salmış qadınlar isə xış və kotanla yer şumlayar, tum səpər və yetişən zəmini biçərdilər. Beləliklə köməksiz qalan qadınlar arxa cəbhənin əsgəri kimi xırmanda vəl sürərdilər...

Payızın yağışlı günlərinin birində yuxarı məhəllədə yaşayan Əsli arvad Paşa babaya yaxınlaşaraq deyir:

– “Ay Paşa dayı bilirsiz ki, oğlum İbrahim cəbhəyə gedib. Hazırda altı uşağı və gəlinim evdə ac qalıblar. Mən rayona gedib buğda, un və ərzaq məhsulları gətirə bilmirəm”.

Paşa baba:

– “Uşaqları ac saxlamaq olmaz” – deyir və evdən bir qədər ərzaq məhsulları verib Əsli arvadı yola salır. Bir neçə gündən sonra həmin qadın gəlini ilə birlikdə evdəki xalçasını gətirərək deyir ki,

– “Paşa dayı bu xalçanı neçəyə satırsansa sat, uşaqlara un gətir. Biz rayona gedə bilmirik.”

Əsli arvad bu yolla evdəki bütün xalça-palazı və qızıllarını sataraq ailəsini müharibə qurtarana qədər sağ-salamat qoruyub saxlayır. Qələbədən bir neçə gün sonra kəndə xəbər yayıldı ki, Əsli arvadın oğlu İbrahim cəbhədə dəfələrlə yaralanmasına baxmayaraq sağ və salamat evə qayıtmışdır. Ona görə də Əsli arvadın evində toy-bayram idi...

İbrahim sevinirdi ki, anası, həyat yoldaşı və altı övladı sala-mat qalıb. Anası sevincini gizlətmədən deyir ki,

– “Ay oğul şükür Allaha, sən odun-alovun içindən sağ-salamat qayıtmısan. Mən isə evimizin bütün xalça-palazını satıb balalarını saxlamışam. Ailəmizin sağ qalmağında Paşa dayının köməyi çox olub. O, olmasaydı biz də başqaları kimi acından qırılırdıq.”

İbrahim anasına qulaq asdıqdan sonra öz fikrini bildirdi:

– “Anacan çox sağ olsun Paşa baba. Mən də ölənəcən onun qulluğunda dayanacağam...”

Bu zaman qapıdan səs gəlir. Paşa baba eyvana daxil olur və İbrahimi bağrına basır. Ailəyə göz aydınlığı verdikdən sonra eyvanda divarın dibinə yığıdığı xalça-palazı içəri daşıdırır. Əsli arvad sanki ayaq üstə qurumuş kimi mənzərəyə tamaşa edirdi. Onun beş il evdən satdığı bütün xalça-palazı və qızılları artıq gözləri qarşısında yığılmışdır. Evin ailəsi və bütün qohum-qardaş bu işə mat qalmışdı. Paşa baba üzünü Əsli arvada tərəf tutaraq deyir:

– “Mən səndən bu xalçaları almasaydım sən ikinci dəfə yanıma gələn deyildin. Başqaları ucuz qiymətə alıb, axırda sizi ac sax-

layacaqdı. Mən isə onları alıb, evin küncünə yığaraq ailənizi yemək və geyimlə təmin etmişəm. Bu gün isə əmanətinizi özünüzə qaytarıram”.

Əsli arvad sevincini gizlətmədən dedi:

– “Paşa dayı Allah sizi qorusun! Siz təkcə ailəmizi yox, həm də kəndimizin bütün camaatını ölümdən xilas etdiniz”.

Göydən üç alma düşdü, biri sizin, biri nağılı oxuyanın və biri də Paşa babanın.

BUDUQ DİLİNDƏ

ESKENDERO MIÇ'I DÜNYACÄ ÇAĞAR

Yığro sunciye Eskender ugo qızıl taxtına qaç'u aq'ulivni. Dünyaçä veyi idmerikir, hayvanbekir unuz xal'at-xarac quşxoravni. Zäväkir, q'umäkir, noq'akir, xhiyekir şütkü xaracoxun Eskenderir irhazetin tovuzco quşulducmä qanät eçmi si'irci, nuğa säxhäci, anız ugug osiyez ciga varaq'ar dädni. Ucär itxacmä anır ugo vezircovon yıpäci:

– Vezir, vöz hats'är, q'uma icina zäcmäd baxtavar idmi säxhäcq'arak? Vöz irqhiravi, pitin ins-cins, hayvan, quş-haşke zo ç'elavi.

Vezircir päk'rimbea şürän qhur qoxu nä yıpäci:

– Q'ibleyi-alem, vın q'uma icino Allavi, ime ç'el däd. Amma ay şäh, vı nı va maxara mek'şömorot'u, Süleymanız idetkini dünya vöz in ıdänkäna. Ülümcür nä şahinoxun irhari, nä ma nukorcoxun. Laşa noq'arı padşah nä nukär susundäkir cüre si'ir där.

Eskender fikirbea vixhici. Unur can yuts'u, sarq'ar, qaburco qurxi yık'ıllar yobğuci. Sarq'ar! Duğurdänki nä idmi sarq'ari, laşa noq'a q'anik çağari, qurd-quşulur sa'al çağari. Halaç'ar zo ulu var-dovlät in açän-laxan yuxhori!

Eskenderiz laški därd şatkici. Vezircir unuz üregteselligi yıvä nä yıpäci:

– Ay bo'lu şah, sarq'ar Allacä xabic kıldävi, iye fikir sümö'ü. Pitinciber alä rixar yebç'iri. Hiç sunsu dovlättunovän, hiç suncu gucunovon iye qabağ qen dexhera.

Eskenderir yıpäci:

– Vezir, vın idmice k'ean qudaşxar şeyri za k'ean qürcü. Ulu dârdınır zın çurutmi si'ira. Şi yıxhârisân sâxhâ, zın gerek sadarq'arcız darman q'axuts'u ki, zın hemişelik sağ irkinden.

Vezircir yıpäci:

– Şah, lahki naşükür sâmä(xh), sâd şey ki Allacır yıpäyezini, iyez darman döxhöra. Amma sâd kîdâ vi ki, miç'i dünya päsâr yıxhârca abi-ñayat yu'u sâb vis vi. Hanır alâ visar xhâd seğiren, sadarq'arâ, hekke ki dünya yıxhâri, ad ın sağ inkâna.

Eskenderir vezircoxun ra^bbottucâ ibir qıyeyexan yıpäci:

– Zın Eskender sâxhädân, ulu dünya za xaba q'anik sâxhâ, alâ abi-ñayatco xhâd q'axu nâ seğir sâdâxhâ? Vezir, zın alâ abi-ñayatco xhâd q'axuz çağari.

Vezircir yıpäci:

– Q'ibleyi-alem, huluç'arizke alâ xhâd q'axunâ iyekir seğiri sâxhädâr.

Eskenderir yıpäci:

– Zın q'axuts'ıra, vezir, vın hazıruvol si'ir.

Hın, çuq'ud dığısân yoç'uci. Eskender ugunda dıdezın, hecızın, ayelbezin gürüşmü sâxâ nı rıxa ş'arxhuci. Acber abi-h'ayatco xâd q'axuts'uyız xabar qona-qona mik'e vipkici, lahki vipkici, dârärber, tãpärber duz vipkici, ş'üpkü suncu cıgacâ çubarq'aci. Ueber ilive xilğ'erar ebşeci, ov qup' t'u nâ kabab yinci. Sudama itxaci ki, heyerisân sâr derviş qüxhü qarxhuci. Una axuca veyi halävârma ts'oruvni. Eskenderir unovon xabar qeyinci:

– Ay darviş, vin tuvi, ulu cıgarbea vin çoxun ş'alsälavi?

Dervişcir yıpäci:

– Ay şah, zın Xızırı, abi-ñayaca xhiyoxan ş'alsälavi.

Eskenderir lahkice nuğa sâxhâ ni yıpäci:

– Derviş, yinä abi-ḥayatco xhiyexun ‘abälsälavi. ‘uş, aq’ul, säd mik’e fu sa°aldän, kilama qubzur çabğara.

Xızır in aq’ulci. Säd k’ibe fu sa°al ap’q’uliyexan Eskenderir yıpacı:

– Hil qubzurda, bätän.

Ucber xilg’era qibşe ni rixa ‘abärxäci. Eskenderizin veyi attora sasıla xabikir dağra– daşra hiç miçegin qolt’ol däbni, ‘apku qapçoğorni. Acber suncu ulkää çubarq’acı. Undäz itxac ki, ive veyi idmer pitinciber la°a mät’, ugciberma säb ‘ül veyivi. Ulu ulkää çurq’ucmä Xızırır ugo xila ‘avaqha nä Eskenderovän yıpacı:

– Ay Eskender, ud ‘ecucoro ulkävi. ‘ecucärır idmice yäk so°uli. İver yebeç’i laḥki çetini.

Eskenderir yıpacı:

– Zın za°ando padşahco bodä idmer har sib’ira ki, yez rix yivä, yez rix yidävänbägäm, yin dav°a sü°ür nü yebeç’ira.

Eskenderir ‘esusoro padşahco ulkää sär idmi har si’ira ki, zın Eskender padşahi, bäs yez ando ulkääçär yäbärç’ä çabğar yıbkäci, yezin ando kıdä sädäxhä.

Har si’iri idmicir xabar tuğoa nı ‘esusaru padşahcä çüröt’q’ürcü. ‘esuru padşahcır k’evce qhur qoxu nä alä vixhi idmicovon yıpacı:

– Viç alä Eskenderovon yıp ki, ‘ari ki, uguga qilezin yo ulkää qüxhü qarxhuci. Za°anikir sär Eskender si’irden ki, sär ma ana yancär qarxhoä.

La idmicir xabar ‘ugo Eskendera çürüt’q’ürcü. Eskenderir emr sü°ürücmä pitin idmero, h’ayvanbeo padşahär sinta yiğcan säpkäci. Eskenderir doldom avätöz yiväci. Alä gälçär ma ‘ecucär unda ‘ada selinimä ‘abärxäci. Eskendero leşger ‘ecucoro leşgercizin yiyid diğ, yiyid yu dav°a sü°ürcü. Axir ki, undarı ‘acucäro leşker atä qats’ä

nä ugugundäz rix qavhaci. Ueber iver in yäbärç'äci. Vibki-vibki nä suncu pänacä çubarq'aci. Pänacä äbärç'äcmä har gälcär undäz kiç'ixhin yuts'u 'abecer sasri ixheci. Eskender lahki cigarbea 'asilcni, anız lahki ulkärber itxacni, halmä 'abeser ciga, sasri ixhe dädni. Ugo cigacä sağa qet'ilci. Mez çöşkürä-çöşkürä nä derviřcovor xabar qeyinci:

– Ağa derviř, yin qař duzaltmi si'i cigacä 'ap't'u 'ül ün qavhaci. Vöz hats'är, yövon iver sağ-salamät yäbärç'ä yibkäriz?

Xızırır qhur qoxu nä yipäci:

– Ay dünya uga xaba q'osiye vederi sah, kiç'sämä, zin zıvın miç'i dünyacä tuğo çüröq'ürü.

Eskenderir yipäci:

– Ulu xine ala xinecekir däb, zöz kiç' säxhä cigacä vın sima si'irni yin iver yoborğura?

Xızırır yipäci:

– Ay İskender řah, ud meydan, ud ma řit'an. Hil vın ya 'ürän yoç', viç, yinä va xakila 'übküden.

İskenderiz uga qil qeyin nä 'ürän gäm ser'si yıkän säxhädä tufan qupmi säxhäci. Kulacır ad ugo leřkercizin sinta qeyin nä fuqhab mik'ät almäxan qiçegirci (qen sa'aci).

İskenderir emr sü'ürücmä dünyacä hekke ki cannu vi ni yığcan säxhäci. İskenderir 'ürän hücum si'irci. Ma 'übku nü pänacä çubarq'aci. İrřacmä İskenderiz itxaci ki, derviř halmä hilive vi. Ad ulu kıda lahki mahtal säxhä irkinci, yipäci:

– Derviř bäbä, bäs vın heyevni?

Derviřcir yipäci:

– Zın halmä ilivevni.

Eskenderir yipäci:

– Bäs řimä säxhäci ki, vın kulacır tuğoa där?

Xızırır yıpäci:

– Halmäc kulakcovon zın tuğoa säxhäcini zäväcmä yungulyaraq' säxhä nä abi-ñayatco xhiyeoxun qedeç'irni.

Xızıro ulu ç'el Eskendera qıkäci. Ç'innemi säxhä nä yıpäci:

– Sefi derviş, haraq'ardä irña nä haruq'. Vın va k'ean semenxi ki, vın Eskender şahına qabağcevi.

Eskender yaman ç'innemi säxhäcni. Şah säxhäye lımän halä suftävni ki, halmäc ç'el ixhiravni. Unur emr sü'ür nü yıpäci:

– Hulu dämca dervişceä 'içila lämbä 'abcinde.

Idmeriz ana 'ada 'abeç'i yıkäcni ki, irhadä bädälä şi vi, ad där, uçmi säxhä qaç' vixhivi. Leşker, vezir, vekil, cam'at-pitinciber sabğa qebt'ılcı. Andöz nimä säxhäci ki, tilsimco barxudä halmä uludi. Ham nuğa säbkäci, ham ma pert säbkäci. Hın, Eskenderir emr sü'ürcü, leşkerciz ulu tilsimlu pänäcär yeç'i yıkän säxhäci. Har gälcär çovğun, kulak qupmi säxhäci. Hekke k'evi kulak säxhäci ki, andäkir lahkiter därärbea, täpärbea 'abätä-qıbätä nä abätä qabts'äci. İbkinicberma şilküt sib'ir ni därärbea 'abts'äci. Eskenderciber ugugindekir vibki nä q'uma qıbkä ibkinci. Sudama ugunda 'ülüm eçmi si'irde bädälä şi vi, ucber suncu cigacä vi ki, har täräf darya vi, sa'a cıga irqhir däd. Anda xab harçekir qatkuci. Baluğöräkir xarac qonu Eskender hil säb k'ut'un fuye ħasrättuvni. Eskender şah halmäc çetinüvälcä arxhoä, uc yıpä nä q'alan qaşxar, inam 'öşxü kıda dädni. Anir uga xab bela qiye aq'ulivni. Sudämä zävar unuz säd sas ixheci:

– Ay bo'lu şah, vın çoxun fikir sü'üra vi? Bäs vo k'ikeanki dikbaşuvoäl heyen säxhä?

Eskenderir uga q'ıl qaxan qevin irħacmä uga qabağcä halä derviş qet'ili irqhaci. Sädpä sork'un nä yıpäci:

– Derviş, vın halä sağbägäm? Vın ucära şımä qüxhücü?

Xızırır yıpäci:

– Ay Eskender şah, zın vo bädävi, vâz kissämä. Abi-ḥayatco xhâr vorot'q'uruzker zın vo bädävi, zın halaç'arizker zävâkir cüre yıxhâr dâr. Ay şah, uc maxara mek' 'orot'o cıga däd. Iver qebeç'i lazımı. Sädäxhänäbägäm vin pitinciber ive mızci sabarq'ara.

Eskenderir feğir-feğir yıpäci:

– Zın şı serden?

Xızırır yıpäci:

– Zın zivin iver qebeç'hiri. Eskender, vın vo idmer pitinciber vo q'ala vedebir.

Eskenderir emr sü'ürcü, ano idmer pitinciber sınta ana q'ala yığcan säbkäci.

Xızırır yıpäci:

– Vin pitinderi vea 'ülümer qiç'exinde, mıs zın yıpän halaç'ar vəa 'ülüm eçmi si'irde.

Hın, pitinderi 'ülüm qiç'exinci, säd arä yoç'uyexan Xızırır yıpäci:

– Vin vəa 'ülüm eçmi si'irde.

Andarı ugunda 'ülüm eçmi si'ir irhadä ugciber şırru xhın veyi duzcä ibarqhaci. Eskenderir uga için Xızıroxun süqhür nä yıpäci:

– Ağa derviş, hil in säxhän yovor yıp bädäm, ud şı sehiri, yezin hats'är säxhä, vın tu vi, ulu cıgacär vin yın şımä qabḥaci?

Xızırır yıpäci:

– Acär xabar qomondä. Rixä 'abärxhädän.

Acber rixa 'abärxhäci. Yuvuz, qeyiz duz q'ad sän rix vibkici. Axirce 'übkü nä läp dünya päsär yıxhärcea çubarq'aci. Laḥki 'absiliyexan undarı säd pänä q'axuci. Pänäcä siva säb quş qep't'ilivni. Xızırır iyovor xabar qeyinci:

– Ay ḥayvan, ḥarop'q'ur, yıp bädäm ulu pänäcä qosiyezinqal rix halcuxun çoğori?

Quş meza qüxhü hä harop'q'urci:

– Ay Xızır, vin pänacä q'osiyezinqal vibkinäbägäm miçi dünyacä qabärxhära. Vez yikä abi-ħayatco xäd in iyevi. Miç'i dünyacızınqal şuqhanäfub mıkät rix vibkiyexan abi-ħayatcä çubaraq'ara.

Xızırır nuğa säxhä nä yıpäci:

– Abi-ħayatco xhäd şımäc xhädi?

Quşulur yıpäci:

– Vısi, vibkicmä vez ürqhüra.

Eskenderir leşker pänacä qabağcä eye nä Xızırın sınta pänacä 'aç'uci. Q'ad-şubud gäm qeniyexan miçi dünyacä abärxhäci. Miç'i dünyacär şuqhanäfub mık'ät' rix vibkici. Säd işiğ itxacmä set't'ebhirci. Çubarq'acmä undäz itxaci ki, ic suncu viso xhiyo şalä vi. İlive susunciye bodä q'ab vis vi ni. Ucärikir sunciye xhäd iş-iş işildemi yıxhäрни, suciye xhäd ma halmä heç'i xhädni. Eskenderir hiçişin xabar qeden nä, qurq'u-çudorq'u nä parildemi yäxhär xhiyekir täpän säp'ts'äzke seğirci. Undäz kilaxan abälsäl yıkäcni ki, pänacä qapucä qep't'ili quş bixas 'üxhü visa 'ada oq'ul nä yıpäci:

– Vin qıla q'ankic qayerbekir qenen in ħayifçi yıbkära, qedenen in. Hil zövövon yu'uravi. Vez yıkäciz acärekir qende, va'a, yıkädoduz qomondä.

Eskender şahınır qhur qoxu nä yıpäci:

– Zın amär zınzäzin qen nä ħayifçi säxhäyexan zäs säxhä şi vi ni ki (şivniki), amär zınzäs xel si'irdeän. Zın amärikir q'aptäk qona, şi yıxhära-yıxhära.

Xızırır yıpäci:

– Zın zox çuq'ub cibi, pitincera 'ap'cä za'acär serts'iri.

Andarı halmä nä si'irci. Eskender şahınır q'ab qaye qevinci, Xızırırma uga pitin cibrimer sets'ts'irci. Unda q'unda nä yık'

qarāxhāravni. Undāz sundāxın hats'ār dādni ki, hanır seğiri xhād abi-
hayatco xhādi. Amma Eskender uguga arxeyinni. Anız halmä
hats'ärni ki, ugur seğiri xhād idmi hemişelik sağ 'aqhu, yani abi-
hayatco xhādi. Ugugunda halmä varavur si'ira nä 'übkü undāz
pänäcār işiğlu dünyacä qebeç'i ykăcni ki, halä akanäki quş bixas
qüxhü qabkuci. Quşulur andovor xabar qeyinci:

– Vin xhād halci visar seğirci?

Xızırır yıpäci:

– Ay quş, zın halmä heç'i xhād veyi visar seğirci, Eskenderir
ma iş-iş işildemi yıxhär xhād veyi visar seğirci.

Qhur qoxuts'uyekir ç'uxum soxho vüxhü nä quşulur yıpäci:

– Ay Eskender şah, vın seğiri xhād abi-hayatco xhād dād,
Xızırır seğiri abi-hayatco xhādi. Ay Xızır, vın nä sarq'ara, nä ma
q'us yıxhära.

Quşulur ucär yıpä uga qanätär qıtä nı uçmi soxho qap'ç'
vüxhücü. Eskenderir uga q'ala-qıla 'avätäci, nalä yin ni uzoq'ulci.
Ma şı seri, kıdä kıdan yoç'ucni. Ueber rixa 'abärxhāci. 'übkü nä sād
şirru xhād veyi duzcä çubarq'aci.

Eskenderir yıpäci:

– 'uş hil la'a miç'i dünyacär quğöä qayecoxun irhadäbäm, ud
şımäd şeyi?

Xızıra nä k'ean qütkücü. Q'undarı nä qayecoxun itxacmä şı
itxan 'arivi, ud qaye dāb, ləl-cavahiri. Q'arin hayıfçı sāxhāci.

Eskenderir yıpäci:

– Za gärdän soğöä, zın şımat'ı alä qayerbekir laški qen dād?

Xızır in qayerbekir mik'e qeniyekir paşman sāxhāci.

Ueber rixa 'abärxhāci. Sād mik'e vibkic ni ki, Eskender bixas
azarmi sāxhāci. Anız ugo sarq'ar hats'ār sāxhāci. Unur vesi si'ir nä
yıpäci:

– Zın saq’ a ya didez ixhenäbägäm, anır ugugdur arot’ura. Za meyit çigirde ‘urä gälcä säd dästä xaba K’ur°ancızın malla, anda xakıla ugunda q’ala qıxhä qemelçirber xaba siqhır nä Allacä yervemi yıbkär seyider, anda xalkıla har kesenir uga q’ala qızılıcızın säp’ts’ä q’apsu ‘ave säd dästä idmi, andä xän cam‘ät, läp axirce ma yar-yarağlu leşker eyede. Vin za meyit halmä tuğöän belkem ya didez säd ke tesellüg yıxhära, udazalq’ala.

Ucär vesi si’iricmä Eskender saqaci. Amma una ‘ülüm açux itkinci. Vezirciz, vekilciz, qübkündez una ‘ülüm volt’u yıkän säxhäci, hiç hanovor başär si’ir säxhä däd. Dünyacä hekke rammal vi ni, pitinciber na‘rä sib’irci, ma hi hanovon Eskendera ‘ülüm vet’il säxhä däd. Axirce qüxhü nä suncu q’usu furäri yıpäci:

– Ay Eskender şah, dünyaco malınikir va ‘ül säp’ç’ädäb, hil zın zävaz pay yıvädän.

Ç’el yıpäcmä furäri q’umar säd ça‘angäl noq’ qen nä Eskendera ‘ülümbea ‘ats’äci. Eskenderir halä dämçä uga ‘ülümer qiç’exinci. Dideri Eskendera ‘ül ‘avevni. Rixa irharcikir ana ‘ülümer qaräxhäravni. Bixas sär muştuluq’çi qüxhü qarxhu nä yıpäci:

– Bäs zäv muştuluq yutux, va dix quşxara vi.

Dide säd dästä idmicizin sinta xala ‘ada qarç’uci. Fa‘amcızın irhä nä dideri yıpäci:

– Za dix saq’aci.

Anovon idmerir yıpäci:

– Ay hec, vın gici särxhädär ki, am simäc ç’eli? Kene, va dix leşkercizin, cah-calalcızın ‘uşxaravi. Dıx särixh, ana qabağcä qarç’w.

Hecir yıpäci:

– Za dix laški ‘aq’allu idmivi. Zäv tesellüg yuts’uyiz anır halmä si’irci. Za duxorur yu’ur ki, ay dide, tesellüg q’aux, ülüm zovon kilaxan epsil soxhoci näbägäm, zın za’ad halmä ölsüla.

Eskendera meytit ‘uğoa qadğuci. Laħkice uzobq’ulci, peprim atäci, icin öt’öe qabts’äci, axir

ki, sakit säbkä qebt’ilci. Eskendera meytit sezin, käfännämi si’irni çodğuldä säd halmäc gursätmä kıdä säxhäci. Eskender çolğucber hekke elleşmi säbkäci

ki, ana xab qaburcă ‘asu, başär si’ir säxhädäd. Andäri xab qaburcă ‘asurni, xab qaburcär qaräxhärni. Hulu seħircekir hiç hana q’ıl qöç’ürdäbni. Axirce la rixa veyi q’usu furi qüxhü qarxhuci.

Eskendera xab qaburcär qarän qatku itxacmä yıpäci:

– Yozuğ şah, dünyaco malnikir täpän säbts’ädäb, vin şimat’i ana pay yuts’urdäd ki, ad hissädäxhän qaburcă rahät qaç’alä.

Furäri halmä yıpä nä xaba q’osä (mekä) sädke noq’ ats’äci. Halädämcä Eskenderir uga xab ‘arän, qaburcă q’osiyexun yin qeyin tuğöac.

İSGƏNDƏRİN QARANLIQ DÜNYAYA GETMƏSİ

Günlərin birində İsgəndər qızıl taxtında əyləşmişdi. Bütün dünyada olan heyvan və insanlardan ona xərəcə gəlirdi. Yerdən, göydən, sulardan aldığı xərəcə baxanda İsgəndər tovuz quşu kimi qanad açdı, pərvazlandı, qürrələndi. Bu cah-cəlalı görüb vəzirinə dedi:

– Vəzir, görəsən, yer üzündə mənim kimi xoşbəxt bəndə olubmu? Görürsənmi, bütün ins-cins, heyvan, quş - hamısı mənim itaətimdədir.

Vəzir gülümsünüb dedi:

Qibleyi-aləm, yer üzünün Allahısan, buna söz yox. Ancaq şahım, heç qürrələnmə, Süleymana qalmayan dünya sənə də qalmayacaq. Ölüm nə şaha baxır, nə gədəyə. Qara torpaq şahı gə-

dadan ayırmır.

İsgəndər bir qədər fikrə getdi. Onun ürəyindən can vermək, ölüm, qəbir xofu gəlib keçdi:

– Ölüm! Doğrudan da insan ölür, qara torpağa gedir, qurd-quşa yem olur. Bir zaman mənim bu cah-cəlalımın da altı üstünə çevriləcəkdir!

İsgəndər çox qəmləndi. Vəzir ona təsəlli verib dedi:

– Ey böyük şah, ölüm Allahın əmridir, onun fikrini eləmə!

Hamı o yolu gedəcək. Heç bir dövlət, qüvvət onun qabağını ala bilməz.

İsgəndər dedi:

– Vəzir, ağla gəlməyən bir şeyi fikrimə gətirmisən. Bu dərd məni çürüdür. Gərək nə olur-olsun, ölümün dərmanım tapam, həmişə diri qalam.

Vəzir dedi:

– Şah, naşükür danışma, bir şey ki, Allahın əmri ilə ola, onun dərmanı olmaz. Ancaq bir iş var ki, qaranlıq dünyanın lap qurtaracağında abi-həyat adlı bir su var. Hər kəs o sudan içsə ölməz, dünya durduqca o diri qalar.

İsgəndər vəzirin sözünə diqqətlə qulaq asıb dedi:

– Mən İsgəndər olam, bütün dünya mənim əlimdə ola, o abi-həyat suyunu tapıb içə bilməyəm? Vəzir, mən abi-həyat suyunu axtarmağa gedəcəyəm.

Vəzir dedi:

– Qibleyi-aləm, hələ o suyu tapıb içən olmamışdır.

İsgəndər dedi:

– Mən taparam, vəzir, sən hazırlıq gör.

Bəli, bir neçə gün keçdi. İsgəndər anası, arvadı, uşaqları ilə görüşüb yola düşdü. Onlar abi-həyat suyunu axtarmaq üçün soraq-laşa-

soraqlaşa az getdilər, üz getdilər, dərə, təpə, düz getdilər, gəlib bir cəzirəyə çıxdılar. Cəzirədə atlardan düşdülər, ov vurub kabab çəkildilər. Bir də gördülər ki, bir göy paltarlı dərviş peyda oldu. İsgəndər ondan soruşdu:

– Ey dərviş, sən kimsən, bu cəzirədə nə gəzirsən?

Dərviş dedi:

– Ey şah, mən Xızırım, abi-həyat süyunu axtarıram.

İsgəndər çox şad olub dedi:

Dərviş, biz də abi-həyat suyunu axtarıyıq. Otur, bir qədər çörək ye, sonra gedərik.

Xızır oturdu. Bir qədər çörək yeyib istirahət etdikdən sonra İsgəndər dedi:

– Yolçı yolda gərək, durun gedək.

Atlara süvar olub yola düşdülər. İsgəndərin atlılarının səsinədən dağ-daşda milçək də qalmırdı, qaçıb gedirdi. Onlar bir ölkəyə çatdılar. Gördülər buradakı adamların hamısı qarqara, özləri də tək-gözlüdürlər. Xızır bu ölkəyə çatan kimi atını saxlayıb İskəndərə dedi:

– Ey İsgəndər, bura əcucların ölkəsidir. Əcuclar insan əti yeyirlər. Buradan keçmək çox çətindir.

İsgəndər dedi:

– Mən onların padşahının yanına qasid göndərərəm ki, bizə yol versinlər. Yol verməsələr, dava ilə keçərik.

İsgəndər əcuclar padşahının ölkəsinə bir qasid göndərdi ki, mən İsgəndər padşaham, onun ölkəsindən keçmək istəyirəm, bizimlə işləri olmasın.

Qasid xəbəri əcuclar padşahına çatdırdı. Əcuslar padşahı bərkədən gülüb qasidə dedi:

– Get İskəndərə de ki, yaxşı ki, öz ayağı ilə gəlib bizim ölkəyə

düşüb. Onu bir İsgəndər edəcəyəm, beşi də yanından çıxacaq.

Qasid xəbəri İskəndərə çatdırdı. İsgəndər əmr elədi, bütün insan və heyvan padşahları cəmləşdilər. İsgəndər təbil vurdurdu. O tərəfdən də əcuclar sel kimi axıb gəldilər. İsgəndərin qoşunu əcucların qoşunu ilə yeddi gün, yeddi gecə vuruşdu. Axırda əcucların qoşununu qırıb özlərinə yol açdılar. Buradan da keçdilər. Gethaget, bir mağaraya gəlib çatdılar. Mağaraya girən kimi hər tərəfdən əcaib, qorxulu səslər eşidildi. İsgəndər çox yerlər gəzmişdi, çox ölkələr görmüşdü, belə əcaib yer, belə əcaib səs eşitməmişdi. Yerində donub qaldı, dili dolaşa-dolaşa dərvişdən soruşdu:

– Ağa dərviş, qaş qayırdığımız yerdə, vurub göz çıxartdıq. Deyəsən, biz buradan sağ-salamat keçə bilməyəcəyik.

Xızır gülüb dedi:

– Ey dünyanı fəth edən şah, qorxma, mən səni qaranlıq dünyaya aparacağam.

İsgəndər dedi:

– Bura girməli kol deyil, mən qorxduğum yerdə sən bizi nə cür qurtaracaqsan?

Xızır dedi:

– Ey İsgəndər şah, bu meydan, bu şeytan. Buyur, qabağa düş, get, biz də sənin dalınca gedək.

İsgəndər irəli ayaq atmaq istəyəndə tufan qopdu. Külək onu götürüb qoşunu ilə yüz ağac kənara tulladı.

İsgəndər əmr elədi, dünyada nə qədər canlı var idi, toplandı. Qoşun sel kimi yürüş elədi. Gəlib yenə mağaraya çatdılar. İsgəndər baxıb gördü ki, dərviş buradadır. O lap məəttəl qalıb dedi:

Dərviş baba, bəs sən harada idin?

Dərviş dedi:

– Mən elə burada idim.

İsgəndər dedi:

– Nə təhər oldu ki, səni yel aparmadı?

Xızır dedi:

– Məni elə yerə apara bilsə idi, heç yüngülsaqqal olub abihəyat suyu axtarmağa çıxmazdım.

Xızırın bu sözü İskəndərə bərk toxundu. Bərk qəzəblənib dedi:

– Divanə dərviş, danışanda fikirləş, sonra danış. Unutma ki, İsgəndər şahın hüsurundasın!

Xızır dedi:

– Yaxşı bilirəm ki, İsgəndər şah mənim hüsurümdədir.

İsgəndər bərk qəzəbləndi. Şah olandan bəri birinci dəfə belə söz eşidirdi. Əmr edib dedi:

– Bu saat dərvişin dərisinə saman təpin!

Adamlar Xızıra tərəf getmək istəyəndə onu görmədilər, o qeyb oldu. Qoşun, əhali, vəzir, vəkil tamam mat qaldılar. Elə bildilər ki, tilsimin sahibi bu özü imiş. Həm sevindilər, həm də bikef oldular. Bəli, İsgəndər əmr elədi, qoşun yenə tilsimli mağaranı keçmək istədi. Boran, külək hər tərəfdən əsməyə başladı. Külək o qədər gücləndi ki, onların çoxunu dərə-təpəyə vurub qırdı. Yerdə qalanını da şil-küt eləyib dərəyə tökdü. İskəndərgil bihuş olub yerə yıxıldılar. Bir vaxt gözlərini açıb gördülər elə bir yerdədirlər ki, hər tərəf dəryadır, quru yer görünmür. Onların əlləri yerdən-goydən üzüldü. Balıqlardan xərac alan İsgəndər bir tikə çörəyə həsrət qalmışdı. İsgəndər şah darda qalsın, bü olan iş deyildi. O, əlini alınına qoyub qəm dəryasına batmışdı. Birdən qeybdən bir səs eşitdi:

– Ey böyük şah, niyə fikir eləyirsən? Bəs sənin əvvəlki dikbaşlığın necə oldu?

İsgəndər səsə başını yuxarı qaldırıb, yanında həmin dər-vişi gördü. Bərk diksinib dedi:

– Dərviş, sən hələ sağsan? Bəs bura necə gəldin?

XIZIR dedi:

– Ey İsgəndər şah, mən sənin yanındayam, qorxma, abi-həyata qədər səndən ayrılmayacağam. Ey şah, bura qürrələnmək yeri deyil. Burdan qurtarmaq lazımdır. Yoxsa hamınız acından qırılırsınız.

İsgəndər yazıq-yazıq dedi:

– Nə çarə qılıım?

XIZIR dedi:

– Mən sizi qurtaracağam. Ey İsgəndər, adamlarının hamısını yanına topla.

İsgəndər əmr elədi, bütün adamları onun yanına toplandılar.

XIZIR dedi:

– Hamınız gözlərinizi yumun, nə vaxt açın desəm, açarsınız.

Bəli, hamı gözlərini yumdu, bir müddət keçəndən sonra XIZIR dedi:

– Gözlərinizi açın!

Onlar gözlərini açıb özlərini bir çəmənlikdə gördülər. İsgəndər üzünü XIZIRA tutub dedi:

– Ağa dərviş, bizi bu sirdən agah elə, görüm sən kimsən, bizi cəzirədən nə cür azad elədin?

XIZIR dedi:

– Orasını soruşmayın. Yolçu yolda gərək.

Onlar yola düşdülər. Gecəni gündüzə qatıb, iyirmi il yol getdilər, axırda gəlib dünyanın lap qurtaracağına çatdılar. Çox gəzdilər, axırda bir mağara tapdılar. Mağaranın ağzında bir quş durmuşdu. XIZIR ondan soruşdu:

– Ey heyvan, dilə gəl, de görüm bu mağaranın içərisi ilə yol hara gedir?

Quş dilə gəlib dedi:

– Ey Xızır, mağara ilə getsəniz, qaranlıq dünyaya çıxarsınız. Siz axtardığımız abi-həyat da oradadır. Qaranlıq dünya ilə yetmiş beş ağac yol gedib abi-həyata çatarsınız.

Xızır sevinib dedi:

– Abi-həyat nə cür sudur?

Quş dedi:

– Bulaqdır, gedib görərsiniz.

İsgəndər qoşununu mağaranın kənarında qoydu, özü Xızır ilə mağaraya girdi. Bir neçə addım gedəndən sonra qaranlıq dünyaya düşdülər. Qaranlıq dünyada yetmiş beş ağac yol getdilər. Bir parıltı görüb yüyüydülər. Çatıb gördülər ki, bu bir bulağın suyunun işıltısıdır. Burada yan-yana iki bulaq var idi. Birinin suyu şümşad kimi par-par parıldayır, birinin suyu da adi sudur. İsgəndər sorğusuz-sualsız parıldayan gözəl sudan doyunca içdi. Xızır da bir qədər fikir elədi, sonra adi sudan doyunca içdi. Bunlar geri qayıtmaq istəyəndə mağaranın ağzındakı quş bulağın başından yerə qonub dedi:

– Ayağınızın altındakı daşlardan götürən də peşman olacaq, götürməyən də. İndi sizə deyirəm, istəyirsiniz, götürün, istəmirsiniz, götürməyin.

İsgəndər şah gülüb dedi:

– Mən ki, götürüb peşman olacağam, ta özümə niyə yük eləyirəm? Mən ikicə dənə götürürəm, nə olar, olar.

Xızır dedi:

– Nə qədər cibim var, hamısını dolduracağam.

Elə də elədilər. İsgəndər şah iki daş götürdü, Xızır isə bütün ciblərini doldurdu. Onların hər ikisinin ürəyi darıxırdı. Bilmirdilər ki, içdikləri bulaqların hansının suyu abi-həyat imiş. Amma İsgəndər arxayın idi. O yəqin bilirdi ki, içdiyi bulağın suyu dirilik suyu, abi-həyatdır.

Bunlar bu fikirlə gəlib mağaradan işıqlı dünyaya çıxmaq istəyəndə yenə də həmin quşu gördülər. Quş onlardan soruşdu:

– Hansı bulaqdan içdiniz?

Xızır dedi:

– Ey quş, mən adi suyu olan bulaqdan içdim, İsgəndər də parpar parıldayan gözəl sulu bulaqdan içdi.

Quş qəhqəhə ilə gülüb dedi:

– Ey İskəndər şah, sən içdiyən su abi-həyat deyil, Xızır içdiyi su abi-həyatdır. Ey Xızır, sən nə öləcəksən, nə də qocalacaqsan.

Quş sözünü tamam elədi, qanad çalıb gözdən itdi. İsgəndər baş-gözünə döydü, fəğan elədi. İş-ışdən keçmişdi. Yola düşdülər. Gethaget, gedib bir çəmənзара çıxdılar. İsgəndər dedi:

– Qoy zülmətdən götürdüyüm daşa baxım, görüm nə cür şeydi?

Xızırın da yadına düşdü. Hər ikisi daşa baxıb gördülər ki, bu daş deyil, ləl-cavahirdir. Hər ikisi peşman oldular. İsgəndər dedi:

– Mənim boynum sınınsın, niyə bu daşdan çox götürməmişəm?

Xızır da daşdan az götürdüyünə peşman oldu.

Yola düşdülər. Bir az getmişdilər ki, qəfildən İsgəndər naxoşladı, öləcəyini bildi. Vəsiyyət eləyib dedi:

– Mənim ölüm xəbərini anam eşitsə, özünü öldürəcək. Cənazəmin qabağında bir dəstə əli quranlı molla, onların dalınca əmmaməsini götürüb Allaha yalvaran bir dəstə seyid, onlardan sonra hərəsinin başında bir tabaq qızıl olan böyük dəstə, sonra bütün əhali, axırda da qılınclı-nizəli qoşun qoyarsınız. Bunlarla mənim cənazəmi apararsınız, anam görüb təsəlli tapar, ağlamaz.

İsgəndər vəsiyyətini qurtaran kimi canını tapşırdı. Amma böyük şahın gözləri açıq qaldı. Vəzir-vəkil, bütün toplaşanlar nə qədər elədilər, onun gözlərini yuma bilmədilər. Dünyada nə qədər

rəmmal var idi, onları da çağırıldı, heç kim İsgəndərin gözlərini yuma bilmədi. Axırda bir qoca kişi gəlib dedi:

– Ey İsgəndər şah, dünya malından doymamısan, nakamsan. Qoy mən sənənin payını verim.

Kişi sözünü qurtarıb yerdən bir ovuc torpaq götürdü və İsgəndərin gözlərinə atdı. İsgəndər o saat gözlərini yumdu. İsgəndərin anası oğlunun yolunu gözləyirdi. Yola baxmaqdan gözlərinin kökü saralmışdı. Birdən bir nəfər muştuluqçu içəri girib dedi:

– Bəs muştuluğumu ver, oğlum gəlir.

Arvad bir dəstə ilə evin üstünə çıxdı, diqqətlə baxıb dedi:

– Oğlum ölüb.

Ona dedilər:

– Ay arvad, dəli-zad olmamısan? Bu nə sözdür, danışırsan? Budur, oğlum qoşunla, cah-cələlla gəlir. Tez ol, pişvazına çıxmaq.

Arvad dedi:

– Mənim oğlum çox ağıllı adamdır. O, mənə təsəlli vermək üçün belə edib. Oğlum deyir ki, ana təsəlli tap, ölümü qaytarmaq olsaydı, bu yolla qaytara bilərdim.

İsgəndərin cənazəsini gətirib çıxartdılar. Doyunca ağladılar, üz yırtdılar, birçək yoldular, tamam doydular. Meyiti kəfn-dəfn eləyib basdırdıqda ikinci bəla üz verdi. Nə qədər elədilər, İsgəndərin qolunu qəbrə sala bilmədilər. Qəbrə salırdılar, qol yenə kənara çıxıb əlini açırdı. Heç kim bu sirdən baş çıxara bilmirdi. Axırda yenə yoldakı qoca gəldi. İsgəndərin əlini kənardə görüb dedi:

– Yazıq şah, dünya malından doymayıb, niyə payını vermirsiniz ki, qəbirdə rahat yata?

Kişi sözünü qurtarıb İsgəndərin ovcuna bir qədər torpaq tökdü. İsgəndər o saat əlini qəbrə çəkdi.

XINALIQ DİLİNDƏ

OVÇU SALMANI ŞOŞU

Lafı-lakoarşə, talfi-talkoarşə. Kətiş Salman kiri sa lıgıld aşə çiri. Du Salman ixer təhrifli ovçu aşə çiri. Hu heç ovu xidu kul-boş kəkəoatışə çiri. Taka ovu xi qalı mıde həyvan vatiyə çıkəkəoşə çiri. Sa qəm hini ovu xi cigə sa mıde həyvan vatiyə yaralı kuyə vaxi. Mıde həyvan yaralı çəpi. Üstüllü sa xiylağa latıksın Salman xi gənə Hırış daharı qabağır ovu xi. Hu Hırış daharı qabağır əxilkorşunu leşqalı mıdar ya həyvan aıtıdəqi bitini çinel kiləkəoyt. Çinə inqer lıgıldı cit buto həyvandır hussab kiret. Leşqalı sadə kəsir aıtə. Sətkə kújalkusəxtotux sınım Salmanı vati kəl xili kiri-xili kiryə kabıği. Hinəga hed hussab kiri lıgıldı liki vı vaıtği kılamzır taxkinkoa. Də kısın Salmani hinəne tufəng hə hinel zoğuyə altxaxi. Ma sınım hinəx totux ovui xəti.

OVÇU SALMANIN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi. Xınalıqda Salman adında bir kişi olub deyirlər. Bu Salman çox tərifli ovçu olubmuş. O heç ova gedəndə əliboş qayıtmırmış. Nə vaxt ova getsə, dağ heyvanını vurub gətirirdilər - deyirlər. Bir gün ova gedəndə bir dağ heyvanı vurub yaralıyıb qoyub. Dağ heyvanı yaralı halda qaçır. Üstündən bir xeyli keçəndən sonra Salman yenə Ağ dağın qabağına ova gedir. O Ağ dağın qabağına yaxınlaşanda baxıb görür ki, dağda nə qədər heyvan

varsa, hamısı bir yerə yığılır. Bir yaşlı kişi də bütün bu heyvanları hesablayır. Hesablayıb görür ki, biri yoxdu. Bir az gözlədikdən sonra birdən Salmanın vurduğu heyvan axsıya-axsıya gəlir. O vaxtı onları hesablayan kişi deyir ki, səni vuranın əlləri qırılısın. Bunu eşidən Salman öz tufəngini elə orda qırıb qayıdıb gedir. Bir də ondan sonra ova getmir.

GUBULDI XÛ

Şire sui buğrur ixer ınkâd sam mısırdır tûijmə. Hinə ınkabırdırı xınıbırışılı Dam-dam ınke xû tamlı hanam durujmə. Dam-dam ınke mıkır, muqozi dibir sa gubuldi xni mıs attdəmə. Hə xû zizindirir kaçın tui hədmu ixer ksanjmə. Hinə xınışılı soe cəməhəti şöe qıçarır çalfiyə hinəşilli hər qə əstiga umza çıxar sa istigan şülarmə. Hini zizindir atı kaçındır erpilkıtarmə.

Hana şire sor gubuldi dəhnər gubuldi xû atı sa mıs tuidəmə. Hinə dərər aşılbığsın gubuldi xni ula kəkoarmə.

Gubuldi xni ula ula tui kze ulacinijmə. Gubuldi xû zizindir ye qıladırır tui kaçın cəkirsu ksanjmə. Hə xû şöe qıçarır tıvundəqalı hine keyfiyyət təkəoarmə. Hanımzağılı hə şöe qıçarırı çalfiyə yaqqındəval lazımmə.

MÜALİCƏVİ KÜKÜRDÜLÜ SU

Bizim kəndin ətrafında çoxlu çaylar və bulaqlar var. O çayların suyundan Qudyalçayın suyu tamlı və durudu. Qudyalçayın yuxarısında dağın dibində bir bulaq var. Bu su böyrək-

lərdə daş olan insanlar üçün çox faydalıdır. O sudan kəndin camaatı şüşə qabda gətirib ondan hər gün səhər ac qarına bir stəkan içirlər. O su böyrəklərdə olan daşları əridir.

O suyun iyi yumurtanın iyinə oxşayır. Bu su böyrəklərdə bir öddə olan daşların əridilməsinə çox faydalıdır. O suyu şüşə qabda saxlamasaq onun keyfiyyəti itir. Ona görə mütləq şüşə qablarda gətirmək və saxlamaq lazımdır.

ÇİJXANE KƏRAMƏT

Kətşi ərazir meşə təbiqindəqalım, Qaraguneyi qırmar sa misi maşe zolağ tuidəmə. Hinel çir mıçyə zırış təkəarmə. Kona vəhdəlli hə vişəd pericini kujukitarşəmə ki, heç kişi hed təcqəsi. Sa üs çöz mikı maqamıqıx tui bini halam acığsın cinə ixer gəşzağılı yuvulkirsu antıllı qi kıd çağətti. Unk zaşxuyə, hava ixer qeşə. Halamxer Mirzəşahi tui kilinziş li ki, yə zayə çijxanallı ku lixizi bar udun çiqalkuidmə. Sərkəri Mirzəşahiş li ki, hə permə hinelli udun çiqalinkui. - Mirzəşahi li ki zı qəvli kiletmə. Yə zayə udun çiqalkuidmə. Mirzəşahi balta, inkimzir tuvi, lihizirdir qabağır taşquyə Xilerilli alıyə inkilli çijxane dibir laftığı. LiXizirdir zajkui çikuiyə, inkimzir çacəi yamajır çəşi . Udun çatkui həzirkuisəx totux çutton katıgqalım inkimzir çağətti. Mirzəşah kor-peşman liXizirdir nəşkuyə inkilli talığı. Sinim fəhimilli ləkşi zağı ki, inkimzir qırme talır toa. Hini laftıyə çatkui udundur şikui liXizirdiri geşi. LiXizirdir nəşkiriyə biniyiş kolu qalkui çaxşi. Bərkşanəxilli Maqamıkış kolu acəkorun liXizirdiri hərdə çinə kolu pixi. Sadə Bərkşane qırmaş kolu , tüdəm MiXiyiş kolu pixi. Mirzəşahi Bərkşanəş kolu tui liXiz talıqıntını MiXiyiş kolu pixidə qırmallı təri paça qui. Hu paça qui

lixizix zaxsun tui lixiz gənə Bərksanə qırmaş kolu laêcîfi təpi.
Mirzəşah çixiğoe cuğabıx leşində ku qək udunux êimi kula lixizişilli
qi. Hinəkılı sagalantını Çijxane perix heçkişi ləşkitarimə.

ÇIJXANANIN (YER ADI TƏRCÜMƏSİZ) KƏRAMƏTI

Xınalıq ərazisində meşə olmasa da, Qaragüneyin qırmalığında bir balaca meşə zolağı var. Orda cır alma ilə zırış yetişir. Qədim dövrlərdə o ağacları pir kimi saxlayırdılar ki, heç kim onları kəsməsin. Bir il yay vaxtı Maqamıqıx yaylağa qoyun çıxandan sonra yağış çox yağdığı üçün yandırmaq üçün yerdən quru yanacaq tapılmır. Duman basılıb hava çox soyuq olub. Çoban Mirzəşah digər yoldaşlarına deyir mən gedib Çijxanadan iki öküz yükü odun gətirəcəyəm. Sərkər Mirzəşaha deyir ki, ora pirdi, ordan odun gətirmə. Mirzəşah deyir ki, mən soyuqdan ölürəm. Mən gedib odun gətirəcəyəm. Mirzəşah baltanı, kəndiri alıb, öküzləri qabağına qatıb Xilerdən gəlib çaydan Çijxananın dibinə keçir. Öküzləri bağlayıb, kəndirləri götürüb yamaca qoyur. Odunu qırıb qutarandan sonra nə qədər axtarsa da kəndirləri tapa bilmir. Mirzəşah kor-peşman öküzləri sürüb çayı keçir. Bir də diqqətlə baxıb görür ki, kəndirlər qırmanın² üstündədi. O keçib doğradığı odunları kəndirlə bağlayıb öküzə yükləyir. Öküzləri sürərək yaylağa doğru gəlməyə başlayır. Bərksanədən Maqamıqıxa doğru qalxanda öküzlər hərəsi bir yana gedir. Biri Bərksanənin qırmalığına biri də Mixiyə doğru gedir. Mirzəşah Bərksanə tərəfə gedən öküzü qaytarmaq istəyəndə Mixi

² Qırman - Xırda xırda doğranmış halda olan daş.

tərəfə gedən öküz qırmalıqdan düşüb ayağı sınır. O ayağı sınan öküzə tərəf gedəndə o biri öküz Bərəkşanənin qırmalığında yıxılır. Mirzəşah böyüklərin dediyini etmədiyi üçün iki şələ oduna görə iki öküzündən olur. O vaxtdan indiyə kimi Çijxana pirinə heç kim dəymir.

İNGİLOY DİLİNDƏ

KALA-KUVA

Lap zöl droze Herebi (İngiloebi) namtxovr adgila, soped Mosulşi er deda-kali tsxovrovs q`opila. Magat sxo minme ar hkoniaq`e. Higi deda-kali, silamazit sruygan gamayrçevodnen.

Up`at`rono deday kalitavi, ey soplel er biç` unda q`opila. Zogjer ertmert hxt`ebian q`opila.

Er dğe dedam tavi kali s`q`alze gagzavna, “Jeyran bulaği” natkom s`q`aroze. Kali k`i, “Jeyran-bulağze” s`avda tavi namdom şexdo.

Dablenda kali şahraşi ar gomoçda. Dedas şeşında, toli gzaze dahrça. Dağamda gogo maints ar gomoçnda. Deda kalze magra gajavda. Hem up`at`rono dedas eşnian rom, tavi er kal tavze rame pinti ar movdesvo. X`elit rame ar gomnasul deda, gzaşi şişit “gakuvavebulivi” idga, tavi kal eledeboda.

Karga dağamebulaq`o, er droze kali movda. Deda gajavrebulaq`o. Dedam mohqitxa kal: Rebey daagüyane rebey? Sad iq`av eekamdin? Tavze rame ramar mogivda? Gogom dedas utxra rom, tavi namdomtan iq`o. Deda ami gagebasuk`an diax javrovs. Gogom meek`ida t`iril. Tolebit tsremlebi eğreboda, dedas ebneboda maçukvo. Deda k`i, upro javrovda. Kali k`idem exes`eboda. Deda upro nerviulovda. Kalma utxra: Rebey şemizule dedavo? Rebey ar migevvo? Deda gajavrebuli idga, ar itsleboda.

Dedam tavi sims`ovit x`elebi gaşala, tavi kali das`q`evla: “Şenebre kali kninjax er kuva mkondes k`ay ikneboda! Şenav kuva

gax`divo!“. Martlats kali higimaşınav rogorıts idga higige formaşı kuva ikna.

Higi droze deda, it`q`i şen gomopxizdavo! Rats kna tavmovda. Deda higimaşınav çk`oze şeyşala. Tsot`a xan ege maazulo tsxovreba itsxovra, axiri mok`do.

Ugimaşınuk`an kala-kuva, Mosulşi “xalay q`oroğşı” dgas.

DAŞ-QIZ

Qədim zamanlarda Mosul kəndində bir ana və qız yaşayırmış. Onlar kimsəsiz imişlər. Ana və qızı gözəllikdə hamıdan fərqlənirmişlər.

Kimsəsiz ananın qızı bu kənddə gənc bir oğlanla bir-birilərini sevirmişlər. Hərdənbir onlar görüşürlərmiş.

Bir gün ana qızını “Ceyran bulaq” adlanan bulağa suya göndərir. Qız da fürsətdən istifadə edərək gedib “Ceyran bulaqda” sevgilisi ilə görüşür.

Artıq hava qaralır, qızdan isə xəbər yoxdur. Hava daha da qaralıqlaşmağa başlayır. Ana bərk narahat olur, dözməyib yola çıxır. Qızı isə hələ də görünmürdü. Ananın gözü yolda qalır, onun qızına çox acığı tutur. Həm də, kimsəsiz ana qorxur ki, gözünün ağı-qarası bircəcik qızının başında bir təhlükə ola bilər. Əli heç yerə çatmayan ana nə edəcəyini bilmir, yolda həyəcanından daş kimi donub dayanır və qızının yolunu gözləyir.

Artıq gecənin olmasına baxmayaraq qız hələ də yolda görünmür. Gecədən xeyli keçmiş qız evə gəlir. Ana qızına çox hirsələnir. Qızından soruşur ki, indiyə qədər harda idi? Niyə belə gec qalıb? Başına nə iş gəlib? Qız sevgilisi ilə görüşdüyünü anasına deyir. Ana

bu xəbəri eşidəndə çox qəzəblənir. Qız göz yaşlarını axıtmağa başlayır və bağışlanmasını istəyir. Ananın qəzəbi daha da coşur. Qızı yenə də yalvarır ki, ana onu bağışlasın. Ana daha da hirsələnir. Qız soruşur ki, ana, niyə sənin məndən zəhlən gedir? Niyə məni başa düşmək istəmirsən? Ana isə heç dəyişilmir. Ana yandığından əllərini göyə açıb, qızına qarğıış eləyir: Sənin kimi qızım olunca bir daş olaydı! Səni görüm daşa dönəsən! QIZ, o andaca nə formada dayanmışdısa, o formadaca daşa dönür.

Bu vaxt, elə bil ki, ana ayılır. Nə etdiyini anlayır. Ana həmin andaca aqlını itirir, dəli olur. Bir müddət sərgərdan həyat sürür və vəfat edir.

Bu günə qədər “Qız-daşı”, Mosul ərazisindəki “Xalanın qoruğu” adlanan çöldə qalır.

MEPE DA MXAT`VARI

Erti iq`o, erti ar iq`o, Herebi (ingiloebi) namtsxovr adgila iq`o er mepe. Mepes, er toli hkonia. Am mepes tavi sasaxleşi er mxat`vari hq`olia. Xalğşi k`ay mxat`varivi saxeli gahsuloda. Higimibeytats droy gasuliq`arta, higi mxat`var xalği, upro diax iq`varevs q`opila.

P`aşt`a droy gasulasuk`an mepem şaantsniva rom, xalği am mxat`var, upro bev apasevs. Mepes undoda rom, mxat`vari şest`oma ep`ovna, magitavi meek`levnebina. Mepem mxat`vari tavistan daybara, tavi şikili daxat`ineba mohtxova.

Mxat`vari tsot`a şeşinda hem çaypikra: Exla k`i çem axiriavo. - Tu heg me şikilşi brima davxat`e, çemtav maak`levnebiya, satkmia-

“şen me rogo mak`adre, brima damxat`evo”, oriv tolit tu davxat`e, çem tav maaç`revinevsq`e, satkmia- “me ar mimgevsvo”.

Mxat`varma bevri mopikrebasuk`an gadas`q`it`a rom, mepe nadirobaşin daxat`os. Suratşi mepe da iremi saknia. Mepes x`elşi topi ako, er toli k`i daaxuç`uli, rogoris irem umet`k`iyevs.

Mxat`varma surati mepes açuka. Mepem surat bev şexxeda-şomohxeda, şest`oma maints ver up`ovna. Magi daxat`uli upro mees`ona.

Eygre mxat`vari tsxovreba gadahça.

PADŞAH VƏ RƏSSAM

Biri var imiş, biri yox imiş. Herlərin (İngiloyların) yaşadığı məmləkətdə tək gözlü bir padşah var imiş. Bu padşah sarayında bir rəssam saxlayırmış. Bu rəssam çox istedadlı imiş. Ona görə də getdikcə xalq arasında çox sevilir və məşurlaşırırmış.

Zaman keçdikcə Padşah görür ki, rəssamın xalq arasında nüfuzu getdikcə artır. O, bir bəhanə tapıb, rəssamı öldürtdürmək istəyir. Padşah rəssami yanına çağırtdırır və ona özünün şəklini çəkməyi əmr edir.

Rəssam bu əmrdən çox məyus olur və fikirləşir ki, artıq mənim sonum çatdı. Əgər mən onun şəklini olduğu kimi, kor çəksəm məni öldürtdürər ki, “sən necə cəsarət edib, mənim şəklimi kor çəkməyə layiq gördün, iki gözlü çəksəm başımı kəsdirər ki, məni ələ salmısan? Bu mənə oxşamır” – deyər.

Rəssam çox götür-qoydan, çox fikirləşəndən sonra belə bir qərara gəlir ki, Padşahı ov ovlayarkən çəksin. Onun çəkdiyi şəkildə

padişah və maral təsvir olunur. Padşah əlində tufənglə, bir gözünü qılıb sanki, maralı nişan alır.

Onun çəkdiyi şəkli padşahın hüzuruna gətirirlər. Padşah şəklə uzun uzadı baxır və heç bir bəhanə tapa bilmir. Əksinə, rəssamın bacarığına və ağılına heyran qalır. Beləliklə, rəssamın həyatı xilas olur.

PADŞAH Û AQILMEND

(çîrok)

Hebû, tune bû padşahkî zulmkar hebû. Ewî zû-zû xwîna neheq dida rêtinê. Gel berav dibe bi zorê mirovekî aqilmend dişînine bal padşêh, wekî ew bi şêwirên xwe hinekî pêşîya neheqîyên wî bigire.

Padşah her gavê menîya li aqilmend digire, dixweze wî bide kuştinê, ji serê xwe bike. Berbanekê padşah derdikebe hewşa qesira xwe. Dinihêre carîyê agir dadaye, beroşeke tijî av danîye ser kuçik. Fîke-fîk, qırçe-qırça êgire, qılpe-gilpa avêye. Vê qasê nêtek tê hişê padşah. Ew xulamra dibê here aqilmendra bêje bila bê vira. Aqilmend wêda tê dinihêre padşah ser kuçikra sekinîye. Ew dikebe şikê, dibê vira tişteke heye. Padşah berê xwe dide aqilmend dibê:

– Li kuçik binihêre, qırçe-qırça êgire, qılpe-qılpa ava beroşêye. Gelo agir avêra çi dibêje, av êgira çi dibêje?

Aqilmend xwe-xwera dibêje: “Ez çi bêjim, padşahê minra qayîl nebê, ya qenc ewe ez dengê xwe nekim, ka binê çi dibe?” Padşah dinihêre aqilmend tu gilî nabêje, ew dibê:

– Ez hema naha jî dikarim sere te bidime lêdanê, lê ez merivekî dilrehimim. Ez 40 rojî wede didime te, nava 40 rojîda nêta min şirovenekî, ezê te şirîtdarêda bidime dardarkirinê.

Xelq jî bi vê pirsê dihese. Aqilmend por-poşman tê mal. Kurê wî dibê padşah menîya digere, ezê herim wî bukujim. Bav dibê:

– Na, lawo, her kesî, her tiştî zimanê wî heye, ezê terkeselatî dinêbim, herim diqewime tişteki hînbim.

Aqilmend nanê çend rojan hildide ji mal dertê. Menzîlekê, duda diçe, tê dertê ser kanîkê, dinihêre mirovekî totî dirêj destexan raxistîye, nan, penêr danîye ser, li dora kanîyê pûngê berav dike, him jî ew kes dikule. Ewana hevra dibine nac. Navê wî kesî Rizgo bûye. Rizgo pûnga berav kirî çavê kanîyêda dişo, tîne datîne ser destexanê û Aqilmendra dibêje:

– Tu hatî derketî ser rizq, were rûnê em tevhev nin bixwîn.

Ewana nan xwerinê şûnda radîbin rêkevin, Rizgo ji Aqilmend dipirse:

– Tuyê kuda herî?

Aqilmend ya xwe û padşêh wîra qal dike. Rizgo dibêje:

– De, wekî usane em herin îşev mala me bimîne, sibê tera oxirbe.

Ewana didine ser rê. Rêva Aqilmend dibêje:

– Rizgo, were em pêlekanekê têkine nava rê.

Rizgo bi rik dibêje:

– Çima ezî bê hişim, yanê tu. Gundê me êpêcekî dûre, ji vir heta wir, qe pêlekan dibe.

Ew diçin, diçin tên derdikebine daristanekî, li vira Aqilmend dibêje Rizgo, were ezê vira bisekinim, tu here ji daristanê xwera pîkî bîne. Rizgo dîsa ser wîda hêrs dibe.

Rêwî dîsa didine ser rê, tên dertêne bintara gund. Dinihêrin kalek piştî êzing dibe. Aqilmend ji Rizgo dipirse:

– Li van dera însîn saxe-sax çel dikin, yanê mirî?

Vê carê Rizgo pirr-pirr hêrs dibe, şûv dike, wekî kulmekê Aqilmendxe.

Rêwî wedê paldanê tên dertêne mal. Keçikeke Rizgo hebûye. Ewa şadibe, wekî mêvan hatîye mala wan.

Ewa dixweze nan, avekê bîne, bav keçikê derdixe derva dibê:

– Here kuncê malêyî jêrînda cîkî dayne, bila ew nehiş razê, paşê ezê derheqa nehişîya wîda tera bêjim.

Bav çawa dibêje keçik usa dike. Hinek derbaz dibe, keçik û bav jorê rûdinên, bav destpê dike:

– Min li ser kanîyê nan dixwer, ev nehişa hat derkete wir. Min jê pirsî, ew ji ku hatîye, kuda diçe?

Ewî got, wekî ew Aqilmendê bal padşahê. Padşah jî yekî roja wîda bûye.

Rojekê hewşêda kuçikê vexistîbûne, beroşeke avê danîbûne ser, bilqe-bilqa avê bûye, qirçe-qirça êgirbûye. Padşah ji wî dipirse, agir çi dibêje avê, av çi dibêje êgir? Ewî nikaribûye padşahra tiştekî bêje. Padşêh gotîye wî, here ez 40 rojî wede didime te, te pirsî min şirovekir, şirovekir, na, ezê te bidime dardakirinê.

Keçikê got:

– Bavo, êgir avêra gotîye padşah ezim, dinihêrî tu çawa destê minda digirîyî, av jî êgira dibêje padşah ezim, ezê ser teda hilşem tuyê bitemirî bibî xulî û herî tevî herîyêbî.

Keçik dîsa ji bavê dipirse:

– Rêda daha çi bû?

Em rêketinê ewî minra got:

– Rizgo, were em pilekanekê têkine rê.

Keçikê got:

– Bavo, Aqilmend xwestîye bêje were em hevra tiştekî qalkin, wekî rêya me kurtbe.

– Daha çi bû?

– Em hatin derketine ser daristanekî, li vir ewî nehiş gote min here xwera pîkî bîne.

– Bavo, Aqilmend nihêrîye tu dukulî, gotîye te, here ji daristanê xwera gopalekî bîne, bide destê xwe û rehet rê here.

– Bavo, rêda daha çi qewimî?

– Keça min, em hatin gihîştine bintara gund, kalemêrekî piştî êzing dibir. Li wir jî, ewî sersemî got:

– Li van deran însîn saxe-sax çel dikin, yanê mirî?

– Bavo, ewî camêrî xwestîye ji te pirske, li vî erdî gişk mîna vî kalemêrî zehmet kişandine, yanê na? Yê ku hetanî devê merzel karê dike, ew mirinê jî saxe, ew timê tê bîranînê, lê ew kesê ne cîwantîya xweda, ne kaltîya xweda karê nake, ew saxe-sax mirîye.

Tu nebê Aqilmend ranezaye, guh daye ser axavtina keçikê û bavê. Ewî serê xwe ji ser bêlgî bilind kir û got:

– Rizgo, min hemû tişt bihîst, keça te ji min jî aqilmende. Ezê sibê rabim herim pirsaxwe û padşêh safikim. Paşê ezê bêm keça te kurê xwera bixwezim. Kurê min xortekî ser xortanraye, êgine. Ezê hevt rojan dewata wan bidime lêdanê.

PADŞAH VƏ MÜDRİK

Biri var idi, biri yox idi bir zalım padşah var idi. O, tez-tez haqsız işlər görərək, nahaq qan töküdü. Bir gün camaat toplaşib müdrik bir insanı zorla onun yanına göndərirlər ki, ağıllı məsləhətləri ilə haqsızlığının qarşısını alsın.

Padşah müdrikin hər addımını izləyir, bəhanə axtarır ki, onu öldürüb başından etsin. Bir gün sübh çağı padşah sarayın həyətinə gəzərəkən görür ki, cariyə ocaq qalayıb, tiyanı su ilə doldurub ocağın üstünə qoyub. Ocaq çata-çatla yanır, su pıqqa-pıqla qaynayır. Bu an padşahın ağına bir fikir gəlir. Nökərə deyir, get müdriki bura çağır. Müdrik yaxınlaşanda görür ki, padşah ocağın başında dayanıb. O saat şübhələnir, başa düşür ki, burda nəsə var. Padşah üzünü ona tutub deyir:

– Görürsən, ocağın çata-çatını, suyun pıqqa-pıqını? De görürəm, alov suya nə deyir, su alova nə deyir?

Müdrük öz-özünə deyir: “Nə desəm də padşah mənimlə razılaşmayacaq, yaxşısı budur, səsimi çıxarmayım, görək nə olur?”

Padşah baxır ki, müdrük dinmir, deyir:

– İstəsəm, bu saat boynunu vurduraram, ancaq mən rəhmlı adamam. Sənə 40 gün möhlət verirəm, bu sirrin cavabını tapmasan, səni dar ağacından asdıracam.

Müdrük kor-peşman evinə gəlir. Artıq camaat da hadisədən hali olur. Oğlu deyir, padşah bəhanə axtarır, gedib onu öldürəcəyəm. Atası:

– Yox oğlum, hər şeyin, hər kəsin öz dili var. Təğyiri-libas olub dünyanı gəzəcəm, bəlkə bir şey öyrəndim.

Müdrük yol tədarükü görüb evdən çıxır. Bir az getdikdən sonra bir bulağa rast gəlir. Görür ki, bir nəfər süfrə açıb, pendir, çörək qoyub üstünə, bulağın ətrafından yarpız yığır, özü də axsayır. Tanış olurlar. Kişinin adı Rızqo imiş. Rızqo yığıdığı yarpızları bulağın gözündə yuyur, süfrəyə qoyaraq deyir:

– Qismət üstə gəlmisən, gəl otur, çörək yeyək.

Çörək yeyəndən sonra Rızqo soruşur:

– Hara gedirsən?

Müdrük padşahla olan söhbəti ona danışır. Rızqo deyir:

– Onda gəl gedək bu gecə bizdə qal, sabah sənə uğur olsun.

Beləliklə yola düşürlər. Müdrük deyir:

– Rızqo, gəl yola nərdivan salaq.

Rızqo hirslənərək deyir:

– Ya mən axmağam, ya da sən. Burdan kəndimizə nə qədər yol var, bu uzunluqda da nərdivan olar?

Keyli yol getdikdən sonra bir meşəyə rast gəlirlər. Müdrik Rızqoya deyir:

– Mən burda dayanım, sən get meşədən özünə bir ayaq gətir. Rızqo yenə də hirsələnir.

Yola davam edib gəlib kəndin ətrafına çatırlar. Görürlər ki, bir qoca odun şələsi aparır. Müdrik Rızqodan soruşur:

– Bu ellərdə insanı diri-diri basdırırlar, yoxsa ölü?

Bu dəfə Rızqo elə hirsələnir ki, istəyir müdriki vursun. Yatan vaxtı yolçular evə çatır.

Rızqonun bir qızı var idi. Qız sevinir ki, evlərinə qonaq gəlib. İstəyir yemək hazırlayıb, süfrə açsın. Atası qızını eşiyə çıxarıb deyir:

– Get, aşağı otağın küncündə yer sal, qoy bu sərsəm yatsın, sonra onun axmaqlığından sənə danışaram.

Atası nə deyir, qız da elə edir. Bir azdan sonra qızla atası yuxarıda oturlar. Ata danışmağa başlayır:

– Bulağın başında oturub çörək yeyirdim, bu sərsəm gəldi. Soruşdum ki, hardan gəlib, hara gedirsən? Dedi ki, padşahın məsləhətçisiyəm. Padşah da onun günündəymiş. Bir gün həyətdə ocaq qalayıb su qaynadırmışlar, ocağın çata-çatı, suyun pıqqa-pıqı imiş. Padşah soruşur ki, ocaq suya nə deyir, su ocağa nə deyir? O, da cavab verə bilmir. Padşah da ona 40 gün möhlət verib. Əgər cavab tapmasa, onu asdıracaq.

Qız deyir:

– Ata, ocaq suya deyib padşah mənəm, görürsən, səni necə ağıladıram. Su isə ocağa deyib yox, padşah mənəm, daşıb üstünə töküləcəm, olasan kül, axıb bataqlığa qarışacaqsan.

Qız atasından soruşur:

– Yolda daha nə baş verdi?

Rızqo Müdriklə yolda olan söhbətini qızına danışdı və dedi:

– Özünü padşahın məsləhətçisi kimi qələmə verir, əslində isə axmağın biridir.

Qızı dedi:

– Ata, doğurdan da, qonağımız çox ağıllı adamdır. O, sənə deyəndə yola nərdivan salaq, demək istəyib ki, söhbət edək, yolu-muz qızsalsın.

– Meşədən özünə ayaq gətir deyəndə, demək istəyib ki, özünə əsa düzəlt, yolu rahat get.

– İnsanların diri, ya da ölü basdırılmasını soruşanda bilmək istəyib ki, bu ellərin insanları zəhmətkeşdir, yoxsa yox. Ömrünün son gününə qədər zəhmət çəkib, işləyən insan dünyasını dəyişəndən sonra da sağdır. Tənbəllər isə diri ikən ölüdürlər.

Sən demə, müdrik yatmayıbmış. Başını yastıqdan qaldırıb deyir:

– Rızqo, söhbətinizi eşitdim. Sənin qızın məndən də ağıllıdır. Sabah gedib padşahla məsələni çürüdəcəm. Sonra da sənin qızın üçün elçi gələcəm. Mənim də gözümün ağı-qarası bir oğlum var. Atalar deyib: “Bir olsun, pir olsun”, oğlum da cavanların gözüdür. İnşallah, razı olsan, yeddi gün, yeddi gecə toy vurduracam.

QRIZ DİLİNDƏ

RƏNGİBƏ DƏY

Hanciri x'iyicsə, h'əyəlber ge əracə rəngibeh'ar gaf kevh'ədu. Sındır ç'uknu, ləanır sərvurə, cirəh'ənır ürü rəng təh'rıf yeəc. Ç'ebu, al, misərvur bəgən yiyincibər xo x'idıb. Gaf sətke h'axt x'idu. Əncibər ç'el yet'ıs q'əli q'usə bəyxun bix'dib.

– Vi bəy, ən ğalə rəng halcici, vəynə ənkir yetuk x'idıb.

Bubəyır sətke ğözəy leer.

– Zə balar, vinvori həqqliyəb. Hər rəngilux ic cğə, ic h'əyarəx'in yeh'ə. Bəyah'an ikənə vori-bevər ləhhə rəng ğaləci.

H'əyəlbi kebkədib

– Həmən, həmən.

Bubəy qquqqərə lıpic.

– Li ləhhə nöq' irqqirim ves. Uc h'ədü şi rəngilə ikəcivescinə gülbi qarç'eri. hələyiskərə lə-hhə rəng vori rəngibə dəyü.

RƏNGLƏRİN ANASI

Necə oldusa, uşaqlar arasında rənglərdən söhbət düşdü. Biri yaşılı, digəri mavini, o birisi qırmızını təriflədi. Sarını, göyü bəyə-nənlər də az olmadı. Nə isə... Mübahisə çox uzandı. Nəhayət, uşaqlar qoca bağbanın yanına getdilər.

– Baba, ən yaxşı rəng hansıdır. - deyə ondan soruşdular.

Bağban fikrə getdi. Nəhayət, sözə başladı.

– Balalarım, hamınız haqlısınız. Hər rəngin öz yeri, öz gözəlliyi var. Ancaq mənə qalsa, rənglərin ən gözəli qaradır.

Uşaqlar təəccübləndilər.

– Necə, necə?

Baba gülümsündü.

– Bu qara rəngi görürsünüzmü. Onun köksündə nə rəngdə istəsən, gül-çiçək bitir. Elə buna görə də qara bütün rənglərin atasıdır.

ŞİB DƏY, ŞİBİR DIX

Sıncı kumə şib xınb yeh'anü. Əndox harsındx sar gədə yeh'əni. Li xınbəris ge duxri porə bikəcinib, əndəq'on fəxr yirünü.

Sə səfər li xınbərir kum bodə yeh'ə bılxəcər x'əd h'uşxirəh'əcini. Gəcinbi h'ak' x'iyic görə qalt'ələ h'uşxərib. Qalt'əcis gafinə ge duxri tərif birib.

Sufta sıncı xınbəcir ic h'aq' təmısəy luri.

– Zə duxarık porə guc çicu. Kumə ən h'urik qalt'əd sarxo dar...

Ləa xınbəcir li gafri ix'əy ən ç'el yat'ri.

– Zəduxarux limə sə səs yeh'ə ki, ənır ç'el xokcis bülbülber xo ge səs yet'i ənu ibir qisni.

Çəxankeh'ə xınb səs qədəh'əy qəp't'iyeh'anü. Ud udaxorəmə suftəkəh'ə xınb yetuk x'idu:

– Vi şidir vun çis gaf yidubvun. Və duxarır şı kar bəcər yiri.

– Şi lıptəm, vallah. Zəduxarux vin luu quvvə, səs dəd.

Əncibər ge rixis h'ubx'urdub. Səthhəlcəh'ar unbər kumus möq'öv x'idib. Undəs ge duxri birqqədib. Suftəkəh'ə xınbəcir duxarır h'ak'ə daharbi qəyi q'əllə h'ədah'ar tsih'rəh'rəh'əcini. Sətke ərəlicə

ləa xıncı duxarı h'əyarə səsinöq'an ç'el xokrəh'əcini. Çəxonkəh'ə xıncı dix xo həlcə yeh'əni. Ənıs ge dəy ipqəcq'on ug təyravər cırə x'iyi ge dəyxun yiq'i ən qunəcü qiyyi gəcin qoyundu.

Rixə daharə h'ədü sar q'usə firi əsq'uyeh'əni. Suftəkəh'ə xıncı ənxun qıyx'ü leər:

Vi bəy vəs je duxri bətsəcim. Əndəh'ar şi lıpıs şerə vəvər?

– Halcı duxrah'ar buxarah'əcibvin? Zəs ucə sar dix irqqırəh'əci, lıpi, dəy gəcin qoyeh'ə gədə vuk'ad.

ÜÇ ANA, ÜÇ OĞUL

Bir kənddə üç qadın yaşayırdı. Hərəsinin bir oğlu vardı. On-lar öz oğullarını çox sevir və onlarla fəxr edirdilər.

Bir gün analar kəndin yaxınlığındakı bulaqdan evlərinə su gətirirdilər. Səhənglər ağır olduğundan onlar tez-tez dayanıb dincəlirdilər. Hər dəfə ayaq saxlayanda söhbətləşir, öz oğlanlarından danışırdılar.

Birinci qadın alınının tərini silib dedi:

– Mənim oğlum çox güclüdür. Kənddə yaşıdlarından heç kim onun qabağında duruş gətirə bilmir...

İkinci qadın bu sözləri eşidib tez birincinin sözünü kəsdi:

– Mənim oğlumun elə səsi var ki, oxuyanda bülbüllər də susub ona qulaq asırlar.

Üçüncü qadın sakitcə dayanmışdı. Onun susduğunu görən birinci qadın soruşdu:

– Ay bacı, sən niyə danışmırsan? Bəs sənin oğlun hansı bacarığın yiyəsidir?

– Nə deyim, vallah? Mənim oğlumun nə sən deyən gücü var, nə də səsi.

Qadınlar yola davam etdilər. Bir azdan onlar kəndə çatıb oğlanları gördülər. Birinci qadının oğlu ağır daşları başı üzərinə qaldırıb yerə atırdı. Bir az kənarda ikinci qadının oğlu zil səslə bir mahnı oxuyurdu. Üçüncü qadının oğlu da küçədə idi. O, anasını görcək yaşıdlarından ayrıldı, qaça-qaça gəlib anasından səhəngi aldı.

Yolda, daşın üstündə bir ağsaqqal kişi oturmuşdu. Birinci qadın üzünü ona tutub dedi:

– Ağsaqqal, sən bizim oğullarımızı tanıyırsan. Onlar haqqında nə deyə bilərsən?

– Hansı oğullardan danışırınsınız? Mən burada bir oğul görürəm, – deyə ağsaqqal üçüncü qadının oğlunu göstərdi.

ŞƏRCİ T'IT'AR KILFƏT

Şərci t'it'ar səd kilfəti. Li kilfətcə harsındux ge kar yeh'ə.

Şərci kuləcə h'azır şərci t'it'ar şeri.təkcə dəy şərci t'it' səb şerü. Əcar şərci t'it'ar şah xo luri. Şah arıç kar bala əskoc, əbi bubərici.

Kəşfiyyatçı şərci t'it'arıyər hərx'enbeh'an qət'kü bar qiyi gülbi-çiçəkər irkiri, li cıkəhər kuləcə yeh'ə t'it'arıs nişan vutsni. Karci şərci t'it'ar həlmə cıgəhərən qalk'oni, bar got'ri, libar yitech'an qirkuri və kuləcə rağilən h'əç'ri.

Şərci kilfətcə lim t'it'ar şeri ki, əbe kar rağ dix'əc şeri.

Şərci t'it'arux q'ərvənd t'it'ar şeri. Li t'it'arır çölcər quşxə yad t'it'ar yatdid.Şərci kilfət-cikir quşxə t'it'arır bar qudağanə, əbi təmis qudax'ənə kuləcən yatdid.

BAL ARISININ AİLƏSİ

Bal arıları ailə şəklində yaşayır. Bu ailədə hərənin öz işi öz vəzifəsi var.

Arı ailələrində minlərlə arı yaşayır. Lakin ana arı bircə dənə olur. Onun əsas vəzifəsi dünyaya yeni balaca arılar gətirmək və onları bəsləyib boya-başa çatdırmaqdır.

Kəşfiyyatçı arı gedib çölü-çəmənə gəzir və pətəyə-ailənin evinə qayıdır. O, özü ilə çiçəklərin ətrini gətirir və çəmənliyin yerini işçi arılara nişan verir. İşçi arılar həmin yerlərə uçur, çiçəklərdən nektar toplayır və onu bala çevirib pətəyə doldururlar.

Ailədə keşikçi arılar olur. Onlar pətəyi düşmənlərdən qoruyurlar. Onların bir başqa vəzifəsi də tənbellik edən işçi arıları cəzalandırmaqdır. Keşikçi arılar çölü-çəmənə boş-boş gəzib geriye balsız dönmən işçi arıları pətəyə qoymurlar.

КЪАМАЛ ТІУР АЛАЙ ПАЧАГЪДИН МАХ

Хъана хъанач къван са пачагъ. И пачагъдин къамал са члехи тІур экъечІда. Акъван тІа жеда, тІа жеда хъи, и тІур, пачагъдивай эхиз тежедайвал. Эверда и виляятда авай къван лукъманриз, гъич садавайни и пачагъдин къамаллай тІуруниз са чара ийиз жедач. Пачагъди вичин азардиз чара авур касдиз члехи савкъватарни хиве къада, амма садавайни са куьмек ийиз жедач и пачагъдиз. Са юкъуз гъинай ятІани пачагъдиз къунши виляятда са хъсан лукъман авайди хабар гуда. Гъатда пачагъ вичин визир-викилни галаз акъахна балкІанраллаз гъа виляятдиз, лукъмандин патав. Фида ибур, фида, рехъ атІуз, мензил атІуз, агакъда ибур са чи хуър хътин хуъруьз. И хуъруьн юкъвай яваш-яваш балкІанраллаз фирлахъди акъада и пачагъдин вил къакъбан айвандал ацукънавай са папа. И паб акуна пачагъ эвел мягтел амукъда, ахпани къил кутада хуъррез. Инал и папа вучзаватІа лугъун за квез. Са гъиле сун таза, са гъилени чхрадин гъил, гъалар ийизва папа. Гъал ийиз-ийиз гарданда юкъвай тІвек акъудна епина туна куърснавай са куьз ятІа гагъ эрчІи патахъ, гагъни чапла патахъ элкъвез, клас ягъаз незва. И кар акур пачагъ акъван хуъррезва хъи, хуърена-хуърена эхирдай адан къамаллай тІурни пад хъана авахъзава. Пал атІанвай пачагъди «ахвай!» лугъузва, «вуч регъят хъана заз! Эвера а папаз инал», - эмирзава пачагъди. Къве итимди фена а паб ялиз-ялиз гъизва пачагъдин вилик. Акъванни кичІе хъанва хъи, и папаз, яраб вичи вучнаватІа лугъуз.

Пачагъди жузазва и папавай:

– Лагъ кван, я вах, на анал акI вучзавайди тир?»

– За гьал ийизва ман чан пачагъ, - жаваб гузва папа.

– Бес а ви гардандавайди вуч я?

– Фу я , чан пачагъ..

Пачагъ мягътел жезва:

– Фу гьал ийиз-ийиз туйтIуьртIа жедачни? Ахпа неда ман...

– Ваъ, пачагъ сагъ хьурай, фу недай мажал авани заз? За югъ ахъа хьайидалай мичIи жедалди кIвалахзавайди я. Гьадахъ жуван фу гарданда епина туна гьал ийиз-ийиз незвайди я за.

И кардал мягътел амукъай пачагъди вичиз хьсанардай лукъмандиз хиве кьур вири савкъватар гъана и папаз гуз тазва.

– Ви чан сагъ хьурай, чан вах, - лугъузва пачагъди. Заз вун акуначиртIа зи дердинизни дарман жедачир, - икI лагъана пачагъ элкъвена шад яз хъфена вичин ватандихъ.

BOYNUNDA ŞIŞ OLAN PADŞAHIN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi, bir vilayətdə bir padşah var idi. Bu padşahın boynuna iri bir şiş çıxmışdı. Şiş padşaha o qədər əziyyət vermiş ki, axırda dözə bilmir ağrıya. Çağırtdırır öz vilayətindəki bütün həkimləri, loğmanları, amma onlar da padşahın boynundakı şişə bir çarə qıla bilmirlər. Padşah öz azarına çarə tapan kəsə böyük bəxşiş vəd edir, ancaq heç kim ona kömək edə bilmir. Günlərin bir günü padşah hardansa eşidir ki, qonşu vilayətdə bir yaxşı həkim var. Bunu eşidən padşah öz vəzir-vəkiliylə atlara minib həmin vilayətə yola düşür. Bu dağ mənim o dərə sənin, gedirlər, gedirlər, axır gəlib

bir kəndə çatırlar. Kəndin içiyə yavaş-yavaş yol gedərkən padşahın gözü hündür bir eyvanda oturub cəhrədə yun əyirən arvada sataşır. Arvada baxa-baxa gedən padşah əvvəl bir az heyrətlənir, sonra da şaqqanaq çəkib gülməyə başlayır.

İndi sizə kimdən danışım, yun əyirən arvaddan. Bu arvad bir əlində yun, bir əlində cəhrənin qolu, fırlada-fırlada yun əyirir, əyirə-əyirə də arada bir boynundan asdığı çörəkdən qah sağa, qah da sola dönərək, bir loxma dişləyərək çeynəyirmiş. Bu mənzərəni görəndə padşah o qədər gülür ki, axırda boynundakı şiş partlayır, ağrısı da kəsir. Padşah “oxqay!” deyib:

– Çağırın o arvadı yanıma! - söyləyərək əmr edir əyanlarına.

Arvadı tutub gətirirlər padşahın hüzuruna. Canına qorxu düşmüş arvadı sorğu-suala tutur padşah:

– Ay arvad, de görüm, sən orda nə iş görürdün?

Matı-qutu qurumuş arvad deyir:

– Mən yundu da əyirirəm, ey padşah...

– Bəs o boynundan asdığın nədir?

– Çörəkdir, padşah sağ olsun.

Padşah məəttəl qalır:

– Çörəyi arxayınca işdən sonra yeyərdin də.

– Yox, ey padşah, çörəyi arxayınca yeməyə vaxtım var? Gün çıxandan gün batana kimi o qədər işim olur ki, heç çörək yeməyə də vaxtım qalmır. Ona görə də çörəyimi boynumdan asıram ki, işimi görə-görə yeyə bilim.

Bu işə çox məəttəl qalan padşah loğmanlara vəd etdiyi bütün bəxşişləri gətirtdirib bu qadına bağışlayır.

– Sağ ol, ay bacı, səni görməsəydim, dərdimə əlac olmaya-çaqdı – deyib padşah qadınla sağollaşib əyanlarla vətəninə dönür.

ИРИД СТХАДИКАЙ МАХ

Хъана-хъанач къван са дидени са буба. Ибуруз ирид хва авай. Са юкъуз и ирид стхади кІватІ хъана чпин диде-бубадиз лагъана:

– Чахъ вах авач, вучда вах авачир дуънядикай? Гъадак чун къил къачуна инрай физва.

Диде-бубади гъикъван минетнатІани стхайри абуроз яб ганач. Абур фейи са йисалай и стхайрин дидедиз иер, бици са руш хъана. Руш чІехи хъана, са юкъуз диде-бубадивай жузуна:

– Захъ стхаяр авайди ялда, абур гъинава, я диде?

– Авайди я, чан руш,- лагъана дидеди, вахъ ирид стха авайди я. Чпиз "вах авач, вах авачир дуънядикай вучда" лагъана къил къил къачуна фейиди я.

Руша "за абур жагъурда" лагъана. Диде-бубади гъикъван минетнатІани яб ганач идани. "Зун жуван стхайрик къекъвез фида" лагъана кІваляй экъечІна рекъе гъатна. Идавай жузуна, адавай суракъна, стхайрикай хабар чидай кас хъанач. Пара фена, тІимил фена са тамуз атана акъатна. И тамун къене адаз са кІвал акуна, явашдаказ фена кІвализ гъахъна, акуна хъи, кІвале касни авач. Вични и кІвал акъван какахънава хъи, кІвач эцигдай чка жагъидайвал туш. ГъакІ хъайила, ада фадамаз кул жагъурна кІвал хъсандаказ шткана, миxъна, къула цІайна, яд гъана чай эцигна, къафун чрана къулал эцигна. Са арадлай къецелай ванер атана. Чинеба килигайла адаз сад-садалай гуърчег ирид къегъал хквез акуна. Ам фадамаз тІакІуз гъахъна пердедин къулухъ чуънуъх хъана. Стхаяр кІвализ хтана, къенез гъахъна кІвал миxъиз акурла мягътел хъана. ЧІехи стхади лагъана:

– И кІвал икъван хъсан гъида миxъна жал?

Муькуь стхади лагъана:

– Къулал чайни ала!

Мад сад рахана:

– Къулал тIуьнни авуна тунва!

Виридлайни гъвечи стхади фена тIакIун перде хкажна:

– Килиг, иниз стхаяр! Ина са руш ава! Ибур гъадан крар я жеди! - лагъана. Стхаяр тажуб хъана:

– Я руш, лагъ кван вун вуж я? Вун и чи кIвализ гьикI хъана атана акъатнавайди я?

– Чан стхаяр, - лагъана руша, - зун зи стхайрик къекъвез-вайди я. Диде-бубади захъ ирид стха авайди я лагъана, гъдахъ зун абур жагъуриз иниз атана акъатнавайди я экъвез-экъвез.

И гафар ван хъайи стхайриз гзаф хвеша хъана:

– А вуна жагъурзавай ирид стха чун я, чан вах! - лагъана абуру. - Амуька ина чахъ галаз. Чун гъар юкъуз экуьнахъ экъечIиз ниянхъ хквезвайди я. Вуна чаз фу-къафун ая, кIвализ килига, - лагъана.

Шад хъана рушни вичин стхаяр жагъана лугъуз. Пакамахъ экуьнахъ стхаяр чпин кардал фирлахъди вахаз лагъана:

– Аку, чан вах,чун физва, и къулавай цIай туьхуьрмир гъа, тахъайтIа чун цIай авачиз амуькада. Руьхъведеин кIаник гъамиша цукIар кумукърай.

"Хъурай" лагъана руша къве гъил къакъажна вичин кIвалахар ийиз авална, кIвал миьна, яд гъана, чай-къафун ийиз кIанз къула цIай ийиз кан хъайила, акуна хъи, къулавай руьхъведихъ цукIвар кумач. Вич лугъумир, ибурун каци руьхъведал къежирна цуквар туьхуьрнава къван. ГьикIда-вучда, руш экъечIна кIвалай, инихъ килигна, анихъ килигна, яргъарилай адаз санай гум акъатиз акуна. Хвеша хъайи руш гум акъатзавай патахъ фена, фена,

са чѢхи кѢвалик агакѢна, рак гатана кѢненез гѢхѢайла акуна хѢи,
ина са зурба дев ацукѢнава.

– Ша кван, вуч канзава ваз? - жузуна девре кичѢе хѢайи
рушавай.

– Зи кѢулавай цѢай туѢхенва, чан дев, заз са тѢимил цукѢвар
це ман, - минетна руша кичѢез-кичѢез.

– Твах! - лагѢана девре тѢеквер авай са кѢапуна цукѢвар га-
лаз азим руѢхѢни туна рушав гана. Руш рехѢди хѢфирла адав
гвай кѢапунин тѢекверай рухѢ авахѢиз хѢана. КѢвализ хтана дев-
ре гайи цукѢварикай цѢай хѢувуна, стхайриз чай-кѢафун гѢазур-
на. ПакамахѢ югѢ хѢайила стхаяр мад чпин кардал феѢи чѢавуз,
руѢхѢ авахѢай жигѢир кѢуна дев атана акѢатна ибурун кѢвализ.
Ада рак гатана, руша рак ахѢайна, акуртѢа дев я атанвайди.
ГѢахѢна кѢвализ дев, кѢуна рушан тѢуб, фитѢиниз иви хѢваз
авална. ГѢа икѢ гѢар юкѢуз девре кѢвез рушан тѢуб фитѢиниз
адан иви хѢваз хѢана, рушни югѢ-кѢандивай хѢпи хѢана, рангар
атѢана, аман кумачиз кѢвекѢвез хѢана. Эхир са юкѢуз стхайри
вахавай жузуна:

– Чан вах, ваз вуч хѢанва? Ви рангар атѢана хѢпи хѢанва,
ваз тѢазвай чка авани?

– Чан стхаяр, тѢазвай чка авач, - лагѢана руша. - Девре гѢар
юкѢуз кѢвез зи тѢуб фитѢиниз иви хѢвазва. Руша вири хѢайи-
хѢайивал стхайриз рахана . "АкѢваз чна адаз вучдатѢа аку!" - ла-
гѢана стхайри. Пака юкѢуз стхаяр санизни фенач, гѢарад кѢвалин
са пипѢе чуѢнуѢх хѢана. Са арадлай мад дев рушан тѢуб фитѢиниз
кѢанз кѢвализ гѢахѢайвалдини стхайри гѢарада санлай деврен ви-
нел гѢужумна, ам яна кѢена. Ахпа чпин вахни галаз ирид стха
диде-бубадин патав хѢфена.

Инал махни куѢтягѢ хѢана.

YEDDİ QARDAŞIN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi, bir ər-arvad var idi. Bunların yeddi oğlu var idi. Bir gün bu yeddi qardaş yığılıb ata-analarına dedilər:

– Bizim bacımız yoxdur, neynirik bacısız bu dünyanı? Ona görə baş götürüb gedirik buralardan.

Ata-ana nə qədər yalvar-yaxar etsə də, qardaşlar qulaq asma-dılar. Onların getdikləri bir ildən sonra qardaşların anası qəşəng, balaca bir qız doğdu. Qız böyüdü, bir gün ata-anasından soruşdu:

– Deyirlər, mənim yeddi qardaşım var, bəs onlar hardadır, ay ana?

Düzdür, qızım, - dedi anası, - sənin yeddi qardaşın var. "Bacımız yoxdur, bacısız dünyanı neynirik" deyib evdən baş götürüb gediblər.

Qız "Mən onları axtaracağam" dedi. Ata-anası nə qədər yalvarsa da qız sözündən dönmədi. "Mən öz qardaşlarımı axtarmağa gedirəm" deyib evdən çıxıb yola düşdü. Ondan soruşdu, bundan soruşdu, gördüm deyən olmadı. Az getdi, çox getdi, gəlib bir meşəyə çıxdı. Meşənin içində bir ev gördü, yavaşca gedib evə girdi, gördü ki, evdə heç kəs yoxdu. Özü də bu ev o qədər qarmaqarışıqdı ki, ayaq basmağa yer tapılmır. Bunu görə qız tez əlinə süpürgə alıb evi yaxşıca süpürüb təmizlədi. Ocaq qalayıb su gətirib çay qaynatdı, xörək bişirib ocağın üstünə qoydu. Bir azdan çöldən səs eşitdi, gizlicə baxıb gördü ki, bir-birindən gözəl yeddi igid evə tərəf gəlir. Qız tez pərdə arxasında gizləndi. Qardaşlar evə girib süpürülüb təmizlənmiş evi görəndə, bu iş məəttəl qaldılar. Böyük qardaş dedi:

– Bu evi kim süpürüb-təmizləyib belə?

O biri qardaş dilləndi:

– Ocağın üstündə çay da qaynayır!

Yenə biri dedi:

– Xörək də hazırdır!

Hamıdan kiçik qardaş qızın gizləndiyi pərdəni qaldırdı:

– Bura baxın, qardaşlar, burda bir qız var! Bütün bu işləri görən odur!

Qardaşlar çox təəccübləndilər:

– Ay qız, sən kimsən? Sən bura necə gəlib çıxmısan?

– Ay qardaşlar, mən öz qardaşlarımı axtarıram. Ata-anam mənə deyib ki, mənim yeddi qardaşım var. Ona görə mən qardaşlarımı axtarmaq üçün gəzə-gəzə gəlib bura düşmüşəm.

Bu sözü eşidən qardaşlar çox sevindilər:

– Sənin o axtardığın qardaşların elə bizik, bacıcan, - dedilər.

– Qal burda bizimlə. Biz hər səhər evdən çıxıb, axşam qayıdırıq. Sən bizim çay-çörəyimizi hazırla, həyəət-bacaya bax.

Qız da çox şad oldu, qardaşlarını tapdığı üçün. Səhər qardaşlar işlərinin dalınca gedərkən bacılarına dedilər:

– Bax, bacı, biz gedirik, ocaqdakı od sönməsin, yoxsa odsuz qalarıq. Külün içində közü qoru.

– Yaxşı, baxaram, - deyib qız qolunu çırmayıb işlərini görməyə başladı. Evi süpürdü, su gətirdi, o yan, bu yan, çay-çörək hazırlamaq üçün ocağı qalamaq istəyəndə gördü ki, ocaq sönüb, bir dənə də köz qalmayıb. Sən demə, pişik isladıb közü söndürüb. Nə edim, neyniyim, qız evdən çıxıb ora baxdı, bura baxdı, uzaqda bir yerdən gördü ki, tüstü çıxır. Qız sevincək tüstü çıxan tərəfə üz tutdu, gedib, gedib böyük bir evin həndəvərinə çatdı, qapını döyüb içəri girəndə içeridə nəhəng bir divin oturduğunu gördü.

– Nə istəyirsən, ay qız? - deyə div onu görüb qorxuya düşmüş qızdan soruşdu.

– Ocağımızın odu sönüb, bir az köz istəyirdim səndən... - qız qorxa-qorxa yalvardı.

– Apar! - deyib div deşikli bir qaba kül qarışıq köz doldurub qıza verdi. Evə qayıdanda yol boyu qabdakı kül un kimi yola ələ-nirdi. Qız evə gəlib divin verdiyi közlə ocağı qaladı, qardaşları üçün çay-çörək hazırladı. Səhər qardaşlar yenə iş dalınca gedəndən sonra evin qapısı döyüldü, qız qapını açanda gördü ki, gələn divdir. Div evə girib, tutub qızın barmağından onun qanını sormağa başladı. Beləcə hər gün div gəlib qızın barmağından qan sorur, qız da gün-gündən saralıb-solurdu. Bunu görən qardaşlar bir-bir soruşdular qızdan:

– Bacıcan, sənə nə olub, saralmısan, ağrıyan yerinmi var?

– Heç bir yerim ağrımır, qardaşlarım, - qız söylədi. - Hər gün div gəlib qanımı sorur.

Qız bütün əhvalatı qardaşlarına danışdı. "Dayan, biz onun axırına çıxarıq" dedi yeddi qardaş. Səhəri gün onlar heç yerə getmədilər, hərəsi evin bir küncündə gizləndi. Bir azdan div gəlib yenə qızın qanını sormağ istəyəndə qızın qardaşları hərəsi bir yandan hücum edib divi öldürdülər. Yeddi qardaş bacılarını da götürüb atalarının yanına qayıtdılar. Burada nağıl da başa çatdı.

МАША И МЕДВЕДЬ³

Жили-были дедушка да бабушка. Была у них внучка Машенька.

Собрались раз подружки в лес по грибы да по ягоды. Пришли звать с собой и Машеньку.

– Дедушка, бабушка, – говорит Машенька, – отпустите меня в лес с подружками!

Дедушка с бабушкой отвечают:

– Иди, только смотри от подружек не отставай, не то заблудишься.

Пришли девушки в лес, стали собирать грибы да ягоды. Вот Машенька – деревце за деревце, кустик за кустик – и ушла далеко-далеко от подружек.

Стала она аукаться, стала их звать, а подружки не слышат, не отзываются.

Ходила, ходила Машенька по лесу – совсем заблудилась.

Пришла она в самую глушь, в самую чащу. Видит – стоит изба. Постучала Машенька в дверь – не отвечают. Толкнула она дверь – дверь и открылась.

Вошла Машенька в избушку, села у окна на лавочку.

Села и думает:

³ Bu nağıl internet resurslarından götürülmüşdür: Вах:
<http://hyaenidae.narod.ru/story1/038.html>

«Кто же здесь живет? Почему никого не видно?..»

А в той избушке жил большущий медведь. Только его тогда дома не было: он по лесу ходил.

Вернулся вечером медведь, увидел Машеньку, обрадовался.

– Ага, – говорит, – теперь не отпущу тебя! Будешь у меня жить. Будешь печку топить, будешь кашу варить, меня кашей кормить.

Потужила Маша, погоревала, да ничего не поделаешь. Стала она жить у медведя в избушке.

Медведь на целый день уйдет в лес, а Машеньке наказывает никуда без него из избушки не выходить.

– А если уйдешь, – говорит, – все равно поймаю и тогда уж съем!

Стала Машенька думать, как ей от медведя убежать. Кругом лес, в какую сторону идти – не знает, спросить не у кого...

Думала она, думала и придумала.

Приходит раз медведь из лесу, а Машенька и говорит ему:

– Медведь, медведь, отпусти меня на денек в деревню: я бабушке да дедушке гостинцев снесу.

– Нет, – говорит медведь, – ты в лесу заблудишься. Давай гостинцы, я их сам отнесу.

А Машеньке того и надо!

Напекла она пирожков, достала большой-пребольшой короб и говорит медведю:

– Вот, смотри: я в этот короб положу пирожки, а ты отнеси их дедушке да бабушке. Да помни: короб по дороге не открывай, пирожки не вынимай. Я на дубок влезу, за тобой следить буду!

– Ладно, – отвечает медведь, – давай короб!

Машенька говорит:

– Выйди на крылечко, посмотри, не идет ли дождик!

Только медведь вышел на крылечко, Машенька сейчас же залезла в короб, а на голову себе блюдо с пирожками поставила.

Вернулся медведь, видит – короб готов. Взвалил его на спину и пошел в деревню.

Идет медведь между елками, бредет медведь между березками, в овражки спускается, на пригорки поднимается. Шел-шел, устал и говорит:

– Сяду на пенек,

Съем пирожок!

А Машенька из короба:

– Вижу, вижу!

Не садись на пенек,

Не ешь пирожок!

Неси бабушке,

Неси дедушке!

– Ишь какая глазастая, – говорит медведь, – все видит!

Поднял он короб и пошел дальше. Шел-шел, шел-шел, остановился, сел и говорит:

– Сяду на пенек,

Съем пирожок!

А Машенька из короба опять:

– Вижу, вижу!

Не садись на пенек,

Не ешь пирожок!

Неси бабушке,

Неси дедушке!

Удивился медведь:

– Вот какая хитрая! Высоко сидит, далеко глядит!

Встал и пошел скорее.

Пришел в деревню, нашел дом, где дедушка с бабушкой жили, и давай изо всех сил стучать в ворота:

– Тук-тук-тук! Отпирайте, открывайте! Я вам от Машеньки гостинцев принес.

А собаки почуяли медведя и бросились на него. Со всех дворов бегут, лают.

Испугался медведь, поставил короб у ворот и пустился в лес без оглядки.

Вышли тут дедушка да бабушка к воротам. Видят – короб стоит.

– Что это в коробе? – говорит бабушка.

А дедушка поднял крышку, смотрит – и глазам своим не верит: в коробе Машенька сидит, живехонька и здоровехонька.

Обрадовались дедушка да бабушка. Стали Машеньку обнимать, целовать, умницей называть.

AYI VƏ MAŞENKA

Biri var idi, biri yox idi, bir nənə ilə baba var idi. Onların Maşenka adlı nəvələri var idi. Bir dəfə rəfiqələri meşəyə göbələk və giləmeyvə yığmağa gedirdilər. Maşenkanı da səslədilər.

– Nənə, baba, - Maşenka dedi, - icazə verin, mən də gedim rəfiqələrimlə.

– Get, amma rəfiqələrindən ayrılma, yoxsa meşədə azarsan. Qızlar meşəyə gəldilər, göbələk, giləmeyvə yığmağa başladılar. Maşenka ağac-ağac, kol-kol gəzib, onlardan aralandı. Maşenka rəfiqələrini səslədi, onlar isə səs vermədilər, eşitmədilər. Maşenka getdi, getdi və tamam azdı meşədə. O, meşənin dərinliyinə gəlib çıxdı. Bir də gördü ki bir daxma var orada. Qapını döydü, açan olmadı. Ayağı ilə qapıya təkan vurub içəri daxil oldu və oturdu. Oturub fikirləşir: "Axı burda kim yaşayır? Niyə heç kim görünmür burada?"

Bu daxmada böyük bir ayı yaşayırdı. Həmin vaxt o evdə yox idi, meşədə gəzirdi. Axşam evə qayıtdı, Maşenkayı gördü, çox sevindi.

– Aha, - dedi, - səni buraxmaram. Mənimlə yaşayacaqsan, sobanı qızdırıb, sıyıq bişirərsən və məni yedizdirərsən.

Maşenka bunu eşidib kədərləndi, amma nə etmək olardı. Ayının daxmasında yaşamağa başladı. Ayı hər gün meşəyə gedirdi, ona isə tapşırırdı onsuz daxmadan heç yerə çıxmasın. - Əgər getsən, axır ki tutaram və onda yeyərəm səni.

Maşenka fikirləşirdi ayının əlindən necə qaçsın. Ətraf meşədi, hara getsin, kimdən soruşsun-bilmirdi. Fikirləşdi, fikirləşdi və nəhayət, tapdı.

Bir dəfə ayı meşədən qayıdanda ona dedi: " Ayı, ayı, məni bir günlük kəndə burax, nənə ilə baba üçün sovqat aparım.

– Yox, - dedi ayı, - sən meşədə azarsan. Ver sovqatı, özüm aparacam. Maşenkaya helə bu lazım idi. Kökə bişirdi, böyük bir qutu tapdı və ayıya dedi: " - Bax, gör: mən bu qutuya kökələri qoyacam, sən isə onları apar. Yadda saxla: qutunu yolda açma haaa, kökələrə dəymə. Mən palıd ağacından səni izləyəcəm". – Yaxşı, - ayı dedi, - ver qutunu. Maşenka deyir: - Bayıra çıx, gör yağış yağır. Elə ki ayı bayıra çıxdı, Maşenka qutuya girdi və başına kökə ilə dolu boşqabı

qoydu. Ayı qayıtdı, qutunu götürüb kəndə yollandı. Az getdi, çox getdi ayı, dərə-tərə aşdı, yorulub kötüyün üstünə oturdu və dedi: "Oturum kötük üstə bir kökə yeyim". Maşenka isə qutudan dilləndi: "Görürəm, görürəm. Kötük üstə oturma, kökə yemə. Nənəyə apar, babaya apar!"

– Gör necə iti gözləri var, uzağı görür - ayı dedi. Qutunu qaldırıb yolunu davam etdi.

Az getdi, çox getdi, yoruldu, oturmaq istədi, dedi: "Kötük üstə oturum, bir kökə yeyim". Maşenka qutudan dilləndi: "Görürəm, görürəm. Kötük üstə oturma, kökələri yemə. Nənəyə apar, babaya apar". Ayı təəccübləndi: "Gör necə hiyləgərdir! Hündürdə oturub, hər şeyi görür". Və yolunu tez davam etdi. Kəndə çatdı, nənə ilə babanın yaşadığı evi tapdı, var gücü ilə darvazanı döyməyə başladı.

– Tuk-tuk-tuk! Açın qapını. Mən sizə Maşenkadan sovqat gətirmişəm. Kəndin itləri isə ayımı hiss edib ona hücum etdilər, hürməyə başladılar. Ayı qorxub, qutunu qapıda qoyub, arxaya baxmadan meşəyə qaçdı. Nənə ilə baba bayıra çıxdılar, gördülər ki bir qutu var qapıda.

– Bu qutuda nə var? - nənə dedi. Baba isə qutunu açdı, gözlərinə inanmadı - Maşenka qutunun içində sağ-salamat oturmuşdu. Çox sevindilər onlar, Maşenkayı qucaqlayıb öpdülər.

RUTUL DİLİNDƏ

MAIV BABADI XABAR

Sa yinay sa dişnay. Sa Maiv baba yinay. Midi babara cidi naq`udu karbır
hınts`anay.

Sa vaxtıra midi bustanad g`arpız –yemişbır qhiyiq`ır. Maiv babara maısuıxbır fanə mid g`arpız-yemişbır sıt`a qhaasxhur bıstana aıǵur. Bıstana leyq`ıdə kaqhar ki, bıstana ara sa sıy, sa sik`, sa dunǵuz saki çaq`al ana vii. Mimıra bıstana adı g`arpız –yemişmıd hinbır lııir, hinmıs mık` səvətir bərbad hır yii.

Maiv baba dirinə xala qhıxhır yaba laısuır aıqhuıǵur.

Maiv babara yaba fanə aıǵunə ğaqudə kiç`ələdirə sirirə babada ruxhur; “Baba, yi viq`ə mava`, yic ğvas q`vaid küpə itid vıs yii”.

Çaq`lara ruxhur; “Yi viq`ə mava`, yic ğvas baladı k`at`- cücə avkas vii”.

Dunǵuzara ruxhur; “Yi viq`ə mava`, yic ğugud ç`ir laıyxais yii”.

Sik`irə ruxhur; “ Yi viq`ə mava`, yic ki ğvas sa vıxıd qhaas yii”.

Maiv babara mibır sıqhırkar.

Arıdıqı sa vaxt livixhur. Sa vıǵa, yaıkkvais baba luq`uzur kaqhar ki, maıhlidə baladı k`at`- cücə paydə vişir vii. Çulə yirq`ır kaqhar ki, dunǵuzara xuvaşənə ç`ir laıyxıir yii.

Babadı yik`i aıqhuıǵur ki, sirirə ki q`vaiküpə itid vıs xhur yinay. Minara q`vaid küpənə sa yaık`v ki laısuır ç`alaqa ruıq`ur.

Ç`alaqa ləyq`idə sirıxda səs vaar. Siris baba ğaudə mina alda hivıkrıx ruxhur; “Hamı yic ğu ıılais yii.” Midi vaxtıra sik`irə xırıldıqı mimıdı tamaşə vaanay. Minara səs havır babada ruxhur; “ Ay baba, ğudu yanada yiid g`araltiy şiv yiidə?

Siris havsakal ğvaqar ki, səs vaay avçiyər dii. Kiç`ələdirə babada ruxhur; “Yıxh ki usud kütük yii”

Babara havsa ki ruxhur; “Mid usud kütük yii”.

Sik`irə ruxhur; “Əqər kütük yiinəşdə havnala sa yaık`v lixhnə.

Babas saddaxhvan yik`i aıqhuığur ki, sırsı vic yiq`ə haas yıqanay.

Havnala yaık`v kəğəduur cidə laığudkal sirdi kəllidilə lixhir siy viq`ə vaar.

Sik`irə yaıqh haanə babadı yanada yip`q`ır ruxhur; “Yic ğvada hxhur yiinay ki, “Yic ğvas sa yıxıd qhaas yii, səkki vaxtıra yıxıd sulqay zad diş”.

MAVA BABANIN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi. Bir kənddə Mava baba adında bir nəfər yaşayırdı. Mava baba torpağı becərməklə dolanardı. Bu yazda da Mava baba öz torpağında qarpız-yemiş əkmişdi. O, hər gün bu bostanda çalışır, əlaq otlarını təmizləyir, lazım olanda bostanı suvarırdı.

Bir vaxt bostandakı qarpız-yemişlər yetişdi. Baba da, evindən kisləri götürüb qarpız-yemişləri yığmaq üçün bostana gəlir. Bostana çatanda görür ki, bostanın içində bir ayı, bir donuz, bir tülkü və bir çaqqal var.

Onlar bostandakı qarpız-yemişləri yeyir, ora-bura qaçışaraq bostanı bərbad hala salırdılar. Mava baba yabasını götürüb onların üstünə gedib deyir; “ İndi mən sizi öldürəcəyəm!”

Ayı yalvarıb deyir; “Məni öldürmə, mən sənə iki küpə bal verərəm.”

Donuz deyir; “Məni öldürmə, mən sənə torpağını şumlayaram.”

Çaqqal deyir; “ Məni öldürmə, mən sənə çoxlu toyuq-cücə gətirəcəyəm”

Tülkü deyir; “ Məni öldürmə, mənəim heç nəyim yoxdur. Mən də sənə bir yaxşılıq eləyəyəm.

Bir neçə gündən sonra Mava baba görür ki, həyətində çoxlu toyuq-cücə var. Sonra gedib sahəyə baxır, görür ki, torpaq yaxşıca şumlanıb.

Birdən yadına düşür ki, ayı ona bal verməyə söz vermişdi.

Baba baltanı və iki dənə küpü götürüb meşəyə gəlir. Ayı babanı görüb onun yanına gəlir və deyir; “İndi mən səni yeyəcəyəm!”

Bu vaxt tülkü aralıdan onlara baxırdı. O, babanı çağırır deyir; “Baba, o yanındakı qaraltı nədir?”

Ayı elə bilir ki, babanı səsləyən ovçulardı. Ona görə qorxub babaya deyir; “Baba, ona deginən ki bu, ağac kötüyüdür.”

Baba da deyir: “Bu ağac kötüyüdür.”

Tülkü deyir: “Əyər o, ağac kötüyüdürsə, ona balta vur görüm.”

Birdən babanın yadına düşür ki, bu ayı onu öldürmək istəyirdi.

Ona görə də baltanı qaldırır var gücü ilə ayının kəlləsinə vurub onu öldürür. Tülkü qaça-qaça gəlib babaya deyir; “Gördünmü, mən səni ölümdən qurtardım. Yaxşılıq eyləyən, mütləq onun əvəzini qazanar”.

AİD`IILDIDNƏ NAXIŞDID HUICAIT

Sa yığa aıq`iildidnə naxışdid huicaitbı ruıq`ur, aıq`iildirə ruxhur; “İlsındıs əsas vıqay aıq`ıl vii, naxış yışınəki–çişinəki ruıq`uid”. Naxışdirə ma ruxhur; “Naxış dişnəşdə aıq`iildidə sa şivqa haas çuiğuid, ğvas yıqanəşdə yic ğvas sübut haas. Maıxaid paççahadı vəzir ən aıq`iillidi ədəmiy yimə, hamı haqvas yi dişnə sa aıq`ildixhvan havnada şiv haas ruıq`ur”. Aıq`iildirə ruxhur; “Yışir, kadaqhas”.

Maıxaid paççahadı vəzirbala aıq`iillidi ədəmiy yinay. Paççahara havnadı maıslaiat dişid sa kar ki haaşnay. Sa yığa paççahara vəzirədə ruxhur; “Balaqa vii vanur ava dıxhır diş. Baqadı hazırvaldı va`ava aığaiç`uis”. Vəzirərə “Baş üstə” xhur hazırvaldı vaas ruıq`ur. Baqa mibir ava aığaiduiç`ur. Sa vaxtıra yit`q`ır sa çuilə lədirq`ar. Paççahara ruxhur; “Yi balkandı bala süzür yii. Dıq`a ğuinaıxais midə yavaş dıkıs. Vəzirərə yanada diidi ilsanaşis amır vaar. Paççahas çadır üpkə vaas vints`ar.

Naıxais paççahnə vəzir midi çadıradık ludurkar. Satıdı vaxtıra, yuişə vəzirəs naq`ğavar, kaqhar ki, filixhdi sa ghar paççahadı mıxırı laıvuiç`uinə vii. Vəzirəs ,midi ghar paççahas vit`isduqhun qardanakla favqhir buğmuş vaas vıqar. Midi gharadı kvaiınlık kit`irq`ır sıiç`ııpxı vaas kiyk`ir. Paççah buğmuş ruıq`uidə nəq`ikla kiqhyixhur. Kaqhar ki, vəzir cidi kvailık kit`irq`ır buğmuş haar. Minara aı`savağır çadıradı rakada luzdud g`aravulr un daar ki, ”Vəzirərə yi yiq`ə haanə yii!”

Midi vaxtıra vəzir ki nəq`ikla kiqhyixhur, kaqhar ki, ghar-mar hinnənə diş, vic paççahadı kvaiınlık kit`irq`ır yii. Ğarıqı ara yit`q`ımıra vəzir ziyaxtiil qhuruar. Paççahara xulkar ki, ğuc şiv haay yiidə?!. Vəzirərə q`in haar ki ,”Yəs naq`ğaqvanay. Ğudu alda

filixhdi sa ghar laıvuiç`uinə viinay, yic havnadı kvaiailık kit`ırq`ır buğmuş vaas vıqanay”. Paççah inamiş ruiq`uiş. Ava qhıçıtıxh r qhudurğur şəhərdə aıqhuıdğur.

Baqadadı yığa paççahara g`arar vınts`ar ki, vəzir qhiyixa hır yıqar!. Səhərdid ağsaqqalar sıt`a dişir aıdğur, paççahada ruxhur; “Midi ədəmiyəərə ğvas miduqhundu sıdırma vıxanə g`ullux havır vii. Ğuc midi yiq`ə ma`. Ğudu ölküdıqır sürqün ha` vırayıxh. Paççah razı ruiq`ur, vəzir midi ölküdıqır sürqün haar. Vəzirərə xhıdıldınə q`var xınıxki fanə səhərdıqı aığayıç`ur. Xınımaşid sanaxda xhud, sansxda ma yughud sən yiinay. Mibir dıruıq`ur-dıruıq`ur, naıxadıis sa çarıaığainədi ziya lədirq`ar. Vəzirərə xhıdınnada ruxhur; “Yic süftə xınımar çarıaığainakla kəğəduas, xhələ ğu kəğəruas”.

Minara xınımaşdi xılıkla fatqhır dıkırkar. Ç`arıaığainədi yiq`arı lədiq`idə vəzirəd ğil kağaç`txır ərəkər, xınımar xılıqır fəğədərq`ər. Vəzir xhidə çabalamiş yişir ğili luqhuzasdıqhun xınımar xidirə dıkırkar.

Vəzir çarıaığainakla çinsura kaığayıç`ur xhiddi ziynə hirkar, midi surala ki xhıdıldı rəşənə-çaraq`vanə hirirkar. Mimıra bala çəlix haar, ama xınımaşis səkkisumanə kümək haas ruiq`uiş. Miç`aqha qhuığuna yiq`amə çarıaığainədi ziynə rudğur kədərsər, xınımar faqhıraş.

Hamı haqvas xınımaşdi yuq`lu şiv yığ yit`q`ır.

Q`uxhdu bəxhdi xınıx surud q`at` xhidə anə, hailısnə lukur arkır yiinay. Sa vaxtıra ulabır laqhağır vic-cidə qhirq`idə, sa təhərdirə xhidıqır aıqhyuiç`ur. Midaal –çinaal kaqhar , çarıaığainnə ç`alaqala savahi saşivqa ğaqvaş. Minas, huranəkə, çarıaığainədi ziyala səsəlidi un aığur. Yıxanə ubur qhixhidə cidi şıdı səs qhavats`ar. Hirkanə yıxhır kaqhar ki, xınıx, çarıaığainədi ziyaxdiinə sa suq`udu qariyak kit`ırq`ır yəşənə ninıxda səs vaar. Minara xhidə lirqar, xınıx xhidıqı

əq`ruar. Xhıdıqı aıqhuıç`unala xhala didıxda-ninıxda səs vaanə xhalil –hural hidırkar, ama çarıraıǵınaıdı səsəlilə savahi hiddinid un aıǵuış. Suduzur haıldilə sədərq`idə dıxhır sa filixhdi xukadı g`avuşə, sa-sinas fiitxıı ludurkar. Yaıkkvaıs ki luzdur midaal-çınaal səs vaanə bala duǵurǵar, haınnirə mimıdı səsəlis cavab hints`aş. Sa vaxtıra sa cıǵıra tüş durıuı`ur. Midi cǵırnə durıuıq`ur. Aımaıllıqa midi cıǵırnə dıxhınala xhala faytunbur ğurǵay, aıq`urdi sa rııqhi əǵədərq`ər. Misənə-çinsənə kadaqhar, hinal durıuıq`uısdə, cuıxçuıs ki hats`aş. Midi rııqhaı ədərq`ir, viriǵ aıvǵuıdıxdıil durıuıq`ur. Sa vaxtıra ç`irt`bəxhdi şui yəşəs kiyk`ir. Q`uxhdu şurə xulkar; “Ğu his yəşər?”

Ç`irt`i şurə ruxhur; “Yəs qaişə yii”.

Q`uxhdu şurə midi yırıq`ır rııqhdi ziya viidi xukadı külqüdık sağır ruxhur; “Ğu midi külüdə suqha, yi ç`alaqa yıxhır kərəsəs haqvas meyvabır-şiv fayiramə. Q`uxhdu şui ç`alaqa yıxhıdə ç`irt`i bəxhdi şui suzunura, ham ki qaişairə haıldilə sirxhunula lukur nəq`ik kiyxhur.

Sa vaxtıra midi raihnə sa faytun aıvǵur. Midi faytun varlıdı sa tacirədi viinay. Tacir ,cidi xhıdınnaxhvan mabdı sa şəhərdıqı qhurǵur xala qhuıǵuıy yiinay. Faytun midi xukada ləviq`idə xhıdınnas külqüdə şaxıdı xınıx ğaqvar, faytunçiyədə faytun yavaş vaas vınts`ar. Tacirərə xhıdınnadıqı faytun his yavaş havırxhur xutkudə xhıdınnara ruxhur; “Həçindi xukadı külqüdə sa xınıx lukur yii. Ədəmiyəyə yaiqh haar, ruxhur; “Ğudu ulamış şiv ğaqur yiidə?. Midi həndəvərdə yə sa muıqh, yə sa uba diş.” Xıdınnara midi ədəmiy qucərə inamış haar. Mibir saıç`ur xukadı q`anık yit`q`idə ğaqvar ki, xvaşdı sa xınıxç`iri lukursaxır yii. Ama xınıxıd ğadbı ç`uımuırə, ruqura ats`ts`ir yii. Mibir misənə-çinsənə kadaqhar, səs vaar ğaqvar ki midi xınıxıla savahi huşnə-hinnənə diş.

Həç maruxh midi taciraxda xınıx dişdi yii. Xhıdınnas xınıxıdı midi hail ğavqudə yazuxadıra rəşənə ədəmiyədə ruxhur; “ Yanus Rəbbimərə midiqhundu sıdırma külfət vış. Midi, Rəbbimərə yanus vıdı sa pay vii, kırkas, yanus dix yişixh. Xhıdınnara midi xınıx qucağa laısuır faytuna kırkar. Xınıx havsa hailsız yişir yiinay ki, mimıdı faytun sııqhvıııdə ki nəq`ikla kiqhyixhuş.

Q`uxhdu şui qhirq`ır xukadı q`anık kaqhar ki, şui midə mardış. Midi qada raiqhnə laal-saal hirkanə kərəsər, yəşənə səs vaar, şui faqhyıraş.

Əxir suzudə ruiqhdi ziya yəşənə suyq`ur. Midi vaxtıra raiqhnə balkandı

ğadı sa avçi aıǵur, kaqhar ki, ruiqhdi ziya sa xınıx yəşənə suq`ur yii. Avçi balkandıla suiçur, minadı yanada yirq`ır xutkub haar. Qadayərə yuq`lu yit`q`ıbir yəşənə-yəşənə avçiyəs ixtilat haar. Avçiyərə ruxhur; “Əqər ğudu şui yi yirq`ıdı raiqhnə yıxhıdıynə yəs ğaqvas yiinay. Yaqn havdı misənə yıxır yii. Yıq`a yaxhvan vitə, yanur balkandıxhan havnaxda qhıdıqhas dii. Qada, midi avçiyaxhvan balkandı luiçur ruiq`ur.

Ha duıruıq`ur-duıruıq`ur, ama şui faqhyıraş. Naıxas midi avçiyədi

Xala lədirq`ar. Avçiyədi xhıdınnara qadayəs hamam havır ğadbır sıqhil`ar, ılay-raıǵayı kınts`ar. Yuişai sadarxar. Yaıkkvais avçiyərə qadayədə ruxur; “ Hamı ğvas hinə ruiq`uis yıqar? Ğuc hinəki huxhur yic ğu kırkas”. Qadayərə ruxhur; “ Yəs ki hats`aş, yaxta ruiq`uisuid cıqa diş”. Avçiyərə ruxhur; “ Ğuvas şudaqaki yıadə yədüşdə arkas ruiq`uid”

Midi qada avçiyədi xala arkar.

Hamı haqvas vəzirə xıdıldı hinə dişir.

ruvğur muıqhaı yux livixhur. Xalma, maıhlıma yux ivixhur, mal-g`ara lacırkar.

Hammaıışə vəzirədi kardımıla razıval vaay cammaıatdıre hamı yuxurdu taxsır vəzıra lavxar. Ruxhur ki; “ Əqər ruıxıııud xhəd bala çışıdıynə muıqhə yux ipxhus dıřnay, midı ədəmiyəre yanıs dıřmanvaldı havır vii. havnala midı muıqhıııqır kəqhrıxır yıqar”. Cammaıat sıt`a vıřır, aı`- lalaxhvan vəzir muıqhıııqı əğəyırkar. Vəzirəre xhıdıldı ki fanə aığaiç`uı sa raiqhne ruıq`ur. Naıxarıdis sa bıaxa tüş duruıq`ur. Yuıřai midı bıaxada adakas dıqar. Mımıra usbu-çırpıbı sıt`a hır lax vaadə, kadaqhar ki, sa karvan aıvğıııə vii. Midı karvan ki mımıdı yanada yavař vııruıq`ur. Karvanaxhvan diımıra ki midı bıaxala xhəd laıyřur, dəvəmařıs xhəd kınts`ar.

Karvanadı əyəsiyədi kıməkçiy ki midı bıaxa yırq`ır xhəd raiğaidə vəzirədi xhıdıldı ğaraqvar. Xhıdıdı bala xvařə riııay. Mınara yıxır karvanadı əyəsiyədə ruxhur; “ Bıaxadı yanada sa vıghldııə sa xhıdıldı sut`q`urdıı. Dilənçiyəřık kidırkar. Ama xhıdıldı bala xvařə riı. Ğudu ki xhıdıldı rıq`ıd sa sən əğəyırq`ar. Midı ğvas leyıxdı xhıdıldı riı. Karvanadı əyəsiyəre ruxhur; “Yı, řəhərdə un-tur adı varlıdı tacir yıı. Yic sa xhıdıldı sııruıxur rıkııə ya yaiqh lağad. Xələ ki midı dilənçiy yanadı cıbra yırq`ır paççahas řəkıyət havııə yıxhıdı hal řııvə vıkııvıdə? Mımıra bala tədbırdı saar. Əxır, midı kıməkçiyərə ruxhur; “ Ğu midı kardık kımərıx, yic havsad sa aıııal haas yıı ki sıııə kar cıdı g`aydıdıre yıkıs yıı”. Tacir razı ruıq`ur.

Naıxarıs, tacirədi kıməkçiyərə q`var cehıl qada daqulanə xarı hat`r vəzirədi yanada sıdıırkar. Midı qadayər vəzirədi yanada yıı`q`ır ruxhur; “Yuıqhnər karvanadı q`uxhnara ğudu yanada sıdıkıbır diı. Havnadı xhıdııııaxda xıııx ruıq`ıııə yıı. Karvanaxhvan havnala qeyrı xhıdıldı dıř, sıııə vııghlaı diı. Karvanadı q`uxhnara ğvak xayıř haar ki, ğudu xhıdıııııara yırq`ır cıdı xhıdııııa kımək haıxh. Ğvas řııv ki

yıqar vıs xhur yii. Hamı ğuc icaza vınə xhdıldı yaıxçuxhan rıq`ayıxh, çındi xhdınnas kümək hınnala xhala yuıxçə aqhırkas rii”. Vəzirərə ruxhur; “Yəs sa şivqa yıqaş, rıxhur xhdınnas kümək haıxh, xhələ ütürmüş qhara”.

Midi qadarəşə xhdıldı fanə durıuq`ur. Qadayər xhdıldı ki fanə aıqhuidğuinə ğadqudə midi küməkçiyərə süftədilə hazır havıdı dövə karvanala aralınakal buur midə qüzət haar. Qadayəşə xhdıldı minadı yanada arkar. Mibir dövəyədi yanada lədiq`idə küməkçiyərə kapır aığaışur xhdınnada ruxhur; “ Ğuc səs ləvinə yic ğu rıq`ə raas rii. Yic ğvada ruxhunad əxira yıq`amə ubur qhıxh. Yaıxçuis ğvaxhan pisid şivqa haas yıqaş. Ğu, midi karvanadı əyəsiyədi xhdıldı rıkıs rii. Midi ədəmiy paççaşaıxhvan luzur-suyq`uy, var– dövətviidi sa tacir yii. Şəhərdə, cidi xala ləqhdiq`ınala xhala ğvaxhan əvləmiş yıkıs yii. Əl-ədətdıxhvan davat vaasdıq`unqa havdı ğvas bəqədə aığuis diş. Hamı ğu midi dövəya lurçur, midi qadayəşixhvan rıuq`uis rii”.

Xhdıldı karaq`ar ki, aı`-lal savağımid xeyir yıkıs diş, rəşənə-rəşənə dövəya lurıuçuır, qadayər ki midi dövəyaxhan durıuq`ur.

Vəzir laxadı ziya suq`ur karvan savağıdxdiil kaqhanə xhdıldı qüzət raar.

Balaqa suy`ur, lurzar. Karvanaxdiil kaqhar ki, mimıra laxbı hır yii. İlsanar ki laxmıdı ziya ğadaqvar, hindi lukur, hindi suq`ur yii. Vəzir mürqü haanə, nəq`ik kiyxhunə- kiyhyuxhunə laxadı ziya suyq`ur. Savaxtıra kaqhar ki yaıkv caqvara ruıq`uinə yii, karvanadı ilsanaşə ki dövəmaşı xəlbı liqhinsənə yii. Midi luzur yavaşənə-yavaşənə karvanaxyiil aığur. Küməkçiyəs midi ğaqur qabağa aığayıçuır. Vəzirərə minas salam vır xhdıldı xurkudə minara ruxhur; “Ğuc şiv ruxhuy idə? Midi karvana

haldı ki kəllidi savalxudə, havdı ki paççah ruıq`ur. Midi arıda qvaid lavalxa vaar. Qvaid, cımaıatdidi alda ruvğur-ruvğur yip`q`ır vəzirədi kəllidi savalxvar. Cımaıat kavaqhar ki midi sa dilənçiyak kiyirkar, hınnis hats`ay-qhats`ayilsah diş, narazıval vaar ruxhur; “Qvaid ts`inənə lavalxa qhavır vıqar. Qvaid qhıvkır ts`inənə sıqhıvkır, ma ruvğur-ruvğur yip`q`ır vəzirədi kəllidi savalxvar. Ma cımaıat narazı vişidə şəhərdidi ağsaqqalaşə ruxhur; “Qvaidərə hair xhudə tərsid haad diş. Havdı ədəmiy midə haka haqvas huş idə, hınıqırdı yiidə?

Vəzir ağsaqqalaşdı yanada kırkar. Minara vic huş yiinay, xhələ yuq`lu şiv yıǵbır yit`q`idə, siə midi ağsaalaşis ixtilat haar.

Midi ağsaqqalaşis Maıxaid paççahadı vəzirədi aıq`ıilli, tədbirlivalıd un yit`q`ır yiinay. Cımaıatdirə ki, misədi sa ədəmiyakla cııxçuis paççah yişini şadvaldı vaar. Vəzir sarayə yıkır ğad-mad kıdıxai hır, paççahad

libas lır taxtıdı saǵar. Minara cis vəzir-vəkilər tayın daar, sa ki amır vınts`ar ki; “baqa şəhərdıqı buy-buxun ğadı yits`ır cehil qada kaıǵarıuxur yıxhdi yanada haka”. Baqa, sa sinala yaraşuxludu yits`ır cehil yırq`ır paççahadı g`abaǵa luza haar. Paççahara mimikla q`vair cehil cidi rakada lurzay, atkıbır ki hairsa sak ardı tayın haar.

Hamı haqvas karvan hinə vişir.

Vəzir midi şəhərdə paççah yişinala şıımuıd idə yıǵ xhala karvan yip`q`ır midi şəhərdə ləvirq`ar. Midi ölküdəd g`anun misə yiinay ki, tacirəşə hair al-vər hır qhit`q`idə cüdüşdü g`azancala paççahadı xaznıdı vərqi hints`anay. Midi tacir ki, ham ts`indi paççahaxhvan tanış yıkıs ham ki, vərqi vıs xhur paççahadı yanada aıǵur. Paççahada ruxhur; “Yanudu haiq`-haisabdıra bala vaxt vıkrkas vii. Yic ğvak sa xayış haar. Yıxhdi karvan şəhərdidi ziya vii. Yıxhdi xhıdıldı ki havda, çadıradık təkne rii. Yıxhid küməkçiyər

cüdüşdü xalma qhuidğünə-aıqhudğünə dii. Havmu sa hav-duqhun ixtibar diş, şadıra g`aravul çaad. Mümküm viinəşdə ğudu ilsanaşıkla q`vair sika hvna g`aravul haixh. Paççahara ts`inənə kardı laşuıdı haman q`vair qada tacirədi karvana viıdı çadıras g`aravula sıdırkar. Mibir, tacirərə huxhudkal, çadıradı rakada ludurzar. Sa vaxtıra qadayəşdi sa bəxhnara çindi bəxhnada ruxhur; “ Yəs ğaqvar ki yanur midə balaqa luzdas dii. İxtilatbı haas ki vaxt virixixh. Ğuc ğudu xal-cıqıdıla, dust-tanışala halqa, xhələ yi halqas, vaxt virixixh”. Çindi bəxhdi qadəuərə ruxhur; “ Yi , yixhdi kəçmişala halqasdı vişinə bala baxt vıırkas vii. Dıq`a ğu halqa”. Midi bəxhnara ruxhur; “Lap yıxa sata vaxt virixixh”. Mid qadəyər misə dalqadə çadıradık kidi xhidinnara ki mimıd ubur qhinsər.

Qadayərə ixtilat haas kiyk`ir, ruxhur; “ Yixhdi did sa paççahadı vəzir yiinay. Sa vaxtıra hats`aş şiv yişidə, did naıxai yən paşmalnə xala qhirq`ır nındə huxhur ki; “Baqa yaıkkvais yanur midi ölküdıqı sa mabdı ölküdə dıruıq`uis dii. Yaxda havdı vaxtıra yughud ya miıyad sən ruıq`ıdıy. Yəs mid un yit`q`idə süftə şad yişir ki, dıruıq`uis dii, duğurğas, kəf haas yii. Xhələ nin rəşənə ğarqudə hats`ır ki mid havsa ki yıxıd dıxhın diş. Yaıkkvais yuıqhnər ruıqhai aıç`ur. Yaxta yala ç`irt`i sa şui ki yiinay. Naıxaidis yuıqhnair sa çarırağınədi ziya lədıq`ır. Didə yixhidnə

ç`irt`i şuid xıl faqhır çarırağınakla kağadağadə hats`aş şiv yişir yuıqhnər lacıtkır. Xhələ şiv yişir yəs qhats`ış. Sadaki ulabı laqhağır, yi yədə qhirq`idə ç`irt`i şuidı səsəlid un yit`q`ır. Yic hikır, midi ki xhidıqı əqhrur. Çarırağınədi ziynə, didıxta səs vaanə bala rudğur”...

Qada halqıduqhun çindi bəxhdi qada ulabı əğəditsir minaxdiil kaqhar.

Çadıradık kidi xhıdıldı ki, qa q`aq`umu sirixhunə, qa luqhrurzanə ubur qhinsər ama səs lavxaş.

Qadayərə ixtilat haar; “Yuişai sa xukadı g`avuşə ludukr “. Çindi bəxhdi qaqayərə yəşəskal yişir ruxhur; “Hamı ğu yavaş yiş yi halqas...Yaıkkvais vuiqhnər sa cıġırnə yit`q`ır riıqhi əġədərq`ir. Şıırai “qaişai yii” xhur yəşədə ğu ç`alaqa məyvımıxda yıxhır, qhurġudə ğvada şui faqhiyiş”.

Minara misə xhudə, hamı çindi bəxhdi qada mat-məhtəl yişir kaqhar, ruxhur; “ Əy havsa yişir yii, ama ğvas hiniqi hats`ar?”

Çindi bəxhnara ruxhur; “Çarıaıġainai lacıtkııı, did`nin qhadarsanə aı` savaġııı xhələ sa cıġırnə yit`q`ııı yinə ğu diınay. Ğuc yəs meyvabır əxis yıxhır yiınay! Sa sinak katqhir-katqhir; “ Can şui!!” huxhur sa sina dihir acıdııqhar.

Nədilə xhala qadayəşid əxira yıq`ama ubur q`insey xhıdınnada davam q`aas çişir, çadırad rak yihir aıġarıç`ur; “Can balayər!” xhur aı` sıvıkir, süst rişir ərərkər. Qadəyər kadaqhar ki midi cüdüşdü nin rii!.

Mimıra xhəd`məd qhiyiçə haar, vıı-cidə aq`ırkar. Mibi midə sa sina adırçir-ġadıırçənə, acıdııqhadə karvanadı ədəmiyəşıkla sa bəxhnara tacirəs xabar vınts`ar ki; “paççahara sıdıkıdı qadayər midi xhıdınnaxhvan acıdııqhanə-facıdııqhanə dəşər. Tacirəs qhail lavuıç`ur.

Qhurġur paççahas şəkiyəı vaar ki; “Ğuc, g`ravul haas sıdıkıdı qadayər yıxhdi xhıdıına sataşmış dişir dii. Paççahara ruxhur; “Havdı xhıdııldı ki, qadayər ki midə daka, yi havmıdı kardık kaqhas yii”.

Dıxhır midi q`vair dixnə nin psççahadı yanada atkar. Paççah kaqhar ki, qadayəşixhvan riidi cidi xhıdııldı rii. Minara xhıdıııadıqı şııvdə xutkasduqhun qadəyəşis did qhatsır minaxdiil hidıkr acıdııqhar. Paççah ki, minadı yanada diid vəzir-vəkil ki mat dişir

adalkar. Xhıdınna sinə ixtilatbı hınala xhala sindis aıyain ruıq`ur. Paççah, duxra, xhıdıldı acıtqhır şadvalıra gəşədə naxışərə aıq`ııldidə ruxhur;

“Hamı ğvs ğaqumə ki, ilsındıs aıq`ııldilə bala naxış yıqar!”...

AĞIL VƏ BƏXT

Bir dəfə bəxtin ağılla mübahisəsi oldu. Bəxt dedi; “İnsan mən-siz xoşbəxt ola bilməz”.

Ağıl dedi; “Ağıllı insanın bəxtə ehtiyacı yoxdur.” Onlar bir padşahın vəzirini sınağa qərara gəlirlər.

Biri varmış, biri yoxmuş. Bir padşahın çox ağıllı vəziri varmış. Padşah bütün işlərini bu vəzirin ağıllı məsləhəti ilə görürmüş. Ona görə də ölkə varına, sərvətinə görə ad-san qazanıbmuş. Günlərin birində padşah vəzirə deyir: “Çoxdandı ova çıxırıq, hazırlaşın, səhər ova gedək. Vəzir tapşırıq verib ov üçün nə lazımsa tədarük görür. Səhər tezdən yola düşürlər. Günortaya yaxın bir meşənin kənarına gəlib çatırlar. Padşah deyir; “Vəzir, atın üstündə çox yoruldu. Burada gecələyək, səhər ova çıxarıq”

Vəzir ətrafında olanlara tez göstəriş verir, padşah üçün çadır qurulur, hər şeyi öz yerində düzüb-qoşur. Gecə padşahla vəzir bu çadırdə yanaşı yatırlar. Yatıb yuxuya gedəndən sonra, vəzir dəhşətli yuxu görür.

Görür ki, bir şahmar ilan sürünə-sürünə padşahın sinəsinin üstünə çıxır. İlan padşahı sancmağa atılanda vəzir bu ilanın boğazından yapışıb var gücü ilə onu boğmağa başlayır. Padşahın nəfəsi kəsildə yuxudan oyanıb baxır ki, vəzir onu boğazından tutub boğur. Padşah qışqırır, çadırın ətrafındakı gözətçiləri çağırır. Bu vaxt vəzir də oya-

nıb görür ki, əlindəki ilanın deyil, padşahın boğazıdır. Padşahın səsinə bütün xidmətçilər çadıra doluşurlar. Padşah bunlara deyir “Vəzir məni boğub öldürmək istəyirdi ”Vəzir nə qədər and-aman eləyir ki; “Yuxu görürdüm”. Heç kəs ona inanmır. Səhər tezdən saraya qayıdırlar. Məhkəmə qurulur, padşah deyir: “Bu illər ərzində səndən mənə qarşı pislik görmədim. Ona görə səni öldürürəm, amma sabah mənim ölkəmdən çıx get!..

Vəzir kor-peşiman evinə gəlib arvadına deyir: “Yır-yığış elə, sabah bu ölkədən çıxıb getməliyik”.

Vəzir, səhər tezdən arvadı və iki uşağı ilə birlikdə şəhərdən çıxıb gedir. Axşama yaxın gəlib bir çayın kənarına çatırlar. Körpü olmadığına görə çaydan keçməli olurlar. Uşaqlar, biri beş, o biri yeddi yaşında idi. Vəzir uşaqların əllərini tutub çaydan o taya keçirmək istəyir. Çayın tən ortasına çatanda vəzirin ayağı büdrəyib yıxılır və əlləri uşaqların əlindən üzülür. Vəzir çabalayıb ayağa qalxanacan suda çabalayan uşaqlar ondan xeyli aralanırlar. Vəzir çayın bu tərəfindən, arvadı o biri tərəfindən qaça-qaça uşaqları sudan çıxarmağa çalışsalar da bir nəticəsi olmur. Qaranlıq qarışana qədər ağlaya-ağlaya çayın kənarında aşağı-yuxarı qaçsalar da uşaqları tapa bilmirlər. Səhər, hava işıqlaşanda uşaqlarının ya ölüsünü, ya dirisini tapmaq ümidi ilə çayın kənarına baxa-baxa gedirlər. Axşam bir kəndə çatırlar. Bir az dincəlmək üçün yolun kənarında oturlar. Bu arada həmən yol ilə bir kişi kəndə tərəf gəlir. Kişi bunların yanına çatanda salam verir, baxıb görür ki, bunlar bu kəndin adamları deyil. Vəzirdən soruşur ki, “Siz hardan gəlib hara gedirsiniz? Bu kənddə tanış-bilişiniz varmı?”. Vəzir deyir; “ Uzaqdan gəlirik, bu kənddə də heç kimi tanımırıq”.

Kişi deyir; “Elə isə durun, gedək mənə qonaq olun”. Durub gedirlər. Çaydan-çörəkdən yeyib-içəndən sonra ordan-burdan söhbət

eləyirlər. Kişi deyir ki, “Gördüyünüz o yol ilə neçə gündür, gedib-gəlirəm. Qonşu kənddəki dəyirmanı da aparmışam. Növbədə camaat çoxdur, bu gün mənə növbə çatmadı”. Vəzir deyir: “Mən gördüm ki, sizin kəndinizin kənarından o boyda çay axır. Niyə özünü dəyirman tikmirsiniz?”

Bu kişi kəndin hansı müşkül işindən danışsa, vəzir ağıllı təkliflər verir. Kişi baxır ki bu çox ağıllı, tədbirli adamdır, ona görə vəzir deyir; “Mən görürəm ki, sən çox ağıllı adamsan. Olmazmı, sən bu kənddə qalasan, əl-ələ verib işləyək. Mənim azdan-çoxdan pulum var. Danışdığımız işləri başa çatdırsaq, yaxşı dolanarıq”. Vəzir fikirləşir ki, onsuz da gedəcəyi bir yeri də yoxdur, ona görə bu kənddə qalmalı olur. Əvvəl çayın bənd yerini təyin eləyib kəndə su çəkirlər. Camaat da bunlara köməklik edir. İki dəyirman tikirlər. Elə olur ki, qonşu kəndlərin adamları bu dəyirmanlara da gətirirlər. Vəzir, ağıllı məsləhətlərinə, tədbirli işlərinə görə camaatın hörmətini qazanır.

Aylar-illər keçir, yaz aylarının birində çox güclü leysan yağır. Çayın suyu o qədər çoxalır ki, bənddən kəndə tərəf çevrilib dəyirmanlar da, kəndin bir hissəsi də selin-suyun altında qalır. Camaat haray-həşir salır ki; “Bu müsibətin səbəbkarı vəzirdir. O kişini kənddən qovmaq lazımdı!..” Vəziri bu kənddən qovurlar. Vəzir arvadı ilə bu kənddən çıxıb gedir.

Gəlib bir bulağın yanına çatıb burada dincəlirlər. Axşama yaxın böyük bir karvan gəlib onlardan bir az aralıda dayanır. Karvanla gələnələr dəvələrin yüklərini götürüb yerbəyer eləyəndən sonra bulağa gəlirlər. Dəvələrə su verib özləri üçün su götürəndə karvan sahibinin köməkçisi vəziri və onun arvadını görür. O, qayıdıb karvan sahibinə deyir; “Bu bulağın yanında bir qadınla bir kişi oturub, görünür dilənçilərdi. Amma qadın, çox yaraşlıq qadındır. Mən ömrümdə belə gözəl qadın görməmişəm. Sənin də arvadın bir il bundan əvvəl rəhmətə

gedib. Gəlsənə bu qadını alıb evlənəsən. Belə yaraşığı qadını axtar-san da, tapa bilməzsən”. Karvan sahibi fikirləşib deyir; “Yox. Mənim adıma-sanıma yaraşmaz ki, kiminsə arvadını zorla əlindən alım. Məni bütün şəhər tanıyır, varlı-hallı tacirlərin içində az-çox hörmətim var”. Bu köməkçi deyir: “Mən hər şeyi ölçüb-biçmişəm. Sən razılıq ver, mən yerdə qalan işlərin öhdəsindən gələrəm”. Tacir istər-istəməz razı olur. Qaş qaralanda köməkçi, iki nəfər cavan oğlanı vəzirin yanına göndərir. Onlar vəzirə deyirlər; “Bizi bu karvanın sahibi sizin yanınıza göndərib. Onun arvadının doğuşla əlaqədar sancıları tutub. Karvanda da ondan savayı qadın yoxdur, hamısı kişilərdi. Ona görə sizdən xahiş eləyir ki, onun arvadına kömək eləmək üçün bu qadını bizimlə göndərsiniz. Vəzir heç fikirləşmir, razı olur. Oğlanlar vəzirin arvadını aparırlar. Karvanın köməkçisi bunların gəldiyini görəndə onları qarşılayıb, əvvəlcədən hazır vəziyyətdə saxladığı dəvənin yanına gətirir və qılıncını çıxardıb vəzirin arvadına deyir; ”Əgər səsin çıxsaxsa, səni öldürərəm!” O, vəzirin arvadını dəvəyə mindirib, cavanlara deyir; “Səhər açılana kimi filan yerə çatıb orada bizi gözləyin”. Onları yola salıb özü karvanın yanına qayıdır. Gecə səhərəcən arvadını gözləyən vəzir səhər açılanda karvana tərəf gedir. Köməkçi, onun gəldiyini görüb onun qabağına çıxır. Vəzir ondan arvadını xəbər alanda köməkçi deyir; “A kişi, nə danışırsan. Bizim karvanda qadın-filan nə gəzir?”

Vəzir deyir; “Axşam sizin karvanın sahibi iki cavan oğlanı yanıma göndərib xahiş eləyib ki, onun arvadının.....”

Köməkçi onun sözünü kəsib deyir; “Əvvəla karvan sahibinin arvadı yoxdur, bu yaxınlarda rəhmətə gedib. O iki cavan oğlan deyirsənsə, onlar axşam tərəfi bizim düşərgənin yanına gəldilər, gecənin yarısında dəvələrini sürüb getdilər. Haradan gəlib, hara getdilər bilmədik”. Vəzir bilmir nə desin, nə eləsin. Kişiyə deyir; “ Olarmı,

mən də sizinlə gedim?” Bu kişi vəzirə deyir; “Görürəm ki, sən qərrib adamsan. Bax bu gündoğan tərəfə gedən yol ilə getsən iki günə şəhərə çatarsan. Biz isə, hər kənddə, obada dayanıb alıx-verişimizi eləyirik. Ona görə o şəhərə bir həftədən sonra çatırıq. Vəzir yola düşür. İki gündən sonra gəlib bir şəhərə çatır. Bu vaxt bəxt, ağıla deyir; “Gördünmü bəxtsiz vəzir nə günə düşüb? İndi isə bəxtini qaytarıram, bax-gör ki, indi nələr olacaq”. Görür ki, səhərin camaatı böyük bir meydana toplaşır. Vəzir kənardə dayanan bir kişidən burda nə baş verdiyini soruşur. Kişi deyir; “Bizim padşahımız ölüb. İndi onun yerinə padşah seçirik. Bir azdan müqəddəs dövlət quşunu uçuracaqlar. Bu quş kimin başına qonrsa, o, bizim padşahımız olacaq. Elə o arada şahlıq quşunu uçururlar.

Bu quş camaatın üstündə fırlanıb-fırlanıb gəlib vəzirin başına qonur. Camaat vəzirin üst-başına baxıb deyir; “Bu bir dilənçidir, bundan bizə padşah olmaz!. Bu quş səhv eləyib”. Şahlıq quşunu yenidən uçurdurlar. Bu quş yenə vəzirin başına qonur. Camaat narazılıq eləyəndə şəhərin ağsaqqalları deyir; “Bu quş iki dəfə səhv eləməz, burda bir sirr var. O adamı bura gətirin, danışdıraq, görək kimdir-nəçidir?”. Vəzir bütün olan-keçənləri danışır. Ağsaqqallar camaata deyir; “Biz hamımız neçə illər bundan əvvəl bu vəzirin çox ağıllı, tədbirli olduğunu eşitmişdik. İndi belə bir adamın bizə padşah olması çox yaxşı olar”. Vəzirə padşah libası geyindirib taxt-tac verdilər. O, özünə vəzir-vəkil seçir. Camaatın içindən on nəfər boylu-buxunlu cavan oğlan seçərək hərəyə bir iş tapşırır. İki nəfər cavanı isə özünə xidmət üçün saxlayır. İndi görək vəzirin arvadı necə oldu... Bu karvan bir neçə gündən sonra gəlib bu şəhərin kənarına çatır. Vəzirin arvadı üçün çadır qurdurur. Özü isə qazancının vergisini ödəmək üçün padşahın yanına gedir. Padşaha deyir; “Bizim haqq-hesab işimiz uzun çəkəcək. Mənim arvadım karvanın yanında çadırdə tək

qalıb, ona görə narahatam. Əgər mümkündürsə, sizin adamlardan bir-ikisini göndərin, mən qayıdana kimi çadırı qorusun"... Padşah özünə xidmət üçün saxladığı iki cavan oğlanı çadırı qorumaq üçün karvanın yanına göndərir. Oğlanlardan biri o birinə deyir; "Gəl tanış olaq. Əvvəl sən danış görüm, kimsən-nəçisən, sonra mən danışım". Oğlanlardan biri deyir: "Mənim başıma çox işlər gəlib. Mənim atam bir padşahın vəziri idi. Çox yaxşı, firavan dolanırdıq. Sonra nə oldusa padşah bizi ölkədən sürgün elədi. Biz şəhərdən çıxıb harasa gedirdik.

Axşama yaxın bir çaya çatdıq. Mənim, məndən kiçik bir qardaşım da var idi"

Vəzirin arvadı çadırın qapısına yaxınlaşıb diz üstə çöküb oğlana qulaq asır. O biri oğlan da gözləri yaşlı, heç bir söz deməyib qulaq asır. Oğlan söhbətinə davam edlən deyir;

"Atam mənim və qardaşımın əlindən tutub çaydan keçirəndə.... Bu vaxt o biri oğlan deyir; "İndi sən dayan, ardını mən danışım; - Sən və kiçik qardaşın çayın içinə yıxıldınız. Bir xeyli vaxt suyun içində çabalayıb çayın o tayına keçdin. Sonra kiçik qardaşını sudan çıxartdım. Sonra meşəlikdən karvan yoluna çıxıb xeyli yol getdiniz. Qardaşın ac və yorğun olduğu üçün ağladı. Sən onu bir ağacın kölgəsinə oturdub...

O biri oğlan dözə bilməyib onun sözünü kəsib deyir; "Sən bunları haradan bilirən?!" Onda bu oğlan deyir; "Ona görə bilirəm ki, itirdiyin o kiçik qardaş mənəm!." Oğlanlar bir-birinə sarılıb öpüşəndə, bayaqdan özünü zorla saxlayan ana dəhşətli fəryadla özünü çadırdan çölə çıxıb, oğlanların üstünə atılır. Bayaqdan çadırın qarşısındakı haray-həşiri, öpüşüb-qucaqlaşmanın mənasını başa düşməyən karvan işçilərindən biri burda baş verənləri gedib tacirə söyləyir.

Tacir hirslenib padşaha şikayət eləyir ki; “Sənin etibar eləyib göndərdiyin oğlanlar mənim arvadıma sataşiblar.

Padşah, əmr verir ki, hər üçünü onun yanına gətirsinlər. Ana və iki oğlunu padşahın hüzuruna gətirdilər. Padşah görür ki, bu, öz arvadıdır.

Saray adamları bunların öpüşüb-görüşməsinə bir müddət çaşıb qaldılar. Hər sey aydınlaşdıqdan sonra sarayda elə bir şadlıq-şadyanılıq oldu ki, bu vaxtacan belə şadlıq olmamışdı.

SAXUR DİLİNDƏ

DYAKKUYN A MEXV

Sa vor exriy, sa deş exriy, q`öyre çuba exbiy vobınbı. Manbı kasibaaşın sabı exbiy. Sa yiğıl q`öyre çoc giv`ur, hinimeen kulyfat nəxüdna dolanmış ha`asva fıkır haa`ana.

Məsləhət g`oocena: k`ınna xaa`ar gi`ur, xərna çoc hark`ın sa katxudays muzdur ıxha, xaaqa pul yəqqı`l he`ece.

K`ınna çoc xaa`ar axu, xərna çoc muzdur ixhes ayk`anna.

Muzduree katxudayk`le eyhen:

– Zı yiğni k`ane yuxhxhan dyakkuy hook`asmee axu işlemiş ixhes.

Katxuda razixha cun şart`bı eyhehbı:

Agar mani vaxtalqamee yişda sa mani sang`ulqa qəllamiş ixhee, q`əllamiş ixhayng`vee aazır manat qevlece.

– Zaqad manimeen pul neçenne? -eyhen muzduree.

Əyib deşin, mançini cigee ğu zas yits`ille senna işlemiş eexhi.

Kasib tserra məxüdni giç`nani şart`ile qəyq`əna, goone fıkır haa`ana:

"Hicone yəni ixhes? Hasre katxuda nimeeyiy ıkkən yuşen he`ece, zı mang`ulqa qəllamiş ixhes deş. Agar vuc xəllamiş ixheeni, cuni şart`ına caza vucecab ts`its`aa`a."

Razı vuxha, şart`nama oyk`anan.

Qiyni yiğıl katxude, miçeer çakra, muzdur oza qı`ı, çoleeqa ok`gyooxas g`ixelena.

– Hora, hak`ne, işıx vodletti ok` gyooxe, miçax q`exhi gidğıl-mee, sark`ıl qale.

Muzdur exhalqamee işlemiş eexhena. Xənnin g`aş k`ar qexheng`ə sark`ıl qaraylena.

Katxudee mang`uke qiyghanan:

– Nya`as ğu sak`ı?

– Veriğ k`yooçuba, zınar sak`ıra.

De`eş, zı vak`le uvhoyn, işıx vodletti qiyşle. Veriğ k`yooçeyib vuzan mançile pisdaye işıx gyayhi?

– Hin hicoova eyhen karne? -muzduree matxha qiyghanan.

– Voree, ğu həşdecar qəllamış eexhi girğıl, -eyhen katxudee.

– De`eş, zı qəllamış deş eexhi, zı eyhen orzul vorna. Şık`ırna rəhətxhes ıkkən-uvhu, giç` qıxhana muzdur, oza qıxha meer işılqa ayk`anna.

Vaz k`yooçesmee qiyşalan. Vaz k`yooçumee veriğ ilqooç`e.

Taq`atın tika idyaxuna muzdur ç`iyel ooqa hı`ğəykarna.

– Zəhər qıvxhena yiğni ç`iyekeb, gıneykeb, yiğni hək`ikeb! -eyhen mang`vee.

– Ğu qəllamışor eexhi! -eyhen katxudee.

– Yişin şart` yik`elne vodun? Mankexhee yuşen hima`a!

Katxudee şart`namayqa gora muzduruke ye aazır manat quvoy, yeyib yits`ille senna qərab muzduriyvalla hav`iy t`alab ha`an.

Muzdur q`öni ts`ayni aree axvana. Mang`uqab katxudays quvu, mang`uni xılənçe g`attixhanasda aazır manat deşdiy. Yits`ille sennab məxürni zaalımıs g`ullux haa`as diviyk`anna. Xilice fikir hav`uyle qiyğa, katxudays aazır manat qıvlesın q`abz hıvu, xaaqa sak`alas razıvalla alyabat`ana.

Muzdur xıl q`ərab sak`ı xaaqa qaraylena.

– Nəxüdnə ıxha, hicoone hı`ı ? -qiyghanan k`ınni çocee.

Xərnı cocee vuk`lelqa qadıyn gırgın mang`us yušen ha`an.
 – Əyib deşın, fıkrı himaa`a, -eyhen k`ınnı cocee.
 – Həşde ğu xaa`ar gyu`re, g`azancıqar qihna zı üqqəs.
 K`ınnı çocur hark`ın, xərnı çoc xhinne muzdur eyxhena.
 Və`da yuxhxhan dyakkuy hook`asmee gıvıyxhe. Katxudee
 xərnı çocus gıxhxhıyn şart`k`ınnı çocusud gıyxhen.
 – De`eş, man şart`yugun deşod, -eyhen k`ınnı cocee.
 – Dora hinəxüd ha`as: agar ğu qəllamış ıxhee, zas q`öd aazır
 manat qıvle. Zı qəllamış ıxhee ye q`öd aazır qıvles, yeyib g`alle sen-
 na vas q`ərab gullux haa`as.
 Katxuda şadexhena.
 – Geed yugda, - eyhen mang`vee.
 Miç`eer muzdur işılqa hidıyayk`anna. Katxuda nyaqamı exrıy
 hark`ın. Qalesse muzdur hale nık`eeyiy.
 – Eey, yantal, vaxt vobna, oza!
 Hıcon, ğu qəllamışne eexhi? -qıyghanan muzduree.
 – De`eş, de`eş, zı qəllamış deş eexhi, eyhen. İşılqa vüqqəsda
 vaxt vobna, -qərq`ı`nnı katxudee cavab qelen.
 Muzdur oza qıxha çaruxbışikva ayxan gıyğalna.
 – Sık`ırra zarra ayxne mıt`s`a, yapalağ...
 – Ale`e, vaxt avaak`an himaa`a!
 – Ğu qəllamışne vorna eexi?
 – Eexhi de`eş. Zı eyhen, şı işılqa gecooxhenbı.
 – Ats`axhe haa, yışın şart`-şart`vodun.
 Manbı çoleeqa nıbxırıyng`a, yı`q`ı`hna vaxt vuxha.
 Muzduree yı`q`ı`hın kar oxhanas, goone işlemış vuxhes eyhi.
 Gıvıy`aranbı. Kar oyxhanan. Karale qıyğa muzduree eyhen:
 – Şı işıy insanar vobunbı, həşde sık`ılba rəhətba vuxhes vuk-
 kan.

Məxüdüd ha`an. G`alirxhu exhalqamee nik`ee hayk`anna.

– Ey, oza, exha vodun qıxha. Məbınbişe con g`orux gyotxu g`attixhıniyn, yişin med g`orux xıl sidet`u meedın.

– Ğu qəllamişor eexhi giyğal, -eyhen muzduree.

– Zı qəllamiş deş eexhi, -eyhen: exha vod qıxha, xaaqa əsda vaxtob.

– Mankexhee əyib deşin... İlekke geer yuşen hima`a, deşxhee yiğnimee pisda ixhes.

Xaaqa qabaylenbı. Katxudaysqa mihmanar abı vuxha. Katxudee muzdur davar givk`as g`ixelena.

Muzduree qiyghanan:

– Nenane givke?

– Nenaye qızaaxı, givk`e.

Muzdur iş hav`u siyk`alna. Mang`uqab qihna insanar g`adabxhın, katxudaylqa ona`an:

– Zarra ixhe, yiğni muzduree gırgın vəq`əbı gyat`uynbı.

– Hicon ğu hı`ı, həyvan! Nəxüd yızın xav hı`ğəkkar hı`ıyn, yiğın xavıd məxüd derbaderxhen! -muzdurulqa katxudee haray haa`ana.

– Ğucad dişde uvhu: "Nenaye qızaaxı, givke". Zınad gyat`uynbı, -sakitda eyhen muzduree.

– Zak`le g`ecena ğu qəllamiş vor eexhi.

– Zı qəllamiş deş eexhi, zas sacad vəqəbı qıkkın, -g`üvənada eyhen katxudee.

Muzdur cuni işee eexhena. Q`ı`dim iç`esse katxudaylqa itelesın yiğ idyaxvan, yugra bizara`a. Katxudee xəbba fıkrniy haa`a: nəxürne hinəxürni, xılənçe bizarxhayni muzduruke g`attixhanas. Şart` mana yuxhxhanmee huvaces, dyakkuy hook`asmee axvasniy vodun. Amma hale q`ı`dimniy iç`u.

Axree katxuda hinəxürni fikreeqa qaraylena. Xunaşşe ç'alagaqa yıkkeekana. Mana yivelqa alqarçu, dyakkuy xhinne gukku, gukku ha'a heek'vas ileekana. Vuc xaaqa sak'ı, muzdur k'onaqa g'ixelena. Vucur mang`uni qihna hayk`anna.

Ç'alageeqa hiviyxharanbı. Katxudayni xhunaşşee hinbı g'avcumee," gukku!, gukku!..." ha'a giyğalna.

– Vodee, gozin aydınxhen, - eyhen muzduruk`le katxudee.

– Haa`ma, dyakkuy qigevç`u vob. Yişdi şart`naamayna və`da g`abına...

Katxudee əməlbı alik`ar hı`ıy muzduruk`le ats`axhen.

– Q`ı`dmına dyakkuy hook`a, nyaa g`aciyn karne vodun, eyhen mang`vee. Vaxt dena hook`ana dyakkuy gyook`anaxheva uvhu, tifangın ghal yivılqa sak`ala`an.

K`atxudee haray hav`u, tifang muzdurni xılənçe g`ooşena. Mang`vee hinəxürna muzdur işılqa alertuyni yiğılqa lə`nat ha`an.

– Həşde ğu qəllamişxhana.

– Yiğni xılənçe bizarxhara, ç`əv dehe! -mırmır hav`u eyhen katxudee: alet`e pul saccu zak`e əq`əna qixhe.

K`ınni çocce xərnı çocun q`əbz katxudayke alyat`u, qıt`axxan. Aazır manat pulnab alyabt`ı, cuni xaaqa siyk`alna.

QUQU QUŞUNUN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi. İki qardaş var idi. Onlar çox kasıb dolanırmışlar. Bir gün iki qardaş oturub fikirləşirlər ki, bu qədər kül-fəti necə dolandırınlar.

Məsləhətə gəlirlər: kiçik qardaş evdə otursun, böyük qardaş isə bir kəndxudaya muzdurluq edərək evə pul yollasın. Belə də edirlər. Kiçik qardaş qalır evdə, böyük qardaş gedir muzdurluğa.

Muzdur kəndxudaya deyir:

– Mən sənin yanında yazda ququ quşu gəlib oxuyana qədər işləmək istəyirəm.

Kəndxuda razılıqla öz şərtlərini söyləyir. Əgər həmin vaxta qədər biz bir-birimizə acıqlansa, acıqlanan o birinə min manat verməlidir.

– Məndə o qədər pul hardadır? – deyə muzdur dillənir. Kəndxuda deyir:

– Eybi yoxdur, pul əvəzinə on il işləmək olar. Bu şərtədən muzdur əvvəl qorxdu, sonra isə fikirləşərək:

“Nə olsun ey, qoy kəndxuda nə qədər istəyir danışsın, mən səsimi çıxarmayacağam. Əgər özü acıqlansa, cəzasını da özü çəkəcək.” Razı olub şərtnamə imzalayırlar.

Səhəri kəndxuda muzduru oyadıb çölə ot biçməyə göndərir.

– Nə qədər ki, hava işıqlıdır, get ot biç, qaralmağa başlayanda qayıt gəl.

Muzdur axşama qədər işləyir, qaş qaralanda işdən qayıdır. Kəndxuda ona deyir:

– Sən niyə qayıtdın?

– Gün batdı, mən gəldim.

– Yox, mən sənə dedim ki, nə qədər hava işıqlıdır, işlə. Gün batsa da ay ondan pismi işıq salır?

– Bu nə deməkdir? - deyə muzdur soruşur.

Kəndxuda deyir: Görürsənmi, sən indidən acıqlanırsan.

– Yox, mən acıqlanmıram, deyirəm ki, yorulmuşam. Bir az istirahət etmək istəyirdim - deyib canına qorxu düşmüş muzdur durub yenidən işə qayıdır.

Ay batana qədər ot çalır. Ay batan kimi gün çıxır. Taqətdən düşmüş muzdur yerə yıxılır.

– Sənin torpağın da, çörəyin də, haqqın da zəhərə dönsün, deyə muzdur gileylənir.

– Deyəsən sən açıqlanırsan? – deyə kəndxuda dillənir. Bizim şərtimiz yadındadırmı? Onda danışma!

Kəndxuda şərtnaməyə görə ya min manat girov, ya da on il pulsuz muzdurluq etməyi tələb edir.

Muzdur qalır iki odun arasında. Min manat pulu yox ki, versin kəndxudaya, canını qurtarsın, ya da ki, belə bir zalıma on il havayı muzdurluq etsin. Xeyli fikirləşəndən sonra kəndxudaya min manat borcu var deyə qəbz alır və evə qayıtmaq üçün razılıq istəyir. Razılaşır və muzdur əliboş evə qayıdır.

– Nə oldu, neylədin? - deyə kiçik qardaş hal-əhval soruşur. Qardaş başına gələnlərin hamısını kiçik qardaşa danışır. Kiçik qardaş deyir:

– Eybi yoxdur, fikir çəkmə. İndi sən evdə otur, qazanc dalınca mən gedəcəyəm.

Balaca qardaş da böyük qardaş kimi həmin kəndxudaya muzdur olur. Ququ quşunun oxumasını eşidənə kimi işləyəcəyini deyir. Kəndxuda böyük qardaşa dediyi şərti buna da deyir. Kiçik qardaş deyir:

– Yox, bu şərt yaxşı deyil. Gəl, belə edək. Əgər sən açıqlansan, mənə iki min manat verəcəksən. Mən açıqlansam, sənə iki min manat verəcəyəm, ya da iyirmi il pulsuz sənə iş görəcəyəm.

– Bax, bu çox yaxşı – deyib kəndxuda sevinir. Şərtnaməni bağlayırlar.

Səhər açılır, muzdur isə hələ işə çıxmayıb. Kəndxuda hara isə gedibmiş. Gəlib görür ki, muzdur hələ yadır.

– Ey, tənbel, niyə durmamısan, dur!

– Niyə acıqlanırsan? – deyə muzdur soruşur.
– Yox, yox, mən acıqlanmıram. Deyirəm ki, iş gedəsi vaxtdır.

Kəndxudanın canına şərtnamə qorxusu düşür. Muzdur durub çarıqları ilə əlləşə-əlləşə oturur. Kəndxudanın səbri tükənir.

– Bir az tez ol yapalaq, vaxt itirmə, çarıqlarını tez gey.

Muzdur deyir ki, “sən acıqlanırsan”.

Kəndxuda deyir ki, “Acıqlanmıram, deyirəm ki, iş gecikirik”. Muzdur xatırladır ki, - “bil ha, şərtimiz şərtidir”

Onlar çölə çatanda artıq gün günortaydı. Muzdur təklif edir ki, əvvəlcə nahar edək, sonra işə başlayaq. Oturub çörək yeyirlər. Yeməkdən sonra muzdur deyir.

– Biz iş adamlarıyıq, yeməkdən sonra gərək dincələk. Belə də edirlər. Muzdur axşama kimi yatıb dincəlir.

– Ey dur axşam oldu. Hamı işlərini bitirib, biz isə heç işə başlamamışıq.

Muzdur deyir:

– Acıqlanmağa başlayırsan, deyəsən!

– Mən acıqlanmıram, deyirəm ki, axşam oldu, evə gedəsi vaxtdır.

– Onda eybi yoxdur. İş barədə çox danışma, yoxsa sənin üçün yaxşı olmayacaq.

Onlar evə qayıdırlar. Kəndxudanın qonaqları gəlibmiş. Kəndxuda muzduru davar kəsib gətirmək üçün göndərir. Muzdur deyir:

– Hansını kəsəcəyəm?

– Rastına çıxanı kəsərsən, deyə kəndxuda cavab verir. Muzdur işini görüb evə qayıdır, arxasınca xeyli camaat gəlib kəndxudanı çağırırlar:

– Ay kəndxuda, tez ol, sənin muzdurun qoyunların hamısını kəsdi.

– Neylədin sən, ay heyvan! Evimi necə yıxdınsa, sənin də evin o cür dərbədər olsun! – deyə kəndxuda muzdurun üstünə qışqırır.

– Sən özün demədin. “Rastına çıxanı kəsərsən”. Mən də kəsdim. Sən isə mənə acıqlanırsan.

Kəndxuda səsini yumşaldıb: “Mən acıqlanmıram, qoyunlara heyfim gəlir” deyir.

Muzdur öz işində olur. Qış gələndə kimi kəndxudanın başına çox iş gətirir. Kəndxuda muzdurun əlindən zara gəlir, ondan canını qurtarmaq üçün çox fikirləşir. Axı şərt yazda ququ quşu oxuyana qədərdir. Qış isə təzəcə girmişdi.

Kəndxuda axırda belə bir fikrə düşür. Arvadını meşəyə aparıb ağaca çıxarır və ququ quşunun səsini çıxarmağı tapşırır. Özü isə evə qayıdır və muzduru meşəyə ova göndərir. Kəndxuda özü də muzdurun dalınca meşəyə gedir. Meşəyə çatanda kəndxudanın arvadı bunları görüncə, “quku!, quku!... deyə oxumağa başlayır.

– Görürsən, gözün aydın olsun! – kəndxuda muzdura deyir.

Ququ quşu oxuyur, şərtimizin vaxtı bitib...

Muzdur başa düşür ki, kəndxuda özünü başından eləmək istəyir, deyir:

– Harda görmüsünüz ki, qışda ququ quşu oxuyur. Vaxtı çatmamış oxuyan quşu öldürərlər. Bunu deyərək tufəngin lüləsini ağaca tərəf çevirir ki, “quşu” vursun. Kəndxuda güc-zorla tufəngi muzdurun əlindən alır. Belə muzduru işə götürdüyünə peşman olaraq özünü lənətləyir.

Muzdur deyir:

– İndi sən acıqlandın, haa!..

– Bəsdir, sənin əlindən bezmişəm daha! – deyə kəndxuda gileylənir.

– Götür pulu da, bircə məndən uzaq ol! .

Kiçik qardaş kəndxudadan böyük qardaşın min manatlıq borcun qəbzini alıb cırır və iki min manatın minini kəndxudaya borc əvəzi qaytarır və min manatı da cibinə qoyub evə qayıdır.

Ç`ƏRAN BALUĞ

Sa zamanayl ixa vor sa padşah. Mana q`əsvalikee bı`rç` vor qıxha. Doxturaaşə uvhu vod: Cagvarani deryahee sacurayn q`ərç`ini rangbişikvan, vuk`leab gaçnan baluğ eyxhen. Mançin do vodun ç`əran baluğ. Agar man aqqı, mançına eb padşahni uleppişilqa qabğvee, mang`un işığ sak`alasın. Padişahee cuna dix (torçerşikva) balıxçeeşikva man baluğ aqqas g`axilena. Padişahni duxee baluğçer sav`u, manbişikva baluğ aqqas hayk`anna.

Q`öni yiğil deryaheeqa tor (hotxhureed) avhveed aqqas dəxı` vod. Amma xhyebid`esdi yiğil aqqı vod. Mani baluğni bat`raaliqa gora, gik`as g`iymiş dexha, g`aykkı vod; padşahni duxee mani adameeşis k`inid huvu (alyat`u, k`ın ha`as alıkkı) man baluğ g`aykıyna xabar cuni dakkis hidyaa`asva. Goone savk`u quvayli xaaqa.

Mançile qiyğa padşahni duxee getu vor padşahna nukar, sa ərab. Mani ərabee qəlas harkın padşahik`le uvhoyn: "Yiğni duxee vas ıkkanan baluğ aqqınıy vod, amma qiyğa deryaheeqa g`aykıyn". Manke padşahee duxayk`le cuni cigabişile-serhadile şabaqa, qiğəç`e ak`neva uvhu. Dix əlhəəs hazirxhayng`a yedee mang`uk`le uvhu vod: " Yəqqə vasqa sa yəqqı`lna k`ane qexhixhee, ilyozre, xhineni yəqqəs üqqəna xhinnenbı he`e; agar mana vasqa k`aneqa qidexhee, manke mana vas hambaz ixhes. Kar otxhanang`ə, xəttanan vas huvu, k`ildanan cus alyat` ee, şu hambazar vixhes. Xəmdə çolee axvaani

vaxtal ğu g'alirxu řena muğurra axvu, g'aravuliyvalla ts'its`ee`ece, ğunad nik`edinbı he`e, gaysınva, meer mana g'idiysınee, řu hambazar vixhes.

Padřahna dix yedike curxha arkınna. Yəqqə mang`us hambazna sa insan eyxhena. Padřahni duxee g`elini yəqqəs üqqənbı ha`u, avquna axvana. Hambazmee əq`əna hidyark`ın, gozetya`a, ulyorzul axvuna. Goyne manbı xəmdə çolee avxuynbı. G'aravuliyvalla ha`ang`a padřahna duxay gaysınıynbı ha`a g'alirxhuna. Cuna hambaz nik`eeqa harkın deř, muğurra ıxha. Miç`eed hambaze otxhuniyn kar ha`u, xəttanan padřahni duxays huvu, k`ılda cus alyaat`u. Manke padřahni duxee culed alqa eyhen: hing`uke hambaz eyxhe.

Manbı mançe abk`ın hibxhırıynbı sa řahareeqa. Maa`ab sa q`əsdı g`ariys mihmanar vuxha. Manbiře g`ariyke qiyghanan:

- Vuřdı řaharee ts`ebna xabar vobnane?

G`aree eyhen:

- Yiřdi padřahıqa sa yiř vorna. Mana yighni yeřelqamee yuřeney`ına, qiyğa yuřen hay`ı deř. İçiyne dekkee eyhen: "řavusse cuna yiř yuřen hee`es aliykkas yəxeeni, mana içiy mang`us hiyles, agar yuřenee`es aliykkas dəyxeeeni, mang`una gardan üvxəs". Geeb xəppa insanar abı mana yuřenee`es aliykı,dəyxı`na. Manbiřin gardanbı ı`xı`. Vukulbiřıkva sa xav alyat`u. Manke man mihmanar havayk`an padřahısqa, mang`una yiř yuřenee`es aliykas.

Maqa řahadar vixhes yugun insanar savayli. Padřahni duxayni hambaze řahadaařık`le eyhen xheba huvoyne sualıbiřis cavab qimeleceen. Qiyğab manbı-padřahna dixıy cuna hambaz va řahadar sa utağee givi`aranbı. řena içiyir yixha vor hamani xaa, perdeyni yiq`əl. Padřahni duxayni hambazee řahadaařıs yuřena`an: "Sa tyulıbı iyxvana yəqqı`l əlhəəniy. Mang`usqa hambazna ts`erra osana ustad,

qiyğar dibır vor qızaxxı. Manbı xəmdə avxu vob sa miç`axni ç`alaga`ab. Xəmdə g`aravulna osana ustad vor axu. Mang`us nyak`hööng`ə, g`imiysanceva mang`ve osake sa nebeluğ ha`u, mıgıleqqana ilyozar ha`u vod. Qiyğa g`aravul ıxha vor tyulıbı iyxhvana. Mang`usud nyak` häng`ə g`acı vod mıgılek sa karod ilyozur, osake hı`ıyn nebeluğ vod. Oğa mang`uqab parçe vob vuxha. Uvhu vod nebeluğus xalat alyaa`as. Manbişile qiyğa g`aravul ıxha dibir. Mang`uk`le g`acu vor mıgılek sa nebeluğ ilyozuror, amma vuc osake vor hı`ı, mang`ul oo`ad tyulıbı vodod. Mani dibiree xıleppı aqqı, Ghınışıqa dü`ə hav`u, hiqqıvod mani nebeluğus rı`h. Mani sə`ətil mang`us rı`h qadı, insanor ıxha. Miç`eeqana mani xhebni hambazni arayl hı`ccat gitxhu; hing`vee eyhen zasda mana nebeluğ, şeng`vee eyhen zas gexhas, şensang`vee eyhen cus gexhas. Ay haynyaabın insanar, şavusiy Ghınış ikkan qotkuda eheyin: "Nebelüğ şavusne gexha!

Mani insanaaşə cavab qidevu vod, goone meed sual huvu: "Man nebeluğ şavusne gexha?". Meed cavab qidevu vod, ghal aaqı deşod. Mani vaxtal içiy örxəs dəyxı` axtını sesekva uvhu vod: "Nya`as şu cavab qideli, mana nebeluğ dibırıs ixheskan". Mani sə`əte maa`bın insanar gırgıba oza qebxha uvhu vod: "Yugda, yugda, içiy yuşeney`ına". Goone içiyini dakkee, padşahee, cuna yiş hiyvu vor şeni padşahni duxays.

Xəmdə tsıma cuni istağısqa üqqəng`a hambaze uvhu vod: "Akkas kuklak ı`xmiyxə!" Padşahni duxee hambzlıs k`ırı huvu, həməxdud ha`u vod. Tsıma istağıka nik`enang`a hambaze akka aaqı ilyakka vor ıxha, g`acı vod g`ulençe sa xəbna xoçe vob əlqəə. Deles qıvxhayng`aalmazni xincalika gyabxı vob. Miç`eeqana mana gırgıng`uk`le g`avcu vob.

Mançile qiyğa sa yits`ini yiğile qiyğa yezneys yits`ıyre nukar, cuni yişşes yits`ıyre g`aravaş, yits`ible deva, yits`ille gıranni mətahın xev huvu, yezneyni vatanılqa yəqqı`l hav`uynbı.

Manbı hibxhıryınbı ögiyl padşahni duxays sa adamiy hambaz ıxhayni cigaylqa. İni cigee hambaze padşahni duxayk`le eyhen: "İn şı adıyn gırgın kar q`öng`us yı`q`neençe qa`u bit`ala`asın. Padşahna dix mançis razxhana. Manbişe man karbı, nukarar, g`aravaşar, bit`alav`uba. Ayxura sa istağ. Hambaze eyhen mana istağır yı`q`nençe qee`es yikkan. Mançis hambaze eyhen: "Gimeeka mana, vascar yixece!". Hambaz razdexha vor. İctağ sa yivek ayt`ıl vor. Vuk`les almazıke ıxhayn xincal ı`xəs ts`its`xhayng`ə, qərqı`niyle istağ haley`ı vor: ghalençe xurun xoçebı vod qadı. Xhebni yəqqə gərxhasva mana ts`its`xha vor, xhebad həməxüd vod ıxha. Mang`vee Allahı şukur hav`u, istağ yiveyke açmış hey`ına.

"Hayna istağ xoçeyş vor yikkan yixha" -uvhoyn mang`ve. Har xəmdə mana xoçeyka vor g`alirxhu yixha. Xoçeyni nafasıke mana behemra (gumanra) ayxu vor, çil`allar yuşenee`as dəyxı` vor. Həşdıle zı vake curxhesda, əlhəəsda uvhu hambazık`le. Yızda pay gırgına vas g`alebaççı. Yiğni dakkın uloppı bı`rq`od qıxha; hayni yızdı balkanni korçik avudni nyuq`neke vukkee, dakkini uloppışılqa qabğə, işığ qalesın. Vak`le zı g`aces deş, salamatra ixhena. Zı şen baluğ vodun, ğu gik`as g`iymış hidya`uyn (vaka g`iymişdexhayn). Uvhu baluğ g`ayib ıxhada.

Padşahna dix gırgını karbişikva, nukaraaşıkva, g`aravaaşıka, devabişikvayiy cuni istağıkva xaaqa hibxhır; mana nyaq`v dakkini uloppışılqa qabğu. Dakkis işığ qadıyn. Mexxva g`abt`ına.

QIRMIZI BALIĞIN NAĞILI

Bir zamanlar bir Padşah varmış. Qocaldığından gözləri kor olubmuş. Təbiblər məsləhət görüblərmiş ki, Ağ dənizlərdə rəngi ala, başında buynuzu olan balıq olur. Onun adı qırmızı balıqdır. Əgər həmin balığın qanını padşahın gözlərinə çəksələr, padşahın gözləri açılacaq. Padşah öz oğlunu balıqçılarla birlikdə həmin balığı tutmaq üçün yola salır. Oğlan balıqçı dəstəsi ilə yola düşür.

İki günlük cəhdləri boşa çıxır. Balığı tuta bilmirlər. Amma üçüncü gün qırmızı balıq tora düşür. Gözəlliyinə görə balığı öldürməyib yenidən dənizə buraxırlar. Padşahın oğlu bütün balıqçılara and içdirir ki, bu hadisədən padşahın xəbəri olmasın. Onlar əliboş evə qayıdırlar.

Aradan az vaxt keçir, padşahın oğlu padşahın nökrəri olan ərəbi döyür. Bu ərəb balıq ovunda iştirak edibmiş. Padşaha xəbər verir ki, sənin oğlun həmin balığı tutub, amma yenidən dənizə buraxıb. Padşah əmr edir ki, oğlu bu məmləkəti tərk etsin. Oğul yola düşərkən anası ona deyir:

– Əgər yolda sənə bir yolçu yoldaşlıq üçün yaxınlaşarsa, dayan, su yoluna çıxıram deyib ondan uzaqlaş. Əgər dalınca gəlməsə, səni güdməsə, o, sənə yoldaşdır. Yemək yeyəndə sənə yemək payını çox verib özü az yeyərsə, o, sənə yoldaşdır. Özünü yuxuya ver əgər, keşiyini çəkib oyaq qalırsa, o, sənə yoldaşdır.

Padşahın oğlu anasının sözlərini dinləyib yola düşür. Xeyli yol getdikdən sonra bir insanla yol yoldaşı olur. Anasının dedikləri yadına düşür. Su yoluna çıxmaq istədiyini deyib bir az yubanır. Yoldaşı onun dalınca gəlməyib onu yolda gözləyir. Onlar axşam çöldə gecələyirlər. Yoldaşı doğrudan onun keşiyini çəkərək yuxulamır. Səhər

açılarda yemək hazırlayır və yeməyin çoxunu padşahın oğluna verir, özü az yeyir. Padşahın oğlu öz-özünə deyir:

Deməli, bundan mənə yoldaş olar.

Onlar gedib bir şəhərə çatırlar və bu şəhərdə bir qoca qarıya mehman olurlar. Onlar qarıdan soruşurlar:

– Sizin şəhərdə təzə xəbərlər varmı?

– Qarı deyir:

Bizim padşahın bir qızı var. Bu qız yeddi yaşına qədər danışmış, sonra dili tutulub. Qızın atası deyib:

– Kim gəlib qızımın dilini açarsa, qızımı ona verəcəyəm, açarsa bilməsə, boynunu vurduracağam. Çox adamlar gəlib qızın dilini açarsa bilməyiblər, boyunları vurulub. Kəsilən başlar qalaq-qalaqdır. Padşahın oğlu yol yoldaşı ilə padşahın qızımın dilini açmağa yollanırlar. İşə şahidlik etmək üçün də xeyli yaxşı adamlar yığırlar. Padşahın oğlunun yoldaşı şahidlərə deyir ki, biz sualı üç dəfə təkrar etsək də, siz cavab verməyəcəksiniz!

Bu məsləhətləşmədən sonra padşahın oğlu, yol yoldaşı və şahidlər keçib bir otaqda otururlar. Padşahın qızı da pərdə arxasında otaqda oturubmuş. Padşahın oğlunun yol yoldaşı şahidlərə üzünü tutub sözə başlayır.

– Bir dərzisi yol gedirmiş. Yolda ona biri yoldaş olur. Bu adam dülgər imiş. Sonra başqa birisi də yoldaş olur, bu da din xadimi imiş. Axşama qədər yol gedirlər. Qaranlıq bir meşədə gecələməli olurlar. Gecə əvvəlcə dülgər keşik çəkmək üçün oyaq qalmalı olur. Yuxuya getməmək üçün əlinə keçən odun parçasından bir körpə uşaq düzəldir, böyrünə qoyur. Sonra keşik çəkməyə dərzisi oyanır. Görür ki, odundan çox gözəl bir körpə yonulub, amma üstündə paltar yoxdur. Parçasını biçərək körpəyə paltar tikib böyrünə qoyur. Sonra növbə dindara çatır. Görür ki, dərzinin böyründə bir körpə var, üstündə

paltar var, bədən odundur. Dindar əllərini göyə qaldıraraq Allahdan bu körpəyə ruh diləyir. Allah o saat körpəyə ruh verir, insan olur.

– Səhər açılır, üç yoldaş arasında körpə üstündə mübahisə düşür. Dülgər deyir körpə mənimdir! Dərzi deyir, mənimdir, dindar da deyir mənimdir. Ay bura yığışanlar, kim Allahı sevirsə, düzünü desin, körpəyə kim sahib olmalıdır?

Otağa yığışanlardan səs çıxmır. İkinci dəfə soruşur:

– Körpəyə kim sahib olmalıdır? Yenə cavab vermirlər, ağzını açan olmur. Bu zaman pərdənin arxasında oturan qız dözə bilməyib uca səslə deyir:

– Siz niyə cavab verməyib susursunuz, o körpənin sahibi dindar olmalıdır. O saat hamı ayağa qalxıb deyib: “Nə yaxşı, nə yaxşı, padşahın qızı danışıdı:

Qızın atası, padşah, qızını padşahın oğluna verir.

Axşam padşahın oğlu gəlinin otağına girərkən yoldaşı ona deyir ki, “qapıya qıfıl vurma! Padşahın oğlu yoldaşının sözüne qulaq asır, qapını qıfıllamır. Aradan xeyli vaxt keçir. Bəylə gəlin yuxuda ikən padşahın oğlunun yoldaşı qapını aralayıb baxarkən görür ki, otağın pəncərəsindən böyük bir ilan içəri girir. Almaz qılıncı ilə onu doğrayıb tökür. Səhər hamı bu əhvalatdan xəbərdar olur. On gündən sonra əyalətin padşahı yeznəsinə on nökər, qızına on qaravaş, on dəvə, on dəvə yükü qiymətli daş-qaş verərək vətəninə yola salır. Karvan gəlib çatır padşahın oğlu özünə yol yoldaşı tapan yerə. Bu vaxt yoldaşı padşahın oğluna deyir: “İndi bu gətirdiyimiz hər şeyi yarı böləcəyik. Padşahın oğlu razı olur. Hər şeyi yarı bölürlər. Bircə gəlin qalır. Padşahın oğlu deyir ki, gəlini də yarı böləcəyik. Yoldaşı razı olmur, deyir: “Öldürmə, sənin olsun! Padşahın oğlu razı olmur. Qızı ağaca bağlayır. Qılıncını çəkir ki, qızı bölsün, qız qorxusundan qusur: ağzından çoxlu xırda ilan çıxır. Padşahın oğlu üç dəfə qılınc

çəkmək istəyib, hər dəfə də qız xırda ilan qusub. Padşahın oğlu Allaha şükür edib qızı ağacdən açıb. Bu zaman yoldaşı padşahın oğluna deyib: “Bu qızı o qılıncla doğradığım ilan sevirmiş. Hər axşam ilan gəlib qızın qoynuna girərmiş. İlanın nəfəsindən qızın qarnında çoxlu ilan törənib o səbəbdən də danışa bilmirmiş. Bu yerdə mən səndən ayrılıram və mənə düşən payı da sənə verirəm. Atanın gözləri kordur. Mənim mindiyim atın dırnağına yapışmış torpağı atanın gözlərinə çəkərsən, görəcək. Sən məni bir daha görməyəcəksən, salamat qal. Mən sənə tutduğun, öldür-məyə qıymadığın balığam” Bunu deyib balıq qeyb oldu.

Padşahın oğlu nökər-qaravaşla, dəvələrlə, gəlinlə gəlib evə çatır. Balığın dediyi kimi torpağı atasının gözünə çəkir. Atasının gözlərinə nur gəlir. Nağıl da sona çatır.

TALIŞ DİLİNDƏ

SİYO ÇOXO

Nəğil, nəğil nıvıştə,
Osmoni qo pevaştə,
Jəşe ləğə, çə Qulə
Penc dandonış arıştə.

İli hestbe, ili nıbe. Ğərəzi Xıdo hiçki nıbe. Qıləy jen hestbe, səy nom Vəsi, qıləy merd, çəy nom Merdəli. Hestişonbe dı kinə, dı zoə. Jimonışon qon, rujinışon siyo dəvardəbe. Şəvbəruj bə ko bin, əmma çiy bə dast varde zındənıbin! Bə çiçi dast ğandə bin, de çiçi dastko bedəbin, dəboxtəbin. Maş-diriq nıbe.

Merdəli maştə kəyku beyəşi, həşi ənişti-bə kə əvoy, dast oşande-oşande. Əvoy ənişti bərsımisə, əbəmi boştə siyo ruji, bədə rujqori, əvoti: “Çanə torə, kijə pəni bahan, çanə vişə ləl-qılön qırdə bəkan, xıyzoni luzi de təhəri niməsi bəkan, çanə jen bəşe bimi-bəy olət bəşişte, kə dəbərıtə, mıştı ordə, ğıçi nun bəvarde hırdənon bahan.” Xeyzon torə hardeku, lap lod bəbin. Merdəli ıştən qıləy pust, qıləy astə mandəbe. Jıqo jimoniku sof bizo bəbe.

Merdəli zinedəbe ki, şəy koon ki, jıqo qətedənin, yəğın çəy Siyo çoxo hitə. Əğıləti vaxti rəhmətşə pıə bəy votəşbe:

– Tov bəhə, çımı balə, rujqo jıqo əşını, çəmənən çokə rujon bome. Çəmənən Siyo çoxo bəyşte. Xəbə səşbe bəvədə dədəku:

– Siyo çoxo çiçe, dədə?

Pıə votəşbe:

– Odəmi bəxt, taleye çəy Siyo çoxo. Çiki Siyo çoxo bəsə poysəy, (oğoy), əv kef kardədə, harçi beydəşe. Bə çiçi dast dıroz

kardeydə, çəy beydə, hey-vey beydə. Çiki Siyo çoxo hıteydəbu, vay bəçəy holi, çəy hiççi sərost əbini. Hejo qulul-qulul be-be bəşe. Rujiş siyo, jimonış qon bəbe.

– Dədə, Siyo çoxo boçi voteydən bəy?

– Əv bənə dovilə dırozə beydə, tanədəş siyo çoxo beydə, dim-çəş-bəviş vindey bedəni.

– Bəs çoknə zıneydəş əv jıqoy? Vindəkəs bıə ki?

– Vindəkəs vey bıə. Olaxtəco, əyştəco, hıtəco.

– Bəpe çiç bıkəy ki, Siyo çoxo bə poysə bəyştı?

– Bəpe bə Xıdo lovə bıkəy, həlol-həromi çəşkəy, sof bənəvi, pokə dıl bıbi...

Əve har maştə, har çəştə, har şanqo nomojisə daston rost əkəy bə osmon, dıvo əkəy, lovə əkəy, Xıdo çəy Siyo çoxo pekəy, Xıdoən bəy ruzi nozil bıkəy, bəçəy ğəzənci bərəkət bıdəy.

Har ruj əynə rujon əşi bə tıbə, dədə-bobo ğəbon ziyarət əkəy, rəhmətşəyon norohat əkəy, zıkr əqəti ki, çəy Siyo çoxo bəştıy...

İ kərə əynə ruji şanqovoni dədə ğəbi pəliyo nıştəbe, de Xıdo bə razı-niyazbe, bənə i kəs pəmandə çəy bukəku. Sə rost kardışe, vindışe im Xonəxo bənə şəlboni dıroz bıə bə osmon, sır-sıfətədəş xok voydə, jıqoy bənə siyo çəğənde. Merdəli tarsəy, dılədə dəvonışe ki, bı şami-ğəribanədə im xonəxo kiye jıqo? İberdəmə çın-pəyn bəbe, mını bəruvniye, baləliyon səğır bəmanden ha...” Piyəşe huyə peqəti bo vite, Xonəxo damə be:

– Mətars, az ıştı Siyo çoxom.

Merdəli de zəndi diyə kardışe bəy. Dədə votəyon dənoşe bə yod, no-beqət kardışe, bənə bə dədə votəy oşədə im Xonəxo. Qədə-qədə dılış bə vırə oməy. Satijıyo sipi bıə ranqış şe-şe siyo be, çəyo sı be, qəv okardışe, de lovi, de tovi bə Xonəxo qəvi oməy votışe:

– Zə, çı filon-filon şudə, tosə esəti koncobış tı? Mardəbiş, mandəbiş, zəmini bındəbiş, osmoni çilinqədəbiş? Koncobış? Xeyzon mardedə kədə vəşiku, az de kəyxıvandı anə lod bəmon vəşi-təşiku bə morə çəçul oqardəmon. Zə, tı boy beşiyəni, əmə mardimon ki!

Xonəxo bəy votışe:

– Anə nır-nır, zarı-zıx, lovə-mınnət karde, nahaşte bıhıtım, oxo oğo bim oməym bunum çiç votedəş, çiç lozime?

– Zə, filon-filon şudə, hələ qəpən jəydəş? Rusxətən səydəş? Çiç lozime-zındəniş? Ğasbi kuşbu, korişbu, vindənişbu çımı, çı xeyzoni rujqo çı cur dəvardeydə? Qavar məsdənişbu çımı, çı xeyzoni ah-zari, nır-nıxi?

– Vindeydəm, məseydəm. Toxtə bıbi. Bıməs, çiç voteydəm bəti. Sıftə ə tijə çu peqət, dədə ğəbi sənqonə jitoni bıkand-Merdi pələ anqışton dənəşe dədə ğəbi sənqonə jiton kandışe, beğandışe, qıləy bərni vindışe, de ğızılı purbe Şoy-şoyku bino noşe bo bəmə.. Xonəxo dəvomədə votışe:

– Bəşəş bə kə, bərni niyo bəkaş təvilədə, bı həxədə kədə hiççi əvotniş. Şanqo bəhiteş, maştəvo bəbe, bəşəş bə vojor, iqlə ğızılı hırd bakaş, çiç lozime bəşəş bo kəy, bo xeyzoni. Boştənoən qıləy fəxri libos bəstəneş. Vojorə koon bəvaş bənoş kədə, ıştən bəşəş bə Potşo imorət, bənişteş daynə sığisə. Bomen, xəbə bəsten:

– Çiç pidə?

Bıvotiş:

– Az rəmmolim, tovə çıl sori çiçon bəben, həmmə zıneydəm.

Tını bəban Potşo paliyo, potşo kinə anqışti qin bıə. İştiku xəbə bəsten:

– Anqışti koncoy?

Bə şəroiti diyə bıkəyş, bıvotiş:

– Filon vırədəy.

Bənəven, ıstı votə vırədə peydo bəkan. Bəti yolə xələt, pul-miknət bədon, bomeş bəştə kə, de şoy-şoy bəyjiyeş deştə xeyzoni. Çə rujnəku Potşo nəzərədə bəbeş. Bə kovrə bışo, tınıyən deştə bəbay... Ağılı bıbo, pentono Xıdo, jintono Potşo himayədə de kefi bəhaş, bijiyəş deştə xeyzoni, xudahafiz. Esə şe bəzneş.

Merdəli bərnı noşe amonsə, şoy-şo karde-karde dəro qınıye. Tıbədə beşeədə edəsəy bə dumo, bunum Siyo çoxo dumo omedə, ya ne. Diyəş karde, dumo hiç kəs ni. Vey çəşə nəvoş karde iyo-əyo: bə tıbə, bə ro-səhmoni, hiçki nıvındışe... Jıqoş zıne, hanədəy, amma vanqonədəş bərnı vındeədə dərk kardışe ki, ın hodisə han nıbey yəğın kardışe. bərnış dəkırniye bə sinə, dastış barde bəçəy dılə, ğızılön xış-xış məsəşe, sırəy, ne, ın han ni... Huyəş peqəte bo vitey, jıqo zınəşe, kiysə esə bome, ın bərnı bəste çəy dasto. Roədə vındışone Merdəli jıqo vitedə, məvuji səhətən çəy. Məxloği bəboləti oməy bəyo, votışone:

– Yəğın bəçəy sə həvo omə, yolə xıyzone, çand vaxte, niməluz, nimətan jiyeydən, Merdəli ıştəni bə ov-otəşi jəydə, jıçıy bəsə varde zıneydəni.

Merdəli oməy-rəsəy bəştə so-bə. Şəv darşiyəbe. Bərnı bardışe dəjəşe bə kuməco aləfə kuyə kəmi. Pedate bə əyvön, dast-dımış şıştışe, dast-nımojış qəte, mande bə nomoj. Nomojisə xəyli bə Xıdo dıvo-səno kardışe. Jeni şanqonə kuyəaş patəşbe, ğabi kuyəaş hardışe, de fikri-xəyoli sə noşe sımə balışisə, olaxte-hite şın-şını. Maştə əyştə sıbədəli, şanqonəni kuəəşədə i ğabən hardışe. Xəlvəti şe-dəşe bə kuməco, bərnıyədə qıləy ğızıl peqətışe, şe bə vojor. Bo kəy hardı-həş, bo xeyzoni tanətəlo, boştəno fəxri libos səşe, oməy bə kə. Jeni vındışe anədə çiyön, çəşonış peşkəllə be, de çəş-bəvi Merdəliku xəbə səşe:

– Merdə, ın çı həx-hisobe?

Merdəli sərə-sərə votışe:

– Jenə, sədo beməkə, çəmə arədə bımando, həni Siyo çoxomon əyşdə. Jıqoşə de kefi bəjiyemon!

– Merdə, ım çı qəpə? Siyo çoxo çiçe? Qasbi dızdı kardədəşbu, ya tiryək havatedəşbu, anədə çiyon de çiçi səy?

Jeni bino kardışe bəştə sə-quşi mışt jəy, de çanqır-nanqırı ıştə dast-dimi dırniyey:

– ım çı kəxərobi be, ha Xıdo, Merdi bəqəten, vay, xeyzon vəşi bəmarde. İnən şık bəti, de təhəri ruj dəvoniyedəbimon. Vay, Merd çı dast bəşe., oho, oho!

Hırdənon həmməy səqının ıştə moə səpe, əğılon bini karde bəmə-şivən kardey. Hamsiyon məse, omeyn bə haray...

– Çiçbə, çiçbə?

Məsələ omutişone, niştin sutin bə çəvon holi:

– Merdəli dast rəsə bə ğəzənci, bə kə omeədə xarciş kardə, jeni bovə kardəni. Ha əvomə millət! Kosibi tan nu be, məxloği bovə nikarde!..bimi bəvoten ha.

Merdəli ıştə xeyzon, ıştə hamsiyon de təhəri bəsəş dənoy ki, bə dastış ğəzənc omə, bovə bıkən!

Arə sokit be, Merdəli əyşte şe bə potşo iqamətqo. Nişte daynə sığisə. Tikəy bədiqə oməyn, votışone:

– Çiç piyedə?

Votişe:

– Az rəmmolim, tosə çıl sori çiç bəbe, həmmə votey zinedəm.

Bardışone əv bə Potşo ğəbul. Potşo ğəbul kardışe əv, quş doşə bəy, sırəy. Votişe:

– Bəştı lodə cismoti edəseydəm, bə vəşyəni oxşyedəş, ğasbi çımıku tikəy pul, miknət səy piyeydəbu, rəmmol libosədə oməş, qıləy du bıvoti, ruji-dı ruj luz pur bıkəy, çəyo çiç bəbe-bəbe, hı?

– Ne, ne, Potşo-aləm səğ bibu, rost voteydəm. Şık bə Xıdo, bə çımı ğəzənci çiç bıə? Petono Xıdo, jıtono Şımə, deştə xeyzoni de şoyşo jiyeydəmon. Az ıştə xıdməti bəşmə taklif kardey xoto oməm. Məsəme, Şımə kinə vey ğıymətinə ğızılə anqıştış qin bıə, çan vaxte bəyo nəvedəşon, vırə mandəni nınəvişon, mol-miknət mandəni sərf nıkəyşon, odəm mandəni bəçəy peydo kardeyo dastko nıbəyşon, çifoydə, hiççi kardey zınon ni. Az oməm, ım ko səkəm, anqıştı pəydokəm. Potşo azizə kinə həni nıbəmo, dard nıkəşo. Çəy dədə dılən nıdəjo, rohət bibu. Pidənişon, icazə bıdən, mırəxxəs bıbum, bışum bəştə kə...

Potşo vindişe, ne, ım hərif çokə vırədə, çəy ən dəjə vırədə dəçıkə. Noçor mande , rozi be, votışe:

– Ha, az rozi. Tı de koy dastko bıbi. Əyən bızın, kinə anqıştı pəydo nıkoş, ıştı qıy bədom peştəno birniye!

– Hərənqoni pəydo bıkom?

– Bəvədə çımı sarayi ən azizə xadim bəbeş! Tını bə rəmmoləti vəzifə pebəqətem, har cur imtiyoz bəbe, çımı vəzironədə qıləyni bəbeş! Roziş?

– Potşo- qıbləye-aləm, dı dasti rozim.

– Ha, esə rəml bığand, bıvot, kinə anqıştı koncoy?

Mərdəli şe bə fik, ıştə dılo bino kardışe no-peqət kardey: “Vay dədə, Siyo çoxo nıvotışexo anqıştı konco dəpuşiyə? Az esə çiç bıvotım?...” Potşo vindişe ki, çı Rəmmoli ranq-ruf pəre, sipi be, siyo be, əmma sədoş benişe, votışe:

– Çiçbe, nızınəy koncoy anqıştı?

Potşo sədo Mərdəliş pelorzine, pevaşte, rəyrə votışe:

– Çəy coxədə.

– Cox çiçe?

– Bıədəbətı nıbo, çəy dumoədə!

Esətnə potşo pəlarze: ranqış doy, ranqış səy, şe bə fik-xəyol:
“Axməxi zoə iştəni bə dast dənoədə, ya mını? Im çı sıxane?” Erəxəy
bə Rəmmoli çəşon, yəni “Demı zərfət kardədəş, ya mını pəviştədəş?”
Rəmmoli çəy gəzəbinə çəş-bəvon, tırşinə dim vindışe, opırtiyəy bə
dumo, bərk tarsəy. Potşo iştən bəştə votışe: ” Zə, sıpəy zoə sıpə,
sıxanı bə du beşo tını reğ-reğ bəkam”. Rəmmoli ranq jıqo be bənə
zəfəroni. “Vay dədə, ım çı ko be, az dəşim. Siyo çoxo mınış bə fot
doy!”

Vəzir oməy bə nav, potşo quşo votışe:

– Potşo-aləm xəş bibu, bey bəznəyəni, kinə anqışti ebardəşe,
omə bə vırə beşə.

Potşo de rıki əyştə bə səpo, əmr doşə:

– Məşşaton diyəkən bə kinə, bunum Rəmmoli vıtəy roste, ya
ne!

Votışe, sənibəton niştə, ak-ov emeydəbə çəy bədənədə. İşorəş
karde, odəmon şin.

Ləzi bədiqə sərə-sərə oməyn, gızılə micmədə anqışti vardışone,
nişo doşone bə potşo. Potşo əyştə, iyən niştə, bovə kardey piyedəş
nıbe, sərvəziriku xəbə səşe:

– Yəni anqışti çəyo pəydo be?

Sərvəziri votışe:

– Bəli.

İberdəmə potşo de qəh-qəhə sərə, sərə, anə sərə, jıqo sərə,
çəşonədə astış mışt-mışt eməy. Diyə kardışone bə potşo, məiyyətən
sərə. Merdəli həmməysə bərk siredəbe. Mıxləs, Potşo sırəş ohaştə,
nəfəs səşe, çəşon loməşe-votışe:

– Hay mını piyəkəs, bə Rəmmoli xələt.

Vəzir-vəkili, saray xodimon anə xələt, baxşə, pul-miknət
vardışone-doşone bə Merdəli, bəxtəvər çəvon dılədə qin be. Çəyo

xələton qırdə kardışone, bə çand hə-asbi bo kardışone, vığandışone bə Merdəli kə.

Merdəli bə kə omeədə vindışe, ğohom-ğəbilə, hamsiyə, dust-oşnon həmmə qırdə bən bəçəy kə. Çəy jenişon, hırdənonişon, kə-bəşon dərosniyə, soy miyonədə qıləy dirozə miz dəroşniyəşone, nobəno xorəkon dəvoştəşone, hardı-həşədən... Bəli, çə rujnəku Merdəli jimon jıqo kef-dəməxədə dəvarde...

Potşo bəy əşi, Merdəliən əbəy dəştə.

Ruji bə Kaspi diyo şin bo moy qəte. Potşo de məiyyəti oməy beşe bə diyo kəno, dombıgəndon penışdin bə lotkoon şin bə diyo niğiləy, votışone:

– In domi ğandedəmon bə potşo bəxti niyyəti, bunum çiç beşədə?

Potşo əmr kardışe ki, rəmmoli vanq bıkən, bunum bəçımı bəxt domədə çiç bebəşe? Rəmmol oməy, i kərə edəsəy bə diyo, bə domi, bə moybıgəton, çəyo diyə kardışe bə potşo, bə vəzir-vəkili, bə məiyyəti, fik kardışe: “Çiç bivoti ki, bənə bə səfə bəy vey-vey xələt bıdən, pul-miknət bıdən?” Həməkəson tamışon jəbe, mıntəzir mandəbin ki, rəmmal çiç bəvotə? rəmmali ikərədə votışe:

– Kəjələ!

Məiyyət ikərədə “hiyy” kəşəşe, yəni im çı sıxanbe rəmmoli votışe, im çı bədə rəml be Merdəli ğandışe-potşo bəxt anə bequre? Həmməy edəsəyn bə Potşo. Yəni potşo esə əmr bəkay, Pəmmali qıy bədo jəy.

Potşoən mandəbe mətəl, fikronış bəyəndı qınyəbe: “Im axmax sıpə zoə, iyən bino kardışe hədərən-pədərən qəp jəy.” Ğeyziku kavu be. “İsət çımı bəxt jıqo bə lıxmə qınyə?” İştə dilədə bə ğərol oməy ki, bə saray ki, oqarde, im axməxi bənə sıpə bətojniye çı sarayo, hələ bunum esə çiç beydə?

Potşo əmr kardışe ki, domi okırnən, bekən bə dim. Bəli, dom okırnyə be, qırdə kardə be, domədə hiç qılə bo tumiyən moy-kulə benişe, domi lap kincədə çiç bibu, çöke? Qıləy muliskə kəjələ! Domədə tovə perəxe, “pırr” kardışe, pəre-şe. Həmmə məiyyət hədəyon mande bı koy! Potşoen sıftə bı holi vey təcub kardışe, peşo qədə-qədə bəştə oməy, bənə bə səftənə ha sırəy, sırəy, ğəşş kardışe. Məiyyətən bəy omujən be, çəvon sırə-huyon bə dıyo pevolo be. Oxoy potşo olaxte ğumisə, sırəyku dəjə luziş vurşuniye, Bəştə omə bəpeştə votışe:

– Mını piyəkəs, bə Pəmmoli xələt!

Ki anqıştəku anqışti, ki quşədə quşvə, ki tanədə olət ... bekardeşə, vardışe doşe bə Merdəli. İ tayə qınıye. Bo kardışone bə hə, bə asbi vıĝandışone Merdəli kəy. Çəvonən həvatəni həvatışone-pul, ğızıl səyşone, baxş kardəni doşone bə ğohum-ğəbilə, hardı-həş səşone, hardeşone, peşomesəone, kef kardeşone...

Mərdəli həni boştə her-hevuşə kə-bə dutaşbe, ikərədə həzo-dı həzo mehmon iyo vırəbəvırə beydəbe, hardı-həşədə beydəbe.

Ruj çı rujon potşo bə vişə dilon bə kəfşən, bə həmo bə neçiyəvonəti şeədə Merdəliyən bardışe deştə. Nominə neçiyəvonon navədə, potşo, vəzir-vəkil, sarayi xadimon miyonədə, məiyyət peşədə dastə-dastə odəmon hərəkət kardeydəbin bə Mədo vişon tərəf. Merdəliyən bozə aspi səpe de vəzir-vəkili bə ico şeydəbe. Potşo bəçəy baz-buruti edəsəy, zəvilə sırəy kardışe, dəy tonobətono şə bə Sərvəziri votışe:

– Hələ bunum Pəmmol bı səfə cı mecizə nişo bədoy?

Pəxelə sərvəzirən de rışxəndi sırəy, vəzir-vəkil, səray xadimon həmməy qəvbəqəv doşone sırəyn, kalion hiç nıznəşone bə çiçi, boçi sireydən, ehanə potşo sireydə, əvonən sırəyn. Merdəli hiç nısırəy, hiç nıməsəşe, imon boçi, bəki sireydən, ıştə aləmədəbe. Fik kardəbe ki,

bı vişon bo ləl-qılı, bo ezımı, bo neçiyəvonəti əvöy ki, jı-çiy pəydo bıqəy, boştə baləliyon bıbəy, bəhən, vəşi nıvardon... Bə potşo barzə sədo pelarzəy:

– Pəmmol, voteydəm, esə bə vişə dəşeydəmon, bə çəmə və sıftə kom jıvöy bebəşe ki, əmə əy neçiyəvonə bəkamon?

İştə bədə rujqoron bə yod vardə Merdəli bə i qəv oqarde, votışe:

– Nəqqə!

Vəzir-vəkil, səray xadimon qəh-qəhə kəşəşone, çəvon sədoku vişə bə ocımış oməy, sırə-hu əks-sədo doşe, qıləy təlatur rost be, tı boy təmşo bıkə!

Potşo iştən vey-vey sırəy, aspadə mandey nızınəy, qulquli bey bə ji, olaxte iştə luzış qəte dıvanqonə. Oxo ki, sıst be, şe bə fik: “Vişə bəke, nəqqə moy bəke? Vay bəştı holi, iştı votəy nıbo, iştı qıy bıədə bənə kaqi qıy nıdom obıriyey, bızın iştı tom bən! Penışte bə asbi. Dim doşe bədu neçiyəvonon tərəf, votışe:

– Dəşən bə vişə! Bunum bəşmə və çiç beşeydə, neçiyəvonə bıkən!

Ləşkər dəşe bə pındə vişə: Sıpon navədə, neçiyəvonon dumo, potşo deştə ətrofi çəvon dumo, məiyyətən peşədə! Xəyli şin, hiçci bə çəş nıçiyəy: nə pərəndə: kəvələ, kujkaq, vişəkaq, vişəsuk.. nə həyvon: xuq, ceyron, hırs, pələnq, şəğol.. Omeyn rəsəyn bə qıləy çiməni, bənem çanə zori qıləy nəqqə mandə de ləşqəri vəbəvə, qəv esındınıyəşe, yəni “esə- sati şıməni bəyji-bəyji ebəbam.” Tiy-kəmon, nizə, şımşi, ğəmə bonovınon cum hardışone çə nəqqə səpe, de sati əvişon hıl-hıl karde, kışışone, noşone duşisə, bardışone deştə. Həni hiçci bə çəş nıçiyəxo!

Potşo ijən sərayi odəmon odyəsəyn bə nəqqə, hədəyon mandin. Şah bə sərvəziri votışe:

– Vəzir, bəs bimi çiç votedaş?

– Potşo aləm xəş bibu. Kasipi diyoədə nəqqə moy veye. Əncəx bə jələvoni rast omənin. Bey bəzine moybıqəton bandi odəmbən, ım nəqqə diyoədə qətəşone, bə Qoloş məholi bardənbən, zuşon vışkiyəni, şodoəşone, şəən.

Neçiyəvonon həni bə hiççi: bə kijə-kəvuli, bə mol-mələ rast noməyn ki, bijənin. Vindişone tyok darşiyeydə-beşin şin bəştə kəon.

Sərayi mitbəxədə nəqqə bıştışone, vardışone bə potşo kefə məclis, hardışone, de sırə-huyə. Məclisi bəpeşt iyən xəyli xələt, mol-miknət, pul-ğızıl-nığə doşone bə Merdəli, bə həon, bə aspon bo kardışone, vığandışone bəçəy kə.

Merdəliyəon oməy bə kə, vindişe iyoən hardı-həşe, nişte əyən tikəy hardışe, de mehmonon, de ğohomon ıştə şucaətiku qəvpuri qəp jəşe.

Şəv dəqıniye. Həmə volo bin bəştə kəon, mehmonon şin bo hite. İştən tojə bə yonqo dəşəbe ki, soy kəybə kuyə be. Dolavon oməy bə Mərdəli votışe ki, bəs qıləy dirozə xonəxo tınış piyedə. Merdəli faməşe ki, ım xonəxo çəy Siyo çoxo bey bəzine.

Hejo çəy vinde həvəsədbe. Piyədəşbe ki, əy bıvındı, bəy təşəkkur bıkəy. Hejo çokbe, ıştən deştə linqi omə. Zər-zıboynə olətonış tankardışe, beşe bə kəybə, pələtədə beşeədə diyə kardışe bə dirozə xonəxo, sıftə nıznaşe: Səyku bə po ım xonəxo çanqır-nanqır bəbe, dimədə, dastonədə xun etikedəbe, siyo çoxo çəy tanədə cırı-vır bəbe. De diğəti diyə kardışe, bənem ha, hejo ım xonəxo çəy Siyo çoxoy, əmma ım boçi bı ruj dəşə? Vey təcub kardışe. Merdəli dıvanqonə qətışe ım xonəxo, bino kardışe bəy nozə sıxanon votey:

– Bəştı omə roon ğıbon bışum, bəştı hisob çan manqe kef kardəmon. Xido bəti xəşəconi bıdo. Hejo bə poysə bımandoş, çımı

har ko səröst bibo, petono Xıdo, jıtono deştı hım-hımı firəvon
bijjyəmon...

Merdəli qəp jəydəbe, Xonəxo dəşəbe bə Merdəli kəş de surəti
poydəbe, ğasbi şıkrındəbe əy. Merdəli bəvədə xəbədo be ki, vindışe
Tıbədə dədə ğəbi paliyo pəmandən, ın hol vey çoçin oməy bəyo.
Xonəxo dəvaşte, qətışe Merdəli xırtə, votışe:

– Bıbır ıştə sədo, zə, zəvzəki zoə zəvzək, hələ zıvonən heste,
qəpən jəydəş? Im çı kuy-kələkbe varde bə çımı sə?

Merdəli tase-tase de dast-lınqı hərəkəti, de işorə bə xonəxo
votəş piyədəbe , yəni çiç kardəme ki, çı qıno soybim ki, mını jıqo
tosniyədəş?

Xonəxo vəş oməy bə Merdəli, bıjən-məjən: Bəçəy sə, peştı,
lınqı, kəmi, luzi mışt, morxot, ləğə jəydəbe, jəy-jəy votedəbe:

– Balə mardəy zoə, həni çiç kardənibiş ki? Votışone : anqışti
koncoy? Votış: Fılön vırədə! Zə, dəyus dəyusi zoə, tomonə lij, xalçə
tık, morə hıl tumi siyəbe? Çə bəbolə kinə bakirəti doy volo karde?
Az rəsəym, az bə kinə behuşdori dome, az anqışti bə çəy dumo
nome, xəcolətiku mardim həni, kam mande bə siyo noxəşi dəqınım.

Jəşe, sıst be, sənibəton kuyəşe, votışe:

– Yurdı okuşə zoə, həni çiç kardənibiş ki? Votışone: Dom
şodoydəmon bə dıyo, domədə çiç bebəşe? Votış: Kəjələ! Zə, səfi zoə
səfi, bə yəkə dıyoədə moy-kulə tumi siyəbe, votış: Domədə kəjələ
bəbe? Az şim, qıləy kəjələ qətıme, az dəşim bə dıyo, az domi moy-
kuləon təyli kardıme, az kəjələ dənome bə dom, con bə çımı bukə
oməy ki!

Jəşe, sıst be, sənibəçəton kuyəşe, votışe:

– Vəşi mardəy zoə, həni çiç kardənibiş ki? Votışone: Vişədə,
həmoədə, bandə dimədə bə neçiyəvonəti beşəmon, çiç bebəşe bə
çəmə və, neçiyəvoni bəkəmon? Votış: Nəqqə! Zə, həyvərə sıpə zoə,

vişə, bandı-ku, həmo-kəfşən bəke, nəqqə bəke? Kijə-kəvuli, mol-mələ tumi siyəbe? Az şim dıyoədə qıləy nəqqə qətıme, az vardıme ə nəqqə bə bandə bın, bekindıme bə ləşkəri və, az vişə kijə-kəvulon, mol-mələon həmmə tojnıme, həni çı conı bim: Tərəfo nəqqə ancəşe mı, tərəfo vişə, kıl-kımoti dırnişe mı, volo bim, mardim ki! Mıku həni odəm əbini.

Jəşe, sıst be, gədri nəfəs səşe, piyəşe iyən bijəni, vindışe həni Merdəliyədə merdəti mandəni, bəbolə merd pələşk bıə, oləxtə dədə gəbisə, şə iştəno. Xonəxo kut kuy-kuy dəro qınıye, beşe çı Tıbəku şe. Bə kovrə şe, zıne nıbe, əmma peşı i kərən bə Merdəli çəş niçiyə, bəçəy ovardon sədo nıdoşe.

Xeyzon, nokə-naib, potşo məıyyət vey nəvəyn bo Merdəli , oxo nimcon peydo kardıšone əv. Tıbədə dədə gəbisə oləxtəbe, con doydəbe... Bardıšone bə kə, çı dənıvarde, bədbəxt marde-şe.

Nəğil iyo sə be. Osmono seqlə sef eqınıye: qıləy çı nəğil bıvoti, qıləy çı nəğil bıməsi, qıləyən çı nəğil bııvıştı...

QARAÇUXA

Biri vardı, biri yoxdu. Tanrıdan özgə kimsə yoxdu. Vəsi adında bir arvad, Mərdəli adında bir kişi vardı. İki qız, iki oğlanları vardı. Yaşayışları ağır, günləri qara keçirdi. Gecə-gündüz vurnuxurdular, amma bir şey ələ gətirə bilmirdilər. Nəyə əl atırdılar, nə ilə məşğul olurdular, alınmırdı. Maaş-dirrik ⁴ yox idi.

Mərdəli səhər evdən çıxardı, günbatandan sonra əl-ayağı sallana-sallana evə gələrdi. Gəlib əyləşərdi qapı ağzında, qara günü

⁴ Maaş-dirrik -Talış dialektində-əkin-biçin edir, güzəran.

üçün, qara rüzigarı üçün ağlayardı, deyərdi: “Nə qədər tərə, quzuqulağı yeyərlər, haçanacan meşə giləmeyvələrindən yığarlar, ailəni bu cürə yarıac-yalavac dolandırarlar? Nə vaxtacan arvad gedər onabuna paltar yuyar, ev təmizləyər, bir ovuc un, bir dişdəm çörək verərlər, gətirər, bu uşaqlar yeyərlər?”

Uşaqlar tərə yeməkdən arıqlayıb lap çöpə dönmüşdülər. Mərdəli özü də arıqlayıb bir dəri, bir sümük qalmışdı. Belə yaşayışdan tamam bezmişdi.

Mərdəliyə elə gəlirdi ki, onun işləri ki belə düz gətirmir, yəqin ki Qaraçuxası yatıb. Uşaq vaxtı rəhmətlik atası ona demişdi:

– Dözginən, mənim balam, ruzigar belə getməz, bizim də yaxşı günlərimiz olar. Bizim də Qaraçuxamız durar.

Atasından xəbər almışdı:

– Qaraçuxa nədir, dədə?

Atası demişdi:

– Adamın bəxti-taleyidir Qaraçuxası. Kimin Qaraçuxası ayaq üstədir (oyaqdır), o, kef eləyir, hər şeyi olur. Nəyə əl uzadır, onu ələ keçirir, artıb-çoxalır. Kimin Qaraçuxası yatırsa, vay onun halına, onun heç nəyi düz olmur. Elə yumalana-yumalana gedir. Günü qara, həyatı ağır keçir.

– Dədə, niyə ona Qaraçuxa deyirlər?

– O, bostandakı müqəvva kimi uzun olur, əyninə qaraçuxa geyir, üz-gözü görünmür.

– Bəs onun bu qiyafədə olduğunu hardan bilirsən? Onu görənlərin olub ki?

– Görən çox olub: uzanan halda, ayaq üstə, yatan yerdə...

– Gərək nə eləyəsən ki, Qaraçuxa oyansın, ayaq üstə olsun?

– Allaha dua-səna edəsən, halal-haram gözləyəsən, saf gəzəsən, pak ürək olasan gərək...

Ona görə Mərdəli o vaxtdan hər səhər, günorta, axşam namaz üstə əllərini tutardı göyə sarı, Allaha dua-səna edərdi, yalvarardı ki, Xuda onun Qaraçuxasını oyatsın, ona ruzi gətirsin, Xuda da onun kəsbinə, qazancına bərəkət nazil eləsin.

Hər gün cümə günləri qəbiristana gedərdi, dədə-babalarının qəbirlərini ziyarət edərdi. Rəhmətə gedənləri narahat edərdi, zikr tutardı ki, onun Qaraçuxası ayağa dursun, oyansın.

Bir dəfə cümə günü axşamçağı babasının qəbri yanında əyləşmişdi, Xuda ilə raz-niyaz⁵ edirdi. Hiss etdi ki, bir nəfər dayanıb başının üstündə. Başını qaldırdı, gördü ki, bu adam şalban kimi göyə millənib, sir-sifətindən toz-torpaq tökülür, qara çuğundur kimi qar-qaradır. Mərdəli qorxdı, ürəyindən keçdi: “Bu qərib axşamda bu kişi kim ola belə? Birdən cin-şəyatin olar ha? Məni hipnoz eləyib aparar, balalarım yetim qalar.” İstədi aradan çıxa, naməlum adam dilləndi:

– Mən sənin Qaraçuxanam.

Mərdəli zənd ilə baxdı ona. Atasının dediklərini yadına saldı, götür-qoy elədi, gördü ki, atasının dediyincə var, ona oxşayır. Ürəyi yavaş-yavaş yerinə gəldi. Bayaقدan ağaran rəngi get-gedə qaraldı, qara qırmızı oldu, ağızını açdı, nə açdı? Nə gəldi ağızına, döşədi kişiyə:

– Ədə, ay filan-filan şüdə, indiyəcən harada idin? Ölmüşdünmü, qalmışdınmı? Torpağın altındaydınmı, göyün başındaydınmı? Haradaydın? Ailəm evdə acıdan ölür, mən və arvadım aclıqdan o qədər arıqlamışığı ki, kərtənkələyə dönmüşük. Ədə, sən gəl çıx da, biz öldük axı!

Qaraçuxa ona dedi:

⁵ raz-niyaz - Allaha razılıq etmək, ondan iltimas diləmək.

– Bir belə zır-zır, nır-nıx, yalvar-yaxar elədin, qoymadın məni yatmağa. Ayılıb gəldim də. Həə, nə deyirsən, nə lazımdır?

– Ədə, ay filan-filan şüdə, hələ bir danışırsan da? Rüşxət də alırsan? Nə lazımdı, bilmirsən? Bəlkə korsan, karsan? Görmürsən mənim ailəmin ruzigarı, həyatı necə keçir? Eşitmirsən, mənim ailəmin ah-zarını, nır-nıxını?

– Görürəm, eşidirəm də. Bir toxda da? Eşit, gör sənə nə deyirəm? Əvvəl-əvvəl o iti uclu ağacı götür, babanın başdaşının altını qaz.

– Mərdəli uzun barmaqları ilə babasının başdaşının altını qazdı, bir küp çıxartdı, içi qızılla dolu idi.

Qaraçuxa daha sonra dedi:

– Gedərsən evə, küpü tövlədə gizlədərsən. Bu barədə evdə heç nə deməzsən. Gecə yatarsan, səhər olar, gedərsən bazara, bir qızılı xırdalayarsan, nə lazımdır alarsan ev üçün, ailə üçün. Özünçün də bir fəxri libas alarsan. Bazarlıq edib gətirərsən evə, dönüb gedərsən padşahın iqamətgahına, oturarsan elçi daşının üstündə. Gəlib xəbər alarlar:

– Nə istəyirsən?

Deyərsən:

– Mən rəmmalam, qırx il bundan sonra nələr olar, hamısını bilirəm.

Səni apararlar padşahın yanına. Padşahın qızının üzüyü itib. Səndən xəbər alarlar:

– Üzük hardadır?

Şəraitə baxıb deyərsən:

– Filan yerdədir.

Axtararlar, sən deyən yerdən taparlar. Sənə böyük ənam, hədiyyələr, xələt, pul verərlər. Gələrsən evə, ailənlə birgə şad-xürrəm

yaşayarsan. O gündən padşahın nəzərində olarsan. Haraya getsə, səni də özü ilə aparar... Ağıllı olsan, yuxarıda Xuda, aşağıda padşah himayəsində ailənlə birgə kef ilə dolanarsan. Xudahafiz. İndi gedə bilərsən.

Mərdəli küpü qoydu çiyinə, çirtma vura-vura düzəldi yola. Qəbiristandan çıxanda qanrılıb geriye baxdı, görüm Qaraçuxa onun dalınca gəlir, ya yox. Baxdı, arxasınca heç kim gəlmirdi. Gözlərini ora-bura çox dolandırdı, qəbiristanda, yolda, heç yerdə heç kəs gözə dəymədi. Elə bildi ki yuxu görür, amma qucağında küpü görüb, bu hadisənin yuxu olmadığına yəqin oldu.

Küpü basdı sinəsinə, əlini saldı küpün içinə, qızılların xış-xışına qulaq asdı, güldü, dedi: yox, yox, bu yuxu deyil... Qaçmağa üz qoydu, elə bildi, kimsə indicə gəlib, bu küpü əlindən alacaq. Yolda gördülər ki, Mərdəli elə qaçır, elə bil kimsə onu qovur. Camaatın ona yazığı gəldi. Dedilər:

– Yəqin başına hava gəlib, böyük ailəsi var, neçə vaxtdır, yarıqarın, yarılüt yaşayır. Mərdəli özünü oda-közə vurur, ancaq bir şey əldə edə bilmir.

Mərdəli gəlib çatdı öz həyət-bacasına. Qaş qaralmışdı. Küpü aparıb tövlədəki ot tayasının altında gizlətdi. Eyvana çıxdı, əl-üzünü yudu, dəstnamaz aldı, durdu namaza. Namazda Xudaya xeyli dua-səna elədi.

Arvadı axşama küdüaş (boranıaş) bişirmişdi. Mərdəli bir qab küdüaş yeyib fikri-xəyal içində başını qoydu saman balışına, uzanıb şirin yuxuya getdi.

Səhər tezdən durdu, axşamkı küdüaşdan bir qab da içdi, xəlvətə tövləyə gedib, küpdən bir qızıl götürdü, yollandı bazara. Ev üçün yemək-içmək, ailə üzvləri üçün pal-paltar, özü üçün fəxri libas

aldı, dönüb gəldi evə. Arvad bir belə şeyi görüb gözləri kəlləsinə çıxıdı, qaş-göz ilə Mərdəlidən xəbər aldı:

– Kişi, bu nə haqq-hesabdır?

Mərdəli gülə-gülə dedi:

– Arvad, səs eləmə, öz aramızda qalsın, daha Qaraçuxamız ayaq üstədir, oyanıb. Bundan sonra kef ilə yaşayarıq.

– Kişi, bu, nə söhbətdir? Qaraçuxa nədir? Bəlkə oğurluq eləmişən, ya tiryək alveri edirsən? Bu qədər şeyləri hansı pula almısan?

Arvad başladı baş-gözünü yumruqlamağa, dırnaqları ilə üz-gözünü cırmağa:

– Evim yıxıldı-getdi, ay Xuda. Kişini tutarlar, vay, acımdan öləcəyik. Yenə şükür Xudaya, bir təhər gün keçirdirdik. Vay, kişi əldən gedəcək, oho, oho...

Uşaqlar gəlib analarını qucaqladılar, başladılar vay-şivən qoparmağa. Qonşular eşitdilər, yığışıb gəldilər haraya:

– Nə olub, nə olub?

Məsələnə öyrənib bunların halına yandılar:

– Mərdəlinin əli çatıb qazanca, evə gələndə şey-şuy alıb gətirib, arvadı inanmayıb. Ay avam millət! Kasıbın əyin-başı təzələndi, camaat inanmadı, buna deyərlər ha.

Mərdəli bir təhərlə arvad-uşağını, qonşularını başa saldı:

– Ay arvad, ay qonşu, ay millət, inanın, əlimə qazanc gəlib, evə şey-şüy almışam.

Ara sakitləşən kimi Mərdəli durub getdi padşahın iqamətgahına. Oturdu elçi daşının üstündə. Az keçmədi, gəlib dedilər:

– Nə istəyirsən?

Mərdəli dedi:

– Mən rəmmalam, qırx il nə olacaq, hamısını deyə bilirəm.

Apardılar onu padşahın qəbuluna. Padşah onu qəbul elədi. Ona qulaq asdı, gülüb dedi:

– Sənin arıq cisminə baxıram, ac-yalavaca oxşayırsan. Bəlkə məndən bir az pul, hədiyyə, xələt xahiş edəsən. Rəmmal libasında gəlmişən ki, bir dənə yalan deyəsən, bir-iki gün qarnını doldurasan, ondan sonra nə olar-olar da, hə?

– Yox, yox, padşah-ələm sağ olsun, doğru deyirəm, düz danışıram. Şükür Xudaya, mənim qazancıma nə gəlib? Yuxarıda Xuda, aşağıda siz, öz ailələmlə şad-xürrəm yaşayıram. Mən öz xidmətimi sizə təklif etməyə sizin yanınıza gəlmişəm. Eşitmişəm, şahzadə qızınızın çox qiymətli üzüyü itib, neçə vaxtdır ondan ötrü gəzirsiniz, yer qalmayıb axtarmayasınız. Mal-mülk qalmayıb sərf etməyəsınız, adam qalmayıb üzüyün tapılması üçün hərəkət etməsin, çifayda, heç nə eləyə bilməmişiniz, yəni üzüyü tapmamısınız. Mən gəlmişəm, bu işi bitirəm. Üzüyü tapam. Padşahın əziz övladı, şahzadə qızınız ağlasın, dərd çəkməsin. Atasının da ürəyi ağrmasın, rahat olsun. O başqa məsələ ki, siz istəmirsiniz, onda icazə verin, mürəxxəs olum, çıxım gedim evimə...

Padşah gördü, yox, hərif, yaxşı yerdən, ağırlı yerindən yapışib. Çarəsiz qalıb razılığını verdi, dedi:

– Hə, mən razı. Sən bu işlə məşğul ol. Onu da bil, qızımın üzüyünü tapa bilməsən, boynunu vurduraram.

– Hərgah tapa bilsəm?

– Onda şah sarayımın ən əziz xadimi olacaqsan. Sənə rəmmallıq vəzifəsi verəcəyəm. Hər cür imtiyazın olacaq. Mənim vəzir-lərimdən biri olacaqsan. Razısan?

– Qibləyi-ələm, iki əlli razıyam.

– Elə isə bir rəml at de görüm, qızın üzüyü hardadır?

Mərdəli fikrə getdi, başladı ürəyində götür-qoy etməyə: “Dədə vay, Qaraçuxa demədi axı, bu üzük harada ilişib qalıb? Mən indi nə deyim?” Padşah gördü ki, rəmmalın rəngi-ruhu qaçıb, ağarır, qaralır, amma səsi çıxmır, dedi:

– Nədir, bilmədin üzük haradadır?

Padşahın qəfil səsi rəmmalı diksindirdi, dik atıldı, tez də dedi:

– Qızın coxunda.

– Cox nədir?

– Biedəblik olmasın, dalında.

Bu dəfə Padşah diksindi: rəng verib rəng aldı, getdi fikri-xəyala: “Axmaq oğlu axmaq, özünü ələ salır, ya məni? Bu, nə sözdür?” Gözlərini zillədi rəmmala: “Mənimlə zarafat eləyir, ya məni sarıyır?”

Rəmmal padşahın qəzəbli qaş-gözünü, bozarmış üzünü görüb geriyə çəkildi, bərk qorxdı. Padşah öz-özünə dedi: “Ədə, it oğlu it, sözün yalana çıxsa, səni tikə-tikə eləyəyəm” rəmmalın rəngi sarı zəfaran kimi saraldı, ürəyində dedi: “Vay, dədə, bu, nə işdi, mən düşdüm? Qaraçuxa məni bada verdi.”

Vəzir vəziyyəti belə görüb irəli gəldi, çəkinə-çəkinə padşahın qulağına dedi:

– Padşah-ələm sağ olsun, ola bilər də, qız üzüyü udub, oraya gəlib durub da.

Padşah qəzəblə ayağa qalxdı, əmr verdi:

– Məşşatələr gedib qıza baxsınlar, görüm bu rəmmalın dediyi düzdür, ya yalan?

Padşah sözünü dedi, təzədən oturdu, üz-gözündən, bədənindən tər su kimi axırdı. İşarə elədi, adamlar hüzurundan çıxıb getdilər.

Bir neçə dəqiqədən sonra gülə-gülə qayıdıb gəldilər. Qızıl məcməyidə üzüyü gətirdilər, padşaha göstərdilər. Padşah qalxdı, təzədən oturdu, inanmaq istəmirdi, dedi:

– Yəni üzük ordan tapıldı?

Baş vəzir dedi: Bəli.

Birdən-birə padşah qəhqəhə ilə gülməyə başladı. O qədər güldü, gözlərindən ovuc-ovuc yaş töküldü. Padşaha baxıb məiyyət də güldü, qəhqəhə çəkdi. Mərdəli hamıdan bərk gülürdü.

Nəhayət, padşah gülüşünə son verib nəfəs dərdi, gözlərini silib dedi:

– Ay məni istəyən Rəmmala xələt!

Vəzir-vəkillər, saray xadimləri nə qədər xələt, hədiyyə gətirdilər, verdilər Mərdəliyə, bəxtəvər xələtlərin, hədiyyələrin içində görünməz oldu. Xələt və hədiyyələri topladılar, neçə at, eşşəyə yüklədilər, göndərdilər Mərdəlinin evinə.

Mərdəli öz evinə gələndə gördü ki, qohum-qəbilə, qonum-qonşu, dost-tanışlar hamısı gəlib yığılıblar onun həyətinə. Arvadını, uşaqlarını gözəl geyindiriblər, ev-eşiyini şahənə bəzəyiblər, həyətin ortasında böyük bir süfrə açıblar, süfrədə dünyanın hər cür naz-nemətlərini düzüblər, camaat oturub qabaqlarında növbənöv xörəklər, yeyib-içirlər... Bəli, o gündən Mərdəlinin həyatı belə kef-damaqla keçdi.

Padşah haraya gedərdi, Mərdəlini də özü ilə aparardı.

Bir gün Kaspi dəryasına balıq tutmağa getdilər. Padşah məiyyəti ilə birgə gəlib çıxdı dərya kənarına. Toratanlar oturdular qayıqlara, dəryanın dərin yerinə gedib tor atdılar, dedilər:

– Bu toru padşahın bəxti niyyətinə atırıq, görək nə çıxacaq?

Şah əmr elədi:

– Rəmmalı çağırın, desin görüm mənim bəxtimə tora nə düşəcək?

Rəmmal gəlib durdu dərya qırağında, üzünü tutdu balıqçılara, dəryaya nəzər saldı, tora baxdı, sonra qayıdıb şahı, vəzir-vəkili, məiyyəti gözdən keçirdi, fikrində götür-qoy elədi: “Nə desin ki, o dəfəki kimi ona çoxlu xələt, hədiyyə verib onu tərifləsinlər?” Hamı da susub müntəzir qalıb, görən rəmmal nə deyəcək? Rəmmal qəfil-dən dilləndi:

– Sağsağan.

Məiyyət birdən-birə “hiyy” deyib haray çəkdi, yəni bu nə sözdür rəmmal söylədi? Bu, nə bəd rəml oldu Mərdəli dilinə gətirdi? Padşahın bəxti bir belə uğursuzdur yəni? Hamı boylanıb şahın üzünə baxdı ki, görək qibleyi-ələm nə deyəcək? Yəqin ki, əmr edəcək, rəmmalın boynunu vurduracaq!

Şah da məəttəl qalmışdı, fikirləri bir-birinə qarışmışdı: “Bu axmaq köpəkoğlu yenə başladı hədərən-pədərən danışmağa. Qəzəbindən gömgöy göyərdi: “Yəni mənim bəxtim belə zibilə dönüb? ” Ürəyində fikirləşdi: Qoy görüm nə olur, bu axmağı it kimi qovacağam saraydan.”

Vəzir gördü ki, şahın əhvalı dəyişib, bərk qəzəblənib, tez qabağa gəlib baş endirdi:

– Şah ələm sağ olsun, ola bilər də, sağsağan balıq ovuna çıxanda nəərə balığı onu qəfil tutsun, suya cumsun, sağsağan da nərənin dişindən qurtulub tora ilişsin də...

Şah bir az toxdadı, məiyyət rahat nəfəs aldı. Padşah toratanlara əmr etdi:

– Toru çəkin, çıxarın üzə.

Bəli, tor çəkilib-çıxarıldı. Torda bircə balıq da görünmədi. Torun lap künc tərəfində bir sağsağan çabalayırdı. Tordan qurtulan kimi “pırr” eləyib-uçub getdi. Məiyyət hamı bu işə heyran qaldı.

Padşah da əvvəl bu hala çox təəccüb elədi, yavaş-yavaş özünə gəldi, o dəfədə olduğu kimi şiddətlə güldü, güldü, qəşş elədi. Məiyyət də ona qoşuldu. Qəhqəhələri dəniz boyu yayıldı. Axırda şah uzanıb qum üstə gülməkdən ağrıyan qarnını ovuşdurdu, dedi:

-Ay məni istəyən rəmmala xələt!

Kimi barmağındakı üzüyü, kimi qulağındakı sırğanı, kimi əyindəki paltarını... çıxarıb gətirib verdi Mərdəliyə. Bir qalaq qızıl-gümüş, əlbəsə yığıldı. Yüklədilər ata, eşşəyə, göndərdilər Mərdəlinin evinə.

Mərdəlinin evində onun da satılanını satdılar, pul, qızıl elədilər, qoydular sandıqlarına. Paylanılanı payladılar qohum-əqrəbaya. Qalanını yemək-içmək aldılar, yedilər, içdilər, kef elədilər.

Mərdəli daha özünə ger-geniş bir imarət tikdirmişdi, həyət-bacasında bir min-iki min adam qonaq ola bilirdi, hamı burada yeyib-içə bilirdi...

Günlərin bir günündə padşah məiyyəti ilə birgə Talış meşəsinə, Daştənd çölünə, Talış dağı ətəklərinə ova gedəndə Mərdəlini də apardı. Mahir ovçuların qabağında: padşah, vəzir-vəkil, saray xadimləri gedirdi, arxada məiyyət gəlirdi, ondan sonra dəstə-dəstə adamlar Mədo meşələrinə tərəf hərəkət edirdilər. Mərdəli də boz atın üstündə, vəzir-vəkillə bərabər şəstlə gedirdi. Padşah onun duruşuna baxıb dodaqaltı gülümsədi, onunla yan-yanı at sürən baş vəzirə dedi:

– Hələ görüm bu dəfə rəmmal bizə nə möcüzə göstərəcək, ay gülərik ha.

Paxıl baş vəzir də rişxəndlə güldü. Ona qoşulub vəzir-vəkil də, saray xadimləri də ağız-ağıza verib güldülər. Çoxları bilmədi ki, nəyə gülür? Madam şah gülür, onlar da güldülər.

Mərdəli heç gülmədi, gülməli bir şey eşitməmişdi axı, gülməli bir şey görməmişdi axı? Bunlar niyə gülür, nəyə gülür, baş açmadı, öz aləmində idi. Fikrindən keçirdi: “Bu Mədo meşələrinə ailəsi acından ölməsin deyə giləmeyvə yığmağa gələrdi. Bişir-düşür üçün, qışda qızınmaq üçün oduna gələrdi, şax yığardı, ova gələrdi ki, bir şey tapsın, ovlasın, balaları acından ölməsin...” Padşahın gur səsinə diksindi:

– Rəmmal, deyirəm, indi meşənin içinə girəcəyik, qabağımıza əvvəl-əvvəl necə ov çıxacaq ki, biz onu ovlayarıq?

Bəd ruzigarını xatirində canlandıran Mərdəli bir ağızdan qayıdıb-söylədi:

– Naqqa balığı.

Padşah başda olmaqla vəzir-vəkil, saray xadimləri, məiyyət , hamısı qəhqəhə çəkдилər. Səslərindən Mədo meşəsi lərzəyə gəldi, Talış dağları əks-səda verdi, bir təlatüm qalxdı ki, gəl tamaşa elə. Şah özü o qədər güldü, atdan sürüşüb yerə gəldi, uzanıb qarnını tutdu qucağına. Axırda gülməkdən yoruldu, fikrə getdi: “Meşə hara, naqqa balığı hara? Vay sənin halına, köpək oğlu, bu dəfə ilişəcəksən. Sən deyən olmasa, boynunu lap dibdən, toyuq başı kəsən kimi kəsdirməsəm, bil ki, sənin tayınam.”

Ata suvar olub, üzünü ovçulara tutub əmr etdi:

– Girin meşəyə. Görüm qabağınıza çıxan ilk ov nə olacaq, onu ovlayıb mənə gətirin.

Qoşun girdi qalın meşəyə: İtlər qabaqda, ovçular da onların dalınca. Padşah öz yaxın adamları ilə bunların arxasınca, məiyyət də bunların ardınca doluşdular sıx ormana. Getdilər meşənin dərinlik-

lərinə: nə bir quş: meşə xoruzu, qara toyuq, nə bir heyvan: donuz, ceyran, ayı, pələng, hətta tülkü, çaqqal gözə dəymədi. Gəlib çıxdılar bir talaya, çəmənliyə, baxıb gördülər ki, talanın düz ortasında nə boyda bir naqqa nalığı ovçularla, qoşunla üzbəüz dayanıb, ağzını açıb, yəni demək istəyir: “indi-bayaq sizi diri-diri udaram.” Nizə, qılınc, ox-kaman, xəncər gəzdirenlər cumdular naqqanın üstünə, de bayaq ha, naqqanı dəlik-dəlik elədilər, öldürüb kəndirlə bağladılar, qoydular çiyinlərinə, apardılar padşahın hüzuruna.

Şah və saray adamları baxıb heyran oldular. Şah baş vəzirə dedi:

– Vəzir, bəs buna nə deyirsən?

– Şah-aləm sağ olsun. Kaspi dəryasında naqqa balığı çoxdur, ancaq beləsinə rast gəlinməyib. Ola bilər ki, bunu ovlayanlar dağ adamları olublar. Naqqanı ovlayıblar, Qoloş mahalına aparmaq istəyiblər, gücləri çatmayıb, atıb-gediblər.

Ovçuların gözlərinə daha heç bir qurd-quş dəymədi ki, ovlaya bilsinlər. Gördülər ki, hava qaralır, axşam düşür, çıxıb getdilər evlərinə.

Ertəsi gün sarayın mətbəxində o boyda naqqanı bişirdilər, gətirdilər padşahın kef məclisinə. Deyə-gülə yedilər-içdilər, başa keçdilər. Məclisdən sonra yenə də Mərdəliyə ata, eşşəyə yüklənmiş çoxlu xələt, hədiyyə, pul, qızıl, gümüş verdilər, göndərdilər onun evinə.

Axşam oldu, Mərdəli də gəldi evə, gördü ki, burada da yemək-icməkdə. O da bir az yedi, qonaqlarla, qohumlarla xoş-beş danışdı, özünün şücaətindən ağızdolusu söhbət elədi. Gecə düşdü, hamı dağılışdı evlərinə, qonaqlar da getdi yatmağa. Elə təzəcə yuxuya getmək istəyirdi ki, dalandar gəlib xəbər verdi ki, onu bir nəfər uzunsov adam darvaza ağzında gözləyir. Mərdəli anladı ki, bu, Qaraçuxası olar.

Elə özü də onu görmək həvəsində idi. İstəyirdi ki, onu görsün, ona təşəkkür etsin. Elə yaxşı oldu, özü öz ayağı ilə gəlib çıxdı. Mərdəli zər-zibalı libasını geyindi, çıxdı darvaza ağzına. Qapıdan çölə çıxanda bu uzunduraz kişiyyə baxdı, əvvəl tanımadı: Bu adam başdan-ayağa dəridən-qabıqdan çıxmışdı, üzündən, əllərindən qan süzülürdü. Bu adamı elə bil cırıq-cırıq eləmişdilər. Mərdəli ona diqqətlə baxdı, gördü, bu adam elə onun qaraçuxasıdır ki var. Ancaq o, niyə bu günə düşüb? Çox təəccüb elədi. Mərdəli qollarını açıb bu adamı qucaqladı, başladı onunla şirin-şirin danışmağa:

– Gəldiyin yollara mən qurban olum. Sənin ucbatından neçə vaxtdır ki, kef eləyirik. Xuda sənə cansağlığı versin. Həmişə ayaq üstə olasan, mənim hər işim düzəlsin, yuxarıda Xuda, aşağıda sənin köməyinlə firavan yaşayaq...

Mərdəli çox danışacaqdı, Qaraçuxa girmişdi onun qoltuğuna, sürətlə yeriyirdilər, bəlkə yerimirdilər, Qaraçuxa onu sürüyürdü. Mərdəli onda xəbərdar oldu ki, qəbiristanda babasının qəbri başındadır, bu, ona çox qərribə gəldi. Qaraçuxa əl atdı, Mərdəlinin hulqumundan tutdu, qışqırdı:

– Kəs səsinə, ədə, heyvərə oğlu heyvərə. Hələ bir dilin də var, danışsən da? Bu nə oyundu başıma gətirdin?

Mərdəli boğula-boğula əl-ayaq hərəkəti ilə, işarə ilə Qaraçuxaya demək istəyirdi:

– Nə eyləyirsən? Nə günahın sahibiyəm, nə eləmişəm sənə, məni boğursan?!

Qaraçuxa Mərdəliyə bir-iki zərbə vurub onu iflic elədi, sonra vur ki, vurasan. Başına, belinə, ayağına, böyrünə, qarnına o ki var yumruq, təpik, vura-vura deyirdi:

– Balası ölmüşün oğlu, bundan artıq mənə nə edəcəkdin ki? Dedilər:

– Üzük haradadır?

Dedin:

– Filan yerdə!

Ədə, dəyus oğlu dəyus, yer qəhətədi sənə? Həsirin altı, xalçanın qatı, siçan deşiyi deyə bilməzdin? O yazıq qızın arxasını dağıtdırdın? Mən özümü yetirdim, qıza behuşdarı verdim, üzüyü arxasına yerləşdirdim, xəcalətimdən az qala qara yara tapam.

Yoruldu, nəfəsini dərdi. Sonra əlinə bir yarmaça alıb vura-vura söylədi:

– Yurdu dağılmışın oğlu, daha nələr edəcəkdin ki?! Dedilər:

– Dəryaya tor atırıq, tordan nə çıxacaq? Dedin:

– Sağsağan.

– Ədə, səfeh oğlu səfeh, bu geniş-böyük dəryada balığın, çöm-çəquyruğunun toxumu üzülmüşdü? Sağsağanın dəryada nə işi var? Mən getdim bir sağsağan tutdum, gətirdim torun içinə saldım, canım burnuma gəldi ki?!

Yoruldu, bir az nəfəsini dərdi, təzədən başladı döyməyə, dedi:

– Ədə, ac oğlu ac, daha nə etməliydin? Dedilər; Meşədə, çöldə, dağ ətəyində ova gəlmişik, qabağımıza necə ov çıxar, biz onu ovlayaq?

Dedin:

– Naqqa balığı.

– Ədə, heyvərə köpək oğlu, meşə, dağ-təpə, çöl-bayır hara, naqqa hara? Qurd-quşun, mal-heyvanın toxumu üzülmüşdü? Mən getdim dəryadan iri bir naqqa balığı tutub gətirdim, mən onu Talış dağının ətəyinə atdım, çıxartdım qoşunun qabağına, canımdan oldum ki?! Bir yandan Naqqa məni doğrayıb tökdü, o yandan meşənin kolları, tikanları dağıtdılar məni, öldüm daha mən. Məndən adam olmaz daha.

Yoruldu, bir az nəfəs aldı, istədi təzədən vura, döyə, gördü ki, Mərdəlidə daha can qalmayıb. Yazıq daha sustalıb, uzanıb baba qəbri boyunca, özündən gedib.

Qaraçuxa döyükə-döyükə oradan uzaqlaşdı, Qəbiristandan çıxıb-getdi. Haraya getdi, bilmək olmadı, amma sonralar bir də Mərdəlinin gözünə görünmədi, onun çağırışlarına səs vermədi.

Arvad-uşağı, nökər-naibi, şahın məiyyəti Mərdəlini çox axtardılar. Axırda onu babasının qəbri başında yarımcan tapdılar. Gətirdilər evə, bir az sonra dünyasını dəyişdi.

Nağıl burada bitdi. Göydən üç alma düşdü: Biri nağılı deyənin, biri nağıl eşidənin, biri də nağılı qələmə alanın.

CIN BIQƏTON NƏĞİL

İqlə hest be, iqlə nıbe, ğəyrəz Xıdo hiçki nıbe. Ne, ne, bıbaşən, qıləy Sığalmustoni di hest be, bı diyədən dıqlə əvom jiyeydəbe, ım əvomonən bəştə anqıştə dəniyijə vıray ıştə səy dəfirsineydəbin, əve çəvon sə ve cəfo kəşdəbe. Ha cəfo, bəlo bəpeştən kamişi ağılmənd be əvəzi, tikəyən səmə beydəbin, səmə bıbiyən dasto dınyo ha curi səfəə ko bıvotoş, omeydə. Ğəyrəz. Bə koyşon sıftə de hır-həvati bino kardəbin: bıə-nıbəyşon doə, i tuloğşon hındəmoə boəşon hıryə, royşon qətəbe bə Çobandi diy tərəf, ha bışi, hu bışi. Hındəmoə boən hiç məqard ve ləzətin, həməən şin bedə. Roədə qıləy bə tamə dəşdə, bə qılə votdə: çiç bəbe, bıdə ğurti çı boədə peşomom. Ə qılə ıştə fərəsoti nişo doydə bomi həxiş pidə. Kamişi ro şe bə peştə ə qılə bə tamə dəşdə, ım qılə ğurtumi boə həxi səydə. Xulasə. Bə Çobandi diy rəsəədə tuloğədə i tılən boə bedəni, əve, təyə tuluği bə di mışt tənəkü sərəvəz kardən, tənəküyən

oqardəsə, roədə pekəşdən, oroxneydən... Ha, jıqo. Çə rujiku vey koono beşəbin, vey fəndono dəvardəbin, iqlə cınşon qətə nıbe. Rujı rujxoni bı fikən dəşin. Sıftəşon cınon bıə, jiyə vırəşon pəydo karde piyəy, çəsboni, pəydo kardışone : cınon bıbu, bıbu, diy jiyə bıə dədupədə, vişədə bəben. Əncəx, bə ro beşədə, bə vəşon de kon avjor-əsləhə şe mişkuli beşe. Qıləy dəqesış rəvo zınəy, ə qılə nizə. Im qılə ğəməş məsləhat zınəy, ə qılə təvə, qıləyi kend vote, ə qılə ti. Mılxəs. Bə iqlə fik omə nıznəşone. Çok be, qılə tikəy ve fəndqır be, əy votşe: hiç qılə ovjor peməqətəmon, oxo əmə zındənimon, cın bə çəmə və kom sıfətədə bebəşe? Cın ve veəzınə çiyə, fəsono bə fəson dəşeydə, qah bə kırı oxşeydə, qah siyo loy, qah bə rıski dim dəşdə, qah hırsi, ısa əmə çı bızınəmon, əv bə çəmə və kom dimədə bebəşe? Imi kam vote, əy ve məsəy, əy ve vote, imi kam məsəy. Mılxəs. Bə ğəror oməyn ki, de təyə dasti bışun. Təyə dast həməysə çoke, cınon dənibərəmen, əvonən hoston – hostoni cını bəqəten. De ladəye, təyə dast, səpur, dəro qının bə vişə-ku. Ve nəvəyn, kam niştin, kam nəvəyn, ve niştin. Oxoy beşin qıləy dəy kəno. Bı dəy kənoən qıləy bələlə do hestbe, hıl-kandul be. Bı doədən anqi (kandı muzi) lonə hestbe, de sə-coni bə kobin, ələlə biyə ki, ov bıkrın ki, qıləy şedəbe, qıləy omedəbe. Imşon vinde, şoy-şoyku çırtmə jəy: bəs cınon lonəmon pəydo karde! İsa dı cınon həx-hisobi obərixnemon. De cınon lonə vırtı-vilo karde fikri, de sıği rəsəyn bə doy: tappa-turup, dambə-durumb. Çimiku bərk rıkin bıə anqon həmlə karde bəvon. Umrədə anqi kunə ləzəti nıvində əvomon, ıştə umrədə sıftənnə, həmən oxonnə səfə, həm saysimə bin, həmən yəndıku co eqının, qıləy bə dəyə saru vite, qıləy sape. Əçəvon har çiyşonən nıbu, kamişi veəzınətişon hestbe, çok zındəbin, cınon dasto iqlə de vite rəxe bəznen... Əncəx, de həyfi, çəvon çanədə, həmən bə kovrə viteku hiç kəsi xəbə ni.

Isətən votlandən, iqlə heste, iqlə ni, ğəyrəz Xıdo hiç ki ni. Ne, ne, bıbaşşən, qıləy Sıǵalmustoni di heste, əmmo, ə əvomon vəyo nin. Cınon əvonşon bə kovrə bardəbu, hələn omənin, beşənin...

CIN TUTANLARIN NAĞILI

Biri vardı, biri yoxdu, Allahdan başqa heç kim yoxdu. Yox, yox, bağışlayın, bir Sıǵalmuston kəndi vardı, bu kənddə də iki avam yaşayırdı, bu avamlarda ki, barmaqları girməyən yerlərə başlarını dürtürdülər. Odur ki, başları çox cəfalar çəkirdi. Hər cəfadan, bəladan sonra bir az aǵıllanmaq əvəzinə, bir az da başıpozuqlaşırdılar, başıpozuqlaşmışın əlindən də dünyanın hər cür dəli-dolu işi desən, gəlir. Qərəz, işə əvvəl alış-verişlə başlamışdılar; olan-olmazlarını verib, bir tuluq doşab almışdılar, üz tutmuşdular Çobandi kəndinə tərəf, di gethaget. Doşab da ki, heç keçiləsi bir şey deyil, dadlı, həm də çox şirin olur. Yolda birinin tamahı çəkir, o birinə deyir: Nə olar, qoy bundan bir qurtum içim. O biri də fərəsətini biruzə verir, bunun haqqını tələb edir. Bir az yol gedəndən sonra bu biri tamahsınır, indi də o biri bir qurtum doşabın haqqını alır. Xulasə. Çobandi kəndinə çatanda tuluqlarında bir damcı da doşab olmur, boş tuluğu da iki ovuc tənəkəiyə başabaş dəyişir, qayıdan baş tənəkəini də yolda çəkib, qurtarırlar...

Hə, bax belə. O gündən bəri çox işlərdən çıxmışdılar, çox fəndlərdən keçmişdilər, təkcə cin tutmamışdılar. Günlərin bir günü bu fikirə də düşdülər. Əvvəl cinlərin olduqları, yaşadıqları yeri müəyyən etmək istədilər, dərhal da tapdılar: Cinlər olsa-olsa, kəndin aşağısında, sıldırımli dərədə, meşədə olarlar. Lakin yola çıxanda, önlərinə hansı silah-əsləhə ilə getmək müşkülü çıxdı. Biri dəhrəni

rəva bildi, o biri nizəni. Bu biri xəncəri məsləhət bildi, o biri baltanı, biri sapand dedi, o biri yay-ox. Xülasə, yekdil fikrə gələ bilmədilər. Yaxşı ki, biri bir az fəndgir idi, o dedi: Heç bir silah götürməyə, axı biz bilmirik, cin bizim önümüzə hansı sifətdə çıxacaq? Cin həddən ziyadə çoxbilmiş şeydir, cilddən-cildə girir, gah pişiyə oxşayır, gah qara qarğaya, gah sincab şəklinə düşür, gah ayı, indi biz nə bilək, o bizim üzümüzə hansı şəkildə çıxacaq? Bu çox dedi, o az eşitdi, o az dedi, bu çox eşitdi. Xulasə. Belə qərara gəldilər ki, silahsız, əliboş getsinlər. Əliboş hamısından yaxşıdır, cinlər hürkməz, onlarda cini asanca tutacaqlar. Ta bayaqdan ha, əliboş, başılovlu yola düşdülər sıldırımli meşəyə. Çox gəzib, az oturdular, az gəzib, çox oturdular, axır gəlib çıxdılar bir dərənin kənarına. Bu dərənin kənarında bir düyünlü palıd ağacı vardı ki, içi boş idi. Bu palıd ağacında da bal arısının yuvası vardı, can-başla işləyirdilər, nektar gətirən kim, su daşıyan kim, biri gedir, ikisi gəlirdi. Bunu görüncə çırtıq çaldılar: bəs cinlərin lap yuvasını tapdıq! İndi cinlərlə haqq – hesab çəkərik! Cinlərin yuvasını darmadağın etmək məqsədilə, başladılar ağacı daşlamağa: tappaturup, dambadurum. Bundan bərk qəzəblənmiş arılar hucum çəkdi onlara. Ömründə bal arısının neştərinin dadını görməyən avamlar, ömürlərində birinci və sonuncu dəfə həm çaş-baş oldular, həm də bir-birindən ayrı düşdülər, biri sıldırımli dərəylə üzü aşağı, biri üzü yuxarı qaçdı. Onların nəyi olmasa da, bir azca çoxbilmişlikləri var idi, yaxşı bilirdilər ki, cinlərin əlindən təkəcə qaçmaqla canlarını qurtara biləcəklər... Ancaq, çox heyf ki, onların nə qədər və hara qaçmaqları barəsində heç kimin xəbəri yoxdu...

İndi də deyirlər: Guya biri var, biri yoxdu, Allahdan başqa heç kim yoxdu. Yox, yox, bağışlayın, bir Sığalmuston kəndi var, amma o avamlar ta orda yoxdu. Cinlər onları hara aparıblarsa, hələ də gəlib çıxmayıblar...

LOKƏ BEKARDƏ ĞƏZİYƏ

İqlə hestbe, iqlə nıbe. Qıləy piyəmerd hestbe, veyən kosibbe. Im piyəmerd ıstə cıvonə vaxtiku jıqo de çuyə ustoəko karde ıstəni niğo ədəy. Bo komi çuyə çamçə-keçə, bo komi qiv– hiş, bo komi blanq – hiə, bo komi lokə-vəlokə tumo əkəy, de jıqo ıstə ruzi beəkəy. Şəytoni qıy barşıyo, çoko be zındənim, xəyli vaxt bı piyəmerdi ko aspardə kəs nıbe. Kam mandəbe piyəmerd bo i cılmə hışkə nuni mihtoc bıbu. Xəy ovandiku rayrasti ruji hamusiyə diyku i kəsi bəy həmyəjnə lokə tumo kardeş asparde. Piyəmerd ve şo be, əlbəsahat bı koyş dast noy.

Piyəmerdi qılə lokə tumo kardışe, oşimi neziyo çiyəy zori, jə ğəşənq. Bə lokəş qıləy naxşonış jəşbe, qıləy zeonış eğandə be, vindeədə odəm bə lokə heyron mandəbe. Ğəyrəz, sıxani kuto, merdi lokə peqətişe bə kul, dəro qınıye bə hamusiyə di. Hamusiyə diy ro vişəku dəvardəbe. Həvo bırku, etəs, lokə qon, piyəmerd xırpi, bezu. Roy nımədə çe kırışnə qınıye, nişte qıləy doy binədə bə soqnə, dinci bıstəno kamişi. Vay dədə, ısnəy vişə muçəkon dəriziyəyn bəy. Merdi ve kəş – poçə oşande, de muçəkonış nıznəy bəsə varde. Muçəkon dinci səy bo piyəmerdi ozzo kardışone. Piyəmerdi vindışe iyo əzimi ıstə dinci səy, olxarte, lokəş peqordınışe bəştə səpe. Vəh, çı xosə vırə, vəhişt, vəhişt! De ladi ha, piyəmerdi hani bardışe...

Təsadufo çəğino dəvardə həvuş peqınıye bə lokə, beşe lokə səpe, bəy ve xoş oməy qırdə lokə səpe, binoş kardışe raxs karde lokəsə. Həvuş qıləy bə cuş oməy tı boy bıkə təmşo! Bə çəy tımitraxi ətrofi həvuşon həmməy oməyn qırdə bin bə lokə səy. Məydon taspəy, çiç taspəy!.. Mahne bıvot ki, çırtmə bıjən ki, raxs bıkə ki. Koy notərozi qıləy hırsən oməy rast beşe bə həvuşon dəsko. Tikəy

bımon diyəş karde, çəy əndom dəmande bə larz dəşe, bə ocuş ome. Hırsi qıləy kələnkortə bığəş jəy, həvuşon hay bə i tərəf dərəməyn. İştən beşe lokə səpe, binoş karde bə raxs, bə mahne. Həvuşonən dərəme - dərəme bəy təmşo kardən, dastəcəli jəydəbin...

Bə hırsi dambə - durumbi, lokə tappə - tapi piyəmerd oğo be hano. Piyəşe lokə rostkə ıştə səpeku, bəştu bışu bə ıştə ro, ha zu jəşe, ha zu jəşe lokəş lovne nızınəışe. Çe holi - kırıšnə qıne. Dəmande xıyol karde: -Ğəti şək ni, ım çımı hampono, deşmenono qıləyi kardəşe, omə rast bə bı lokə, hali peş kardəşe çəy səpe. Piyəmerdi nə zikkəş jəy, nə vanqış bekarde, zındəbe, bı vişə dilədə, bı lokə jiyədə bə çəy hay həroy bıdə ki bəbe? Piyəmerdi fəmiyəy, ğəyrəz bəy hiç kəsiku boəy indod əbini, bə hərəkət nıvo, bə dastşən hiç çiy əvoni. Əve dəmande lokə jiyoy kande, de i təhəri çəğino beşu. Əy conı hovliku ıştə zuy boxçəş təy karde, lokə jiyə pefiskəy, beşe. Çiç bıvindo çok bəbe? Çəy lokə səpe qıləy kələntərə hırs bə raxse. İjənən şık bə Xıdo, hırsi səş de raxsi jıqo dəpuşyəbe, çe hiç vırəyış xəbə nıbe... Lokən piyəmerdi yodo beşe, vəşiyən, i hestışbe, dışən ğarz kardışe, tuş karde bə poşnə, qədə-qədə bıvit nomerde!.. Fəğirə piyəmerd sənibəton lokə tumo kardənin be, əncəx, bə Xıdo şukur kardəbe, hiç nıbu səlomət perəxəy çəy con...

Bəs hırsi çiçış karde? Hırsi xəyli raxs kardışe, oqınıye, nişte lokəsə, pefiskəy eqınıye bə ji. İjənən piyəşe bıniştə lokəsə, firiskiyəy eqınıyee bə ji. Mılxəs, ğıyzin be, ıştə səhnəş dəkkuəy jıqo-jəqo, qasbu tələ-domebu, həvuşon əv bə dast dənoə? Hırsi de lokə lovın-lovın kardyədə, lokə peqarde, qulu-qulu be, şe bə saruəyə...

İsə bo şımə bıvotom çe kəsiku. Kəsı ruyədə siconi dəniştəbe, beşəbe ruy kəno ıştəni bə həşi bıdə. Lokən bənəy bo fəğiri omə ğəzo – ğədo, oməy jəşe bə sıği kəllə, peqarde kəsı səpe. Kəsı dərəməy, de zikməvulə jəşe tımbiliti, səj bekay lokə jiyə, vite bə ruy ov, lokən

çəy peştisə. Ov qinə bə lokə, tar be, qon be, dəçikəy mande kəsı peştisə. Ə mande be, ım mande be, lokə jəqəən mande kəsı peştisə, hələm bı sahatən kəsı peştisəye. Əve-votdən,-kəsı tarə-qonə lokə jiyədə ısatən şıkırıye-şıkırıye pıyedə...

Çımı ım votəyon həmməy bənəy şaturi qıy səröstin. Ki bovə kardəni, zəhmət bıkəşi, bışu ə piyəmerdi pəydo bıkə, çəyku bıparso, çumçiko, əv ruji əodəmi vindışee, çəy tumo kardə lokən çəy səpe, bərk ğıyızın be, piyəşe ıştə lokə co bıkə kəsı peştiku, intası, çiçış zuy – zuy kardışe, nıznəşe co karde. Əy rıkiku i ləğış ğandışe bə odəmi çəy şımən perəxəy çəy lınqıku, dəçikəy bə odəmi jiyədə luzi. Çə piyəmerdi qomuşə pusto bıə şımən ə odəmi jiyədə luzi dəçikəy. Ə ruji bə ru bo moy qəte şə bim, bənəm ə kəsı bə ruyədə dənıştə, lokə çəy peştisə, şımən çəy jiyədə luzi.

TABAĞIN ÇIXARDIĞI QƏZİYYƏ

Biri var idi, biri yox idi. Bir qoca kişi var idi, çox da kasıb idi. Bu qoca kişi ta cavanlığından özünü nəccarlıq işləri görməklə dolandırırdı. Birinə taxta qaşiq-çömçə, birinə ağac kotan – boyunduruq, birinə yaba-kürək, birinə də taxta tabaq, kündə tabağı düzəldərdi, bu minvalla gündəlik ruzisini qazanırdı. Boynuqırılmış şeytanın şərinə lənət, nə oldu, necə oldu bilmirəm, bir müddət bu qoca kişiye iş gördürən olmadı. Qoca kişi az qala bir loxma quru çörəyə də möhtac qalmışdı. Xeyirin avandından, günlərin bir günü ona qonşu kənddən bir xamır tabağı düzəltmək təklifi gəldi. Qoca kişi çox sevindi və dərhal da işə əl qoydu.

Qoca bir tabaq düzəltdi, tabaq nə tabaq, ayın azca yaxından görünüşü boyda, özü də nə qəşəng. Tabağa elə naxışlar salmışdı, bir

haşiyələr açmışdı, görən heyran olur, tabağa bir də baxmaq istəyirdi. Nə isə, uzun sözün qızası, Qoca tabağı çiyinə alıb, düzəldi yola, qonşu kəndə. Qonşu kəndin yolu bir meşədən keçirdi. Hava bürkü, boğanaq, tabaq ağır, qoca çəlimsiz və heysiz. Yolun yarısında taqətdən düşdü, verdi özünü bir ağacın kölgəsinə ki, bir az dincini alsın. Vay dədə, indi də meşənin ağcaqanadları daraşdı ona, milçəklər bala daraşan tək. Qoca nə qədər əl-qol atdısa, ağcaqanadlarla başa çıxma bilmədi. Ağcaqanadlar dincəlməyi qoca üçün azara çevirdi. Qoca gördü ki, yox e, açıqda dincəlmək mümkün deyil, uzandı, tabağı da aşırı üstünə. Pah, nə gözəl yer, lap behişt! Ta bayağ ha, Qocanı yuxu apardı...

Təsadüfən ordan keçən bir dovşan tabağa rastlaşdı, çıxdı üstünə, dairəvi tabağın üstü onun çox xoşuna gəldi, başladı tabağın üstündə oynamağa. Dovşan bir cuşa gəldi ki, gəl dur tamşaya! Onun səs-küyünə ətrafdakı dovşanların hamısı cəm oldu tabağın başına. Meydan qızışdı, nə qızışdı!.. Mahnı oxuyan kim, çırtma çalan kim, oynayan kim. İşin natarazlığından bir ayı da gəlib dovşanların mərkəsinə rastlaşdı. Bir az baxdı bunlara, bədəni oynadı, vəcdə, cuşa gəldi. Ayı nə təhər bir kələ-kötür bağırtı saldısa, dovşanların hərəsi bir tərəfə hürkdü. Özü çıxdı tabağın üstünə, başladı mahnı oxuyub, rəqs etməyə. Dovşanlar da hürkə-hürkə ona tamaşa edib, əl çalırıldırlar...

Ayının damba-durumbuna, tabağın tappa-turuppuna qoca kişi yuxudan oyandı. İstədi tabağı aşırı üstündən, durub davam etsin yoluna, nə qədər güc vurdu, nə illah elədi tabağı üstündən aşıra bilmədi. Haldan-taqətdən düşdü. Qoca öz-özünə fikirləşdi: - Bu yəqin rəqiblərimdən, məni istəməyənlərdən birinin işidir, gəlib rastlaşıb tabağa, daşdan-qayadan aşırıb üstünə. Qoca nə qışqırdı, nə səs çıxarıb bağırdı, yaxşı bilirdi, bu meşənin içində, bu boyda tabağın altında

onun harayına hay verən tapılmaz. Qocanın ağı kəsdi ki, özündən başqa kimsədən ona imdad ola bilməz, hərəkətə keçməyə, əlinə heç bir şey keçməz. Odur ki, başladı tabağın altını qazmağa, bir təhər ordan canını qurtarsın. Canının qorxusundan, həyəcandan olan-qalan gücünü sərf edib, tabağın altından sivişib çıxdı. Nə görsə yaxşıdı? Tabağının üstündə div boyda bir ayı şıdırğı rəqs edir. Yenə də, Allaha şükür, ayının başı oynamağa elə qarışmışdı, heç bir yerdən xəbəri yox idi... Tabaq da qoca kişinin yadından çıxdı, aclıq da, biri vardı, ikisində borc elədi, tüpürdü dabana, asta qaçan namərddir!.. Fağır qoca yenidən tabaq düzəldəsi oldu, intəhası, Allaha şükür edirdi ki, canını salamat qurtarıb...

Bəs ayı neylədi? Ayı bir xeyli rəqs etdi, yoruldu, oturdu tabağın üstündə, sürüşdü, düşdü aşağı. Yenidən tabağın üstündə oturmağa cəhd etdi, yenə sürüşdü, düşdü aşağı. Qərəz, bərk qəzəbləndi, səhnəsini o yana, bu yana itələdi, bəlkə tələ - zaddı, dovşanlar onu aldadıb? Ayı tabaqla əlləşəndə, tabaq aşdı böyrü üstə, diyirlənə-diyirlənə getdi üzü aşağı...

İndi də sizə danışım tısağadan. Tısağa doyunca çayda çimmişdi, çıxmışdı ki, çayın qırağında özünü günə versin. Tabaq da fağır üçün gələn qada-bələ kimi, gəldi, dəydi daşa, aşdı tısağanın üstünə. Tısağa bərk hürkdü, qara-qışqırıqla dartındı, başını tabağın altından çıxartdı, qaçdı suyun içinə, tabaq da onun belində. Su dəydi tabağa, yaş oldu, ağırlaşdı, yapışdı qaldı tısağanın belində. O qalan oldu, bu qalan oldu, tabaq elə də qaldı tısağanın belində, günü bu gün də, onun belindədir. Odur ki, deyirlər: Tısağa, nəm və ağır tabağın altında indi də sürünə-sürünə yeriyir...

Mənim bu dediklərimin hamısı dövənin boynu kimi dübbədüzdü. Kim inanmırsa, zəhmət çəksin, getsin o qoca kişini tapsın, ondan soruşsun, çünki, o günlərin bir günü tısağanı gördü, düzəltdiyi tabaq

da belindəydi, bərk hirsl ndi, istədi tabađını g t rs n onun belindən, n  qədər  alıřdısıa tabađı tısađanın belindən qopara bilmədi. Qoca qəzəbindən bir təpik atdı tısađaya, iřin t rsliyind n ayađındaki camıř g n nd n olan  arıq da ayađından s r ř b çıxdı, getdi yapıřdı tısađanın qarnının altına. İndi də qocanın camıř g n nd n olan  arıđı tısađanın qarnının altında yapıřıb qalıb. O günləri çaya balıq tutmađa getmiřdim, gördüm o tısađa çayda  imir, tabaq belində,  arıq da qarnının altında.

ÖSNƏ ÇƏXÇAL BƏK

Yek bire, yeki ne bire Yo kosibə mərd bire. İn mərdə numu Çəxçal bire. Çəxçal bə əsyə (əsyəçi) kor səxte. Ə əsyə vəçrə şahaadayaz sər xıştənə dör dere.

Ya ruz bə yan əni Çəxçal, bə əsyə ya ruva (tülkü) gəndüm avardən. Ruva bedirən ki, i əsyəçi bə dörün cındıra əlate, ambar kosibü. Bətən ki, voy Çəxçal tü in qədə qə kosibi? Türə zəntü, otü, əyältü nisty? Çəxçal bəğəştən bətən bə ruva ki, ə əsyə vəçrə şahaadayaz bə yə təhəraz sərmənə bə daştönüm, vek ardatürə dirə bura ba ruz kartü.

Ruva bətən ki, voy çəxçal icazə tin munum bi əsyə bə yon tü. Bey tü ya zəniş maafüm. Çəxçal bəğəştən bətən ki zən çüstü? Xardeniyə çizü? Ruva bəxəndistən. Bətən ki voy Çəxçal, maadam ki intorü, beytü lap patişayə duxtərürə bəsən xoyüm. Çəxçal bəğəştən bətən ki, adə ruva mənə bə patişayaz çü karmə histü, bil bura bə ruz kartü. Ruva bə tən ki, kartü nə başü.

Ruzayə yə ruzu ruva baraftan bə yan padşa ki, pəs ağeymən u gümüş peymunə kilə şumunə bəxəstən. Patişa əmundən hə intə, bətən ki, ruva imun bə kiləyas gəndüm ə peynundenim. Bə kiləyas pul nə ə peymundənim. Əmr bəsəxtən bə nükər ki, dara u təxül peymunə kiləyə biyə r tin bə ruva, dire bure ə sərmu başü.

Ruva bostaran kiləyə ə bərdən bə şündən bə kinc əsyə. Yə kəm giraştə bəədə, ruva amarən bə vögüftən kiləyə təmiz bəsəxtən, yə kəm kinaröyürə həəl-hül bəsəxtən, bə kinarüriş, bə şahadəyə bə

pulüras ustara gümüş pulə, bə girarundən bəraftan bə yan padişah. Bətən ki, Patişah sağ başü, gərək bəxiştəmiş seyi ki, kilə şumunə anbar daşdim. Hə təzə varastim peymundim ki, ağeymən gufti ki, bər kiləyə vagardun. Bin çən ruz hə gümüşayə peymundim varastim. Ağeymən yə xeylə üzürxahlıq səxt, xahiş səxt ki, əgər mümkünəsə qizil peymundə kiləyə tü, qizilayə bəsən peymunim. Padişa məəhtəl əmundən ki, inə ağayürə çən qədər qizilü histü ki, bə kiləyas ə peymundən. Bətən ki, adə ruva, ə türə xuneytürə xudə fiçarundə, mən bə tü nə gufturum ki, imunə qzil-gümüş peymundə kiləhamu nist. Bi kiləyas imunə təxül ə peymundənim. Vek bər hə in kiləyə tin bə ağaytü, bil qizila xiştənə peymunü. Patişah bə dül xiştən vərəzə-nüşvə bəsəxtən ki, başü in ruvayə ağayü çütərzin ədəminü.

Ruva amarən kiləyə avaziş bə şundən bə yə künc əsyö. Ya həftə bə giraştən bəvəgüftən tuz bəstə kiləyə təmiz bə səxtən, bə duhunü ya düte bəzərən kəmlə həəl bə səxtən, ə zuyaz ustara ya qiziliş bə girorundən bə zir kilə. Kiləyə bə vəgüftən amarən bə yan patşa, bətən ki, patişa sağ başü, ə təxsirmin girar ki, in qədər məhəl kiləyə daştəyim, pəs nə muguni imruz varasteyim peymundeyim qizilhayə. Kilə tamam ə yar padişa dirmarabu. Bə ustaran kiləyə binlayü, bunlayü bədənişrən, bə zirü qizilə dirən kimi bə sər baftaran ki, ruvayə ağayü bə kiləyas qizil peymunde. Patişa fikir bəsəxtən ki, inə ağayürə çən qədər qizilü hist ki, bə yə həftə, xiştəniş bə kiləyas bə züras ə peymindən barastən.

Ruzayə ya ruzüriş ruva amərən ya rayiş bəya patişa ki, nə muguni, can patişa rumən bə zir poyhotü, ağeymən bətürəz qohum birən bəxastən. İn kar patişayə lap ə dülü əbrən. Fikir bəsəxtən ki, bil duxtərmən bə yə əzni dölətliyə ədəmi qismət boşü. Böyü güreyiş zu razi əbrən, əmma bətən bə ruva ki, ya ra ağeytürə qunağ biyər, imuniş vinim kist imunə damarmun. Ruva bətən bə sər çümmən.

Ruva bə şari-şari amərən bə əsyo Çəxçal. Bətən bə Çəxçal ki, pəs filan vəxt bəsən bə xunə patişa bureyimü. Nə muguni patişa duxtər xiştənə bəderən bə tü. Çəxçal bətən ki, ruva türə xuneytürə xuda fiçarunü, mənə bə yan patişa çü karmən munde. Pəs mənə biabur nə sa. Ruva bətən ki, kar tü nə başü tü həəzür baş.

Ya ruziş ruva bətən bə Çəxçal ki, vəx bureyimü digə bə xunə Patişa. Çəxçal raftən nə bəxasən. Ruva bətən ki, tü yə dənə bə mən güş tin, bəsən xas başü. Bə aftaranünd bə ra. Ə yə arkərə bə giraştəni, ruvə bətən ki, poy. Bə kəndən Çəhçala küne əlatoyürə ə tönü bə dərən bə oy. Çəxçal bətən adə tü çü bə səxtəni? Ruva bətən ki, türə kartü nə munde. Ruva Çəxçala bə narən incə, xiştən bə virixtən bə yan patişa, təngənəfəs bətən ki, bə patişa, pəs nə poy, ağaymən bə qunaği amarənbu, bə ra ə arkərə bə giraştənbu əsə oy bərd, ağayə bə yə zürəz xilas səxtüm. Əlatə ağeyməne oy bərd. Əgər mudani bey ağeyməne yə dəs əlat, yə kiş yə xasə əs tin. Patişa əmir bəsəxtən zu yə xasə əs, ya dəsiş bahalüyə əlat bə dərönund bə ruva. Ruva amarən əlatəyə bə dəkərdən bə tən Çəxçal. Hiç vəxt əzni tozə əlat nə dirə Çəxçal, başdəmiş əbrən bə dəsə, bə əndum, bə poyho xiştəni bədenişrən. Ruva bətən böyü ki, bə sər-təntü nə deniş, əyibü. Mənə rusva nə sa. Çəxçal bə ruva guş nə bəkərdən, hə bə denişrən bəsərtən xiştən. Amaronund bə rasronund bə xunə patişa. Patişa bito həəzurluq xiştənə dirabu, bey taza damar ya kələ qunaqluq ras səxtə səxobu. Patişa bə dirən ki, Çəxçal bə əlato xiştən hə bə denişrən. Nəer bəsəxtən ruvaya ki, adə ruva in ağaytü bə əlatə xiştən ə godə çiz nə dirə bə denişrən. Ruva bətən ki, tü çuq nə dar, əlata bə xuş ağayməne nə amorey, böyü gürə bədenişrən.

Xardən avardonund, Çəxçal bə dü dəsi bərasrən bə aş, ruva bətən ki, Çəxçal yektə yavaş-yavaş xan, əyibü. Çəxçal bətən bə ruva ki, bil bura bə ruz kartü, mən incə ə kisneyi ə mürdönüm. Bə rasrən

yareyiş bə aş. Patişa bə dirən ki, in ruvayə ağayü ə godə kisneyə gürg rasrey bə xurək. Nəər bəsəxtən ruvayə ki, adə ruva, türə in ağeytü haştən bə ümür xiştən hiç aş nə xarde, in çü fasunu. Ruva bə tən ki, bə patişa mugtürə nə kən, aş ağeyməne bə xuşü nə amarey böyü güreyiş ə hürs xiştən untə bə xardən. Patişa inamiş əbirən.

Ya ruziş ruva bə tən bə Çəxçal ki, bureyim digə duxtər patişayə biyerim. Çəxçal bə tən vay ruva mənə xunə nə, cuga nə, tü çü bəsəxtəni. Ruva bə tən türə kartü nə munde.

Bə raftanund bey duxtər patişa. Patişa ya kəcavə həzür səxə bəsəxtən. Bə tən bə ruva ki, mənış bəsən buramü, ya ra vünüm dərbun ağeytürə. Ruva razi əbirən. Patişayə dəstöyü baftaran bə ra. Ruva bəftaran bə pişə kəcavə. Bə ra ya süri qusband bədirmarən bə pişə əniha. Bə pişə rafta ruva, çupanhayə bəmuxtən ki, əşşumi xəbər bostarani ki, in süriha ən kist, mugunind ki, ən Çəxçal bəg. Patişayə dəstəyü bə süri barasonund. Xəbər bostonund ki, in süri ən kist, çubanha bətanund ki, ən Çəxçal bəgü. Bə intərəs patişayə dəstəyü bə ilxi əs, bə ilxi dəvə, bə nəxir mal rast amaranund. Xəbər bostaranund ki, inha ən kistü, bətonund ki, ən Çəxçal bək. Patişa tamam inanmış əbirən ki, damorü dövlətliyə ədəmiyü.

Ruva rafta-rafta fikir bəsəxtən ki, ərüsə becə bəsən börü. Bə yorü baftaran həftə döyə xunohoyü. Yektəyiş yegin amarən bə rasrən bə xunə döha. Bə tən bə döho ki, ay bədbəxtə, işmunə ə dünya xəbrşumu nistü, nə poyind digə, patişa bəsərşumu amarən. Döha xəbər bostonund ə ruva ki, pəs çü seyim. Ruva bə tən ki, biyeyind hər ki şümü bə zir yə lukut giyo dareyind ponə başind. Mən mugunüm ki, incə hiç kəs nist. Döha bədarəftən bəzir lukut giyoha, ruva ataş bəzərən bə lukut giyoha, döhoiyiş bəsuxtən bəzir lukuta.

Patişayə dəstəyü bə kəcavə xiştənas amarən bə rasronund bə xunə dōha. Xəbər bostoronund ki, in imarət ən kist, bətonund ki, ən Çəxçal bək.

Dōhayə şulə birarşun in vəxt bə xunə nə əbirən, yekdə bə xunə dir amarən. Ruva zu be vrixten bə pişə ən şulə dō ki, türə xuneytürə xuda fiçarundə, patişayə ədəmihoyü birarüntürə küşt, xuneyşuminiş suzund, üzümüşi beytü bəğəştəonund, nə poy virix. Şulo dō ə dur durəyə dirən kimi inamiş əbirənə bə ruva, beyrixten bəraftən.

Xunoho dōha ə mundən bə Çəxçal bək, patişayə ədəmihoyü bə dirmoronund bə rafonund bə xunə xiştəni.

Ruva ya dü ruz əmundən, bətən bə Çəxçal bək ki, voy birar mən digə burom, tü bə ayletüras mun incə. Ruva inhoyə bətən bədirmarən bə rafən.

Ya kəm bəğiraştən, ruva bətən ki, buram yara bə birarmən ya sər köşüm. Ruva bəxiştən amarən bə xunə Çəxçal bək. Çəxçal bək ruvayə bə pişvazü bə dirmarən, ürə bəhürmətəz bəkərdən bə zörin çəm, əmr bəsəxtən bey ruva ən xasə xardəniha avardə bəsəxtən. Şö əbirən, xisrənə vəxtü amarən, Çəxçal bək ən xasə xuneyə curə səxtə bəsəxtən, ən xasə ornihayə avardə bəsəxtən, ən xasə xisrə cuga ras səxtə bəsəxtən bey ruva. Ruva baftaran bə cuga, bəxiştən bətən ki, poy yara birarmənə ə sınaq bəsən könüm. Ruva bəqəstonöz, ornihoyə bəvəgozundən. Çəxçal bək nəər bəsəxtən nükəroyə, bətən vay-vay, birarmənə o gədə ki xinik bire, zu boşind, ornihoyə değiş seyind, əzuncə ə ipək nalinha biyerind əngenind bəzir birarmən. Nükəro zu avarədonund orniho ən ruvayə değiş bəsəxtəonund. Hə tazə değiş bəsəxtəonund barəstonund ki, əsörü panc dəqə giraştə bəədə ruva yarayış ornihoyə cəəin bəsəxtən. Çəxçal bək bətən vay-vay birarmənə səxt xinik birə, zu başind, əzuncə əzun zərəxaraya orniho biyerind əngenind bəzir birarmən. Nükəra zu avarədonund zir ruvayə

bəsəxtənund değış. Hiç əsörü panc dəqiqə nə giraştə, ruva yarayış ornihoyə bagozundən. Bi minvalaz ruva, Çəxçal bəgə həfto dəst ornüyürə bagozundən. Ba axir Çəxçal bəgə hürsü bəçirən, bətən vösü digə, tü bəmən orni nə nəhari, əmr bəsəxtən bə nükəra ki, vegirint tind ruvayə ə balxin həəley. Nükəro unteriş bəsəxtənund.

Ruva bəxiştən bə poy, sər-tən xiştənə tur-tur səxtən- səxtən bətən bə Çəxçal bəg ki, mən türə ə kunə əsyo avardüm bə yə əzni imarət vəkərdüm, beytü duxtər patişayə xastüm, tü üzüm mənə beycub dü dəst orni ə balxun şundə bəsəxtəni. Mənə xinik nə birabu, mən türə ə sınaq bədirvardənbürüm. Əyar nə kən ki, hələ şulə dö sağü. Bəsən buram biyörüm şulə döyə, bül səhəb dire bə xunaha birarun xiştən. Çəxçal bəg bətən bə ruva ki, bura ə dəstü çü amarən sa.

Ruva dümə bənarən bə kəmər baraftan baftən şulə döyə. Ruva bə şulə dö bətən ki, ə türə xuneytürə xuda fiçarundə, tü qə amareyi niştəyi incə. Xunahoşmu mundey bə dəs yə əfələ Çəxçal, biyə mən türə börüm uncə, xunahayə ustun ə dəs Çəxçal. Şulə dö bətən ki, mən nə baraftönüm, bə tərsirönüm, u ədəmi mənə şeştə birarmənə küşte, mən ya tək şulə dö böyürəz çü mudanüm səxtən. Ruva bətn ki, Türə kartü nə boşü, tü biya bureyim bə mənəz. Şulə dö bətən mən bətü inamiş nə əbrönüm. Ruva bətən inamiş nə əbrəni biya mən sərmənə bəndüm bə lüngtü, bəədə bureyim. İncə dö razi əbirən. Ruva əbəstən sər xiştənə bə lüng şulə dö bəraftən bəyan Çəxçal bək.

İn vəxt, Çəxçal bəg niştəbu bə balxun, xiştənə bə afta bədərənbu, yareyiş ə dur bedirən ki, bə ra tuz tik bire. Kündəbərast əbrəni bedirən ki, ruva bə şulə döyas amaronund bə si xunə, xiştənəiş sər ruva bə lüng dö bəstə bire. İha amarən barasronund, ruva hə bəxəstən ki, çüsə gunu. Çəxçal bəg bəxiştən bə poy, ə kəllə bətən bə ruva ki, voy ruva avardeytü hə in şulə kafirü, pusoyü digə nistü? Şulə

dö hə inə şünörən kimi başt.miş əbirən kunpusovə bə virixtən. Sər ruva bö lüng dö bəstə əbirən güərə, tikə-tikə əbrən.

- Dö berixtən bə rafən ə zin cugaha, ruva əmürdən. Döhoyə İmarətşu ə mundən bə Çəxçal bəg. Çəxçal bək bə zən xiştənas, bə o əəyələ xiştənaz bi imarət ümür bə girorundən.

Ösneymun incə tamam əbirən. Ü şun mund uncə, imun amorim incə.

ÇAXÇAL BƏYİN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi. Bir kasıb kişi var idi. Bu kişinin adı Çaxçal idi. Bu kişi dəyirməndə işləyirdi. Yığdığı şahadla (üydülən dənin midarından asılı olaraq, alınan un) başını bir təhər dolandırırdı. Bir gün Çaxçalın yanına, dəyirməna bir tülkü buğda gətirir. Tülkü görür ki, bu dəyirmançının üst-başı cır-cındır və çirklidir, çox kasıb və yazıq bir vəziyyətdə yaşayır. Tülkü deyir ki, ay Çaxçal, sən belə niyə, sənənin arvadın, uşaqların yoxdur məgər? Çaxçal tülküyə deyir ki, dəyirməndən yığdığım şahadlarla bir təhər başımı dolandırırım, götür unu, çıx get işinin dalınca, mənə işin olmasın.

Tülkü deyir ki, ay Çaxçal icazə ver, qalım bu dəyirməndə, sənənin yanında. Sənənin üçün bir arvad da tapıb alaram. Çaxçal deyir ki, arvad nədir? -Yeməlidir, yoxsa geyinməlidir? Tülkü gülmür, deyir ki, ay Çaxçal, madam ki, belədir, sənənin üçün padşahın qızını alacağam. Çaxçal deyir ki, adə tülkü, mənənin padşahla nə işim var, keç get işinin dalınca, mənəni xataya salma. Tülkü deyir, sənənin işin yoxdur.

Günlərin bir günü tülkü gedir padşahın yanına ki, bəs deməzsən, ağam o gümüş ölçən kiləni (indiki dildə vedrəni) istəyir. Padşah təəccüb qalır, deyir ki, tülkü biz kilə ilə buğda ölçürük, yəni kilə ilə

də gümüş ölçərlər? Nökərlərə əmr edir ki, keçin, o taxıl ölçən kiləni verin tülküyə, qoy başımızdan olsun.

Tülkü alır kiləni, gətirib atır dəyirmanın bir küncünə. Bir həftə keçəndən sonra tülkü götürüb kilənin tozunu silir, bir az ağzını döyüb əzir və əvvəlcədən, şahadları satıb aldığı, gümüş pulu da onun bir qırağına ilişdirərək padşahın yanına yola düşür. Deyir ki, Padşah sağ olsun, sizin kilənizi çox saxladığ. Elə indicə ölçüb qurtardılar ki, ağam dedi, apar kiləni qaytar. Bu neçə gündə ancaq gümüşləri ölçüb qurtarmışıq. Ağam xeyli üzürxahlıq elədi, xahiş etdi ki, əgər müm-kündürsə, o qızıl ölçən kiləni versin, qızılları ölçəcəklər.

Padşah məəttəl qalır ki, bunun ağasının nə qədər qızılı var ki, kilə ilə ölçürlər. Deyir ki, adə tülkü, ay sənin Allah evini yıxsın, keçən dəfə mən sənə demədim ki, bizim qızıl-gümüş ölçən kiləmiz yoxdur. Bununla biz taxıl ölçürük, götür elə bunu apar ver ağana, qoy qızıllarını ölçsün. Padşah ürəyində götür-qoy edir ki, görəsən bu tülkünün ağası necə adamdı.

Tülkü yenə gətirir kiləni atır dəyirmanın bir küncünə. Bir həftə keçir, Tülkü kilənin, tozunu silir və ağzını bir az döyüb əzir, çoxdan aldığı bir qızıl pulu da keçirir kilənin altına və götürüb gəlir padşahın yanına. Deyir ki, Padşah sağ olsun, təqsirimizdən keç ki, bu qədər vaxt kiləni saxladığ, bəs deməzsən, elə bu gün qurtarıb ölçmüşük qızılları. Kilə padşahın tamam yadından çıxmışdı. Padşahalır kiləni, o tərəfinə, bu tərəfinə baxır, altında qızıl pulu görəndə yəqin edir ki, tülkünün ağası bununla qızıl ölçmüşdür. Padşah fikirləşir ki, bunun ağasının nə qədər qızılı var ki, onları bir həftəyə, özü də kilə ilə ölçüb qurtara bilir.

Günlərin bir günündə, tülkü yenə də gəlir padşahın yanına ki, bəs deməzssən, can padşah, üzüm ayaqlarının altında, ağam Sizinlə qohum olmaq istəyir.

Bu iş padşahın lap ürəyindən olur. Fikirləşir ki, qoy mənim qızım elə bu dövlətli adama qismət olsun. Ona görə də tez razı olur. Tülküyə deyir ki, bir ağanı qonaq gətir bizə, bizdə görək kimdir bizim kürəkənimiz. Tülkü deyir, mənim gözüm üstə.

Tülkü gəlir sevinə-sevinə Çaxçalın dəyirmanına, Çaxçala deyir ki, bəs filan vaxt padşahın evinə gedəcəyik. Deməzsən, padşah öz qızını sənə vermək istəyir. Çaxçal deyir ki, tülkü, mənim padşahın evində işim yoxdur, mən bu paltarda, bu üst-başla hara gedə bilərəm, məni biabır eləmə. Tülkü deyir ki, sənin işin yoxdur, sən hazırlaş.

Bir gün də tülkü Çaxçala deyir ki, dur gedək daha. Çaxçal getmək istəmir. Tülkü deyir ki, Çaxçal, sən bir dənə mənə qulaq as, hər şey yaxşı olacaq. Düzəlirlər yola. Bir çaydan keçərkən tülkü deyir ki, dayan! Çaxçalın əynindən köhnə paltarını çıxarıb atır çaya. Çaxçal deyir ki, ay tülkü nə edirsən, o da deyir ki, sənin işin yoxdur. Tülkü onu burada qoyub, qaçır padşahın yanına, təngənəfəs deyir ki, bəs dayanma, ağam qonaqlığa gəlirdi yolda çaydan keçərkən su atı apardı, ağamı güclə xilas etdim, amma ağamın paltarlarını da su apardı. Əgər mümkünsə, ağam üçün bir dəst paltar, bir dənə də yaxşı at ver, aparım.

Padşah əmr edir, tez bir dəst bahalı paltar, bir dənə də yaxşı at gətirib verirlər tülküyə. Tülkü paltarları gətiririb Çaxçalı geyindirir. Heç vaxt belə təzə paltar geyməyən Çaxçal, başlayır əllərinə, ayaqlarına, bədəninə baxmağa. Tülkü deyir ki, Çaxçal, üst-başına belə baxma, ayıbdır. Məni biabır eləmə. Çaxçal tülküyə qulaq asmır, elə hey üst-başına baxır. Nəhayət, gəlirlər padşahın yanına. Padşah qabaqcadan bütün hazırlığını görmüşdü. Təzə bəy üçün böyük qonaqlıq təşkil etmişdi. Padşah baxıb görür ki, Çaxçal paltarlara yaman baxır. Tülkünü çağırır deyir ki, ay tülkü, sənin ağan paltarlara görməmiş kimi baxır. Tülkü deyir ki, səs salma, bəs paltarlar ağamın xoşuna

gəlmir, ona görə belə baxır. Yemək gətirirlər. Çaxçal iki əlli çatır aşa, tülkü deyir ki, Çaxçal bir az yavaş ye, ayıbdır. Çaxçal ona deyir ki, keç get işinin dalınca, mən burda acından ölürəm və başlayır yenidən iki əlli yeməyə. Padşah baxıb görür ki, bu tülkünün ağası, ac qurd kimi yapışıb yeməyə. Çağırır tülkünü ki, adə tülkü, sənin bu ağan elə bil ömründə heç aş yeməyib, bu nə təhərdir. Tülkü deyir ki, can padşah, səs eləmə, aş ağamın xoşuna gəlməyib, ona görə də əsəbi-ləşib, hirsindən belə yeyir. Padşah inanır. Qonaqlıqdan sonra, Çaxçalla tülkü qayıdıb gəlirlər dəyirmanına.

Bir gün də tülkü Çaxçala deyir ki, gedək daha padşahın qızını gətirək. Çaxçal deyir ki, ay tülkü, mənim evim yox, eşiyim yox, sən nə edirsən, padşahın qızını dəyirmanamı gətirəcəyəm? Tülkü deyir ki, sənin işin yoxdur.

Gedirlər padşahın qızı üçün. Padşah bir kəcavə hazırlatdırır. Tülküyə deyir ki, mən də gedəcəyəm, bir ağanın həyəət-bacasına baxım. Tülkü razı olur. Padşahın dəstəsi, Çaxçal və tülkü düzəlirlər yola. Tülkü bir az qabaqda gedir. Yolda bir qoyun sürüsünə rast gəlirlər. Qabaqda gedən tülkü çobanları öyrədir ki, sizdən xəbər alsalar ki, bu sürülər kimindir? Deyərsiz, Çaxçal bəyindir. Padşahn dəstəsi sürüyə çatanda, soruşurlar ki, bu sürü kimindir? Cavab verirlər ki, Çaxçal bəyindir. Padşahın dəstəsi yolda at ilxısına, dəvə ilxısına, mal naxırına rast gəlirlər, xəbər alırlar ki, bunlar kimindir? Cavab verirlər ki, Çaxçal bəyindir.

Padşah tamamilə inanır ki, kürəkəni ən varlı adamlardan biridir.

Tülkü yol gələ-gələ fikirləşir ki, bəs təzə gəlini hara aparsın. Birdən yeddi qardaş divlərin evləri yadına düşür. Bir az da qabağa düşür, gəlir divlərin yanına deyir ki, ay bədbəxtlər, sizin dünyadan xəbəriniz yoxdur? Padşah üstünüzə gəlir, nə durmusunuz. Divlər

tölküdən soruşurlar ki, bəs nə edək? Tölkü deyir ki, gəlin, hərəniz bir ot tayasının altına girin, gizlənin, mən deyərəm ki, heç kəs yoxdur. Divlər girirlər ot tayalarının altına. Tölkü tayalara od vurur, divlər ot tayalarının altında yanıb məhv olurlar.

Padşahın dəstəsi kəcavə ilə gəlib çıxırlar divlərin imarətinə, xəbər alırlar ki, bu imarət kimindir, deyirlər ki, Çaxçal bəyin. Bu vaxt divlərin yeddinci qardaşı, axsaq div evdə olmur. Bir az evə gec gəlir. Tölkü tez qaçır onun qabağına deyir ki, ay sənin evini allah yıxsın, padşahın adamları qardaşlarını öldürdü, evinizi yandırdı, indi də səni axtarırlar, durma qaç. Uzaqdan tüstünü görən axsaq div inanır və qaçıb gedir. Padşah və adamları da çıxıb gedirlər. Ev-eşik qalır Çaxçal bəyə.

Tölkü bir neçə gün qalır, Çaxçal bəyə deyir ki, qardaş, mən daha gedim, sən də ailənlə qal burda. Bunları tölkü deyir və gedir.

Bir müddət keçir, bir gün tölkü belə qərara gəlir ki, gedim bir qardaşıma baş çəkim. Tölkü durub gəlir Çaxçal bəyin evinə. Çaxçal bəy tölkünün pişvazına çıxır, onu hörmətlə yuxarı başa dəvət edir. Əmr edir ki, tölkü üçün ən yaxşı yeməklər düzsünlər.

Gecə olur, yatmaq vaxtı gəlir. Çaxçal bəy tölkü üçü ən yaxşı otaqlardan birini ayırdır, ona ən yaxşı döşəklərdən yataq düzəltir. Yatan zaman tölkü öz-özünə fikirləşir ki, bir qardaşımı sınaqdan keçirəcəyəm. Yatanda tölkü qəsdən yorğan-döşəyi bulaşdırır. Çaxçal bəy nökrələri çağırır, deyir vay-vay, qardaşıma deyəsən soyuq dəyib, tez onun yorğan-döşəyini dəyişin, oradan o ipək döşəkləri gətirin salın qardaşım üçün. Nökrələr tez gətirib tölkünün yorğan-döşəyini dəyişdirirlər. Elə təzə dəyişirlər ki, tölkü bu dəfə də yorğan-döşəyi bulayır. Çaxçal deyir ki, oh-oh, qardaşıma bərk soyuq dəyib, o zər-xara yorğan- döşəyi gətirin qardaşım üçün. Nökrələr tez gətirib tölkünün yatağını dəyişirlər. Tölkü bu döşəkləri də bulaşdırır. Bu

minvalla tülkü Çaxçal bəyin yeddi dəst yorğan-döşəyini sıradan çıxardır. Axırda Çaxçal bəy əsəbiləşib deyir ki, sən məndə yorğan döşək qoymadın, nökərlərə əmr edir ki, tülkünü götürüb atsınlar aşağı. Nökərlər belə də edirlər. Tülkü qalxır ayağa, üst-başını təmizləyə-təmizləyə Çaxçal bəyə belə deyir: “Mən səni köhnə bir dəyirman-dan belə bir imarətə qaldırdım, padşahın qızını sənin üçün aldım, indi sən iki dəst yorğan-döşək üçün məni eyvandan yerə atdırırsan. Mənə soyuq dəyməmişdi, səni sınaqdan keçirdirdim. Amma yadıncıdan çıxarma ki, axsaq div hələ sağdır. Gedib gətirəcəyəm axsaq divi, ev-əşiyinə sahib duracaq”. Çaxçal bəy qayıdıb deyir ki, tülkü, get əlindən nə gəlir elə. Tülkü bunu eşidib, quyruğunu qoyur belinə, gedib axsaq divi tapır.

Tülkü axsaq divə deyir ki, ay sənin evini Allah yıxsın, sən niyə gəlib burda oturmusan. Evləriniz qalıb əfəl bir Çaxçalın əlində. Gəl, mən səni aparım ora, evləri al Çaxçalın əlindən. Axsaq div deyir ki, mən qorxuram, getmirəm. O adam mənim altı qardaşımı öldürüb, mən axsaq div, tək ona nə edə bilərəm. Tülkü deyir ki, sənin işin olmasın, gəl sən mənimlə gedək. Axsaq div deyir ki, mən sənə inanmıram. Tülkü deyir ki, inanmırsan, gəl mən başımı dəsmalla bağlayım sənin ayağına, sonra gedək. Axsaq div razılaşıb. Tülkü dəsmalla başını bağlayır axsaq divin ayağına, sonra gedirlər Çaxçal bəyin yanına. Elə bu ərəfədə Çaxçal bəy eyvanda oturub özünü günə verirdi. Bir də gördü ki, uzaqda, yolda toz-duman qalxdı. Toz-duman yaxınlaşanda gördü ki, tülkü axsaq divlə evə sarı gəlirlər, özü də tülkünün başı axsaq divin ayağına bağlanıb. Bunlar gəlib çatan kimi, tülkü istəyir ki, nəsə desin, Çaxçal bəy ayağa qalxır, uzaqdan qışqırır ki, ay tülkü, gətirdiyin elə bu axsaq kafirdir, arxası gəlmir? Axsaq div bunu eşitcək qaçıb meşəyə doğru gedir. Onun ayağına bağlanmış tülkünün

başı parça-parça olur və ölür. İmarət qalır Çaxçal bəyə, ailəsinə, uşaqlarına. O, burada ömür sürür.

Nağılımız burda bitir. Onlar orda qaldı, biz bura gəldik.

YƏ MƏRD ƏZRAİLƏ ÇƏNƏM TO DA

Ruzeyə yə ruzu yə mərd bə zir ləif, bə xunə xiştən xisrəbu. Mərd çümma xiştənə bakardəni di ki, ya kələheybətə çiz payiste bə lö zəvər sörü. Mərd ə zin kələheybət xəbər usta ki, tü kisti, tü incə cü bəsəxtəni.

Kələheybət cüvab da ki, bəs mən əzrailüm, karməniş ürü ki, can ustunum. Mən ki, ya ədəminə bə lö zəvər sərü payistüm ürə korü tamam əbirən, gərək conürə ustunum. Türiş digə, vəsiyyəttürə sa, çümmatürə bənd, cantürə tin.

Mərd gufti: -Mənə bəsər çümmə, ancaq ya kar hist. Tə beməhəəli yə əzni kar bəsərmən nə amare. Əzni kar üzüm bəsərmə amare. Nə bastanüm in karə çənəm sam. Pəs yara tü, əvvəl çümmotürə bənd, mən dönüşüm tü çənəm çümmotürə əbəstəni, əzü bəədə mən çümmamənə bəndüm. Əzrail xəndist: gufti “başgun”. Əzrail çümha xiştənə bəst, çümhayə bakardəni di ki, mərdə sərürə bə poyhoyüras cügeyşun degiş bire. Mərdə poyhoyü bə taraf əzrailü, sörü bu taraf dör xarde. Mərd bə Əzrayıl gufti: -Vay Əzrayıl, əgər tü mərdi poy bəsər guftü. Tü hə bi səhət guftiri ki, ya ədəminə ki, bə lö zəvər sərü payistümsə ürə gərək canürə ustunum. Üzüm tü bə lö zəvər payhaməni. Əzrail hürsin bu, çuq nə daşt, xiştən un tər gufürəbu. Əzrail bə mərd gufti:-Başgun, tü mənə tö dəri, yə kəm ziy beytü.

- Əzrail dirma raft. Əzin kar ya də sal giraşt. Ya ruzişt mərd, hə untər xisrəbu bə xunə xiştən. Çumha xiştənə bakardəni di ki, Əzrayıl burey peysərürə. Əzrayıl bi mərd gufti: - Hə digə cantürə ədəsmə nə mudani varasundən, axirinci göftürə gun, cantürə bəsən ustunum. Mərd bə Əzrayıl gufti: -Bəs icazə tin şöpapaxməne şunum bə sərəqit, əzü bəədə can mənə ustun. Əzrayıl razi bu. Mərd şöpapaxa şund bəsərəqit. Ətaraf xuda şöpapax mərd domund bə yə mix, mund bəsərəqit. Mərd xəndist. Əzrail di ki, şöpapax nə afta, denişi zörə. Sər xiştənə zirava bəsəxtəni di ki, mərdə sərürə bə poyhoyuras cügeyşun degiş bire. Bə taraf əzrail, poyho mərdü. Əzrail bəsər afta ki, mərd ye rayiş ürə to da. Hiçiz nə gufti, dirma raft.

- Əzin kar ya çan sal giraşt. Ya ruz in mərdə qunşiyü əmürdən. Mərdə nəər bəsəxtönund bə ğunşi, bə fürsörönund bə qəbür kəndə. Mərd bə raftən bə qəbir kəndən. Qəbirə kəndə varasta bəədə fikir bə səxtən ki, bəlkə qəbirə gudə kənde. Bə yorü baftaran ki, mürdə mərdə duraziyü bə duraziyüras yek bu, böyü güreyiş duraz əbrən bə dörün qəbir. Bi vəxt böşünörən ki, yeki şaqqanaq bəzərən bəxəndistən. Sər xiştənə zörə bəsəxtəni bə dirən ki, Əzrayıl payiste bə lö zəvər sərü. Əzrayıl gufti: aştə, cantürə becə bədərəni, xiştəntü bə dəstürəz qəbür kəndəyi, xiştəntüriş bədörünü daraftoyi digə ədəsmə cantürə nə mudani varasunda. Uncə be dör xardəniş cugə nist. Zu baş, axirinci gəftürə gun, cantürə bəsən ustunum. Mərd gufti: digə mənə bə tü gəfmən nistü, bə xasə cugə gufteyi mənə. Mən bə qulluq tü həəziürüm, canməne ustun. Ancaq ya kar hist, mən bə xuda sə rükət nimaz munadm dərəni. Bə mən icazə tin sə rükət nimazməne gizarüm, əzü bəədə mənə canməne ustun. Əzrayıl gufti: Başğün, icazə bədərənüm, ancaq zu baş, mənə vəxtməne komü, bə yan üzgə ədəmi bəsən buramu. Mərd bə Əzrayıl gufti: Əvvəl tü bə mən gaf tin ki, tə mən sə rükət nimaza tə gizardən, tü bə mən dəs nə bəsən seyi.

Əzür bəədə mən əzincə midiram. Əzrayıl gaf bə dərən, ə zür bəədə, mərd ə qəbir bədirmarən. Dəstəmaz bəğüftən, ya rükət nimazxiştənə bəgüzardən, ə zür bəədə papax xiştənə bə narən bəsər xiştən baftaran bara. Əzrayıl bedirən ki, mərd bəraftan xəbər bostaran ki, ay mərd bəcə baraftani? Mərd cuvab bədərən ki, bətürəz şərtmu intər bu ki, mən sə rükət namaza gərək güzarüm ki, əzür bəədə tü can mənə ustuni. Ya rükə nimazə üzüm gizardüm, ya rükətə də sal bəədə, ya rükətiş bis sal bəədə bəsən gizarüm, əzür bədə miyeyi gaf miseyim. Mərd inə guftirən kimi afta ba ra. Əzrayıl denişi, denişi bə ruz əni mərd, ə hürs xiştən nə danist çü sey. Ə gastə bərq dirma raft. Bətəund ki, ə gadə əni mərdd hiç kəs Əzrayılə intə nə daniste to dərən. Xudeyiş ə təxsir əni mərd giraşte, sad sal bi mərd ümür dərə, cugoyürə cənnət səxtə.

BİR KİŞİ ƏZRAYILI NECƏ ALDATDI

Günlərin bir günündə, bir kişi öz evində, yorğan-döşəyində uzanıb yatmışdı. Gözlərini açıb gördü ki, iri, heybətli bir şey başı üzərində dayanıb. Yorğan-döşəyinin içərisində olan kişi iri heybətli dən soruşdu ki, ey adam, sən kimsən, burda nə edirsən? Heybətli cavab verdi ki, bəs mən Əzrayılam, işim də can almaqdır. Mən ki, bir adamın başının üstünü kəsdirdim, onun işi bitir, gərək onun canını alam. Sən də daha dayanma, vəsiyyətini elə, gözlərini bağla, canını ver. Kişi dedi: - Mənim gözüm üstə, lakin bir iş var. Mənim indiyə qədər başıma belə bir iş gəlməmişdir. Yalnız indi belə bir işə rast gəldim, bilmirəm necə edim. Ona görə də sən əvvəl gözlərini bağla, baxım görüm, mən gözlərimi necə bağlamalıyam. Əzrayıl gülüb dedi: -Yaxşı, olsun. Əzrayıl gözlərini bağladı, gözlərini açanda gördü

ki, kişinin başı ilə ayaqlarının yeri dəyişilib. Kişinin ayaqları Əzrayıla tərəfdir. Kişi deyir: -Ay Əzrayıl, əgər sən kişisən, sözünün üstündə dayan. Sən indicə dedin ki, mən ki, bir adamın başının üstünü kəsdirdim, onun işi bitir, gərək onun canını alam. İndi sən başımın üstünü deyil, ayaqlarımın üstünü kəsdirmisən. Əzrayıl hirs-ləndi. Nə edə bilərdi, axı özü belə demişdi. Əzrayıl kişiye dedi: Olsun, sən məni aldatdın, özün üçün bir az yaşa.

Bu hadisədən on il sonra bir gün kişi evində, yorğanın altında yatmışdı. Gözlərini açanda gördü ki, Əzrayıl gəlib kəşib başının üstünü. Əzrayıl dedi: Hə, daha əlimdən qurtula bilməzsən, sonuncu sözünü de, canını alacağam. Kişi deyir ki, onda icazə ver, əvvəlcə mən gecə papağımı tavana atım, sonra canımı al. Əzrayıl razı olur. Kişi papağını atır tavana, allah tərəfi papaq ilişib qalır tavanda. Əzrayıl görürki, papaq düşmədi, başını qaldırıb baxır, ilişib qalan papağa. Aşağı baxanda görür ki, kişinin başı ilə ayaqlarının yeri dəyişilib, kişinin ayaqları Əzrayıla tərəfdədir. Kişi Əzrayılın üzünə baxıb deyir: Sözümlə sözdür, şərtimiz də şərt. Əzrayıl başa düşür ki, yenə aldanmışdır. Heç nə demədən qapıdan çıxır.

Bu hadisədən bir neçə il keçmiş, kişinin qonşusu ölür. Kişini çağırıb deyirlər ki, gedib qəbiristanlıqda qəbir qazarsan. Kişi qedib qəbri qazır, sonra fikirləşir ki, birdən qəbir qısa olar. Yadına düşür ki, ölən kişinin boyu ilə özünün boyu eyni olub. Uzanır qəbrin içərisinə ki, baxsın görsün qəbrin uzunluğu necədir. Bu zaman eşidir ki, yuxarıda biri şaqqıldayıb güldür. Başını qaldırıb baxanda görür ki, Əzrayıl dayanıb başının üstündə.

Əzrayıl deyir: - Aşna, gör canını harda verirsen. Daha əlimdən qurtara bilməzsən. Özün əlinlə qəbiri qazmısan, girib uzanmısan. Burda dönməyə də yer yoxdur. Tez ol sonuncu sözünü de, canını alacam. Kişi deyir: - Daha sözümlə yoxdur, məni yaxşı yerdə yaxa-

lamısan. Mən sənin qulluğunda hazırım, canımı al. Amma bir iş var, mən Allaha üç rükət namaz borcluyam, icazə ver, bu üç rükət namazımı qılım, sonra canımı al. Əzrayıl deyir: -Olsun. Tez ol, vaxtım azdır, başqa bir adamın yanına getməliyəm. Kişi Əzrayılə deyir: -Əvvəlcə söz ver ki, bu üç rükət namazı qılmamış sən mənə əl vurmayacaqsan, ondan sonra mən çıxıb namazı qılım. Əzrayıl söz verir. Kişi çıxıb dəstəmazını alır, bir rükət namazını qılır, sonrada papağını götürüb qoyur başına və düzəlir yola. Əzrayıl görür ki, kişi papağını da qoyub başına gedir. Əzrayıl soruşur: -Ay kişi, hara gedirsən? Kişi deyir: -Səninlə şərtimiz belə oldu ki, mən üç rükət namazı qılmamış sən mənə dəyməyəcəksən. Bir rükət namazı indi qılmışam, bir rükətini on ildən sonra, bir rükətini də iyirmi ildən sonra qılacağam. Ondən sonra gələrsən, danışarıq. Kişi bunu deyib yoluna düzəlib getdi. Əzrayıl baxdı-baxdı, hirsindən bilmədi nə etsin. İldırım kimi ordən uzaqlaşdı. Danışırılar ki, bu dünyada, bu kişi kimi Əzrayılı beləcə aldadan olmamışdır. Allah da bu kişinin günahlarını bağışladı, daha yüz il də ömrünü uzatdı, yerini də cənnətlik etdi.

UDİ DİLİNDƏ

UKSUN ÇURENSASA, ZAXUN TAĞEN

Ayize sa q'onağə harey. P'ə tanen şot'o q'onağ taşt'unt'un çuresay. Sunt'in pine: - Tağen beşi k'oya, va saat' q'onağbaz. T'e sunt'in şot'ay əyitə bonet'i: - Eki, zaxun tağen. Kot'ay sa çuuxebu, məşk'ətiləne oşq'ar. Şot'in vaynak' hik'ə boxale ki, hunal iş'tağen ukavax. Əyitə süft'ə sakit'in içü tene xəxəpi: - Ay viçi, serine. Kot'ay marala oşq'ardala sa çuuxt'uxbu. Çuux tamaşabsun çurensasa, kot'ay k'oya taki. Saat' ukun uksun çurensasa, zaxun tağen.

YEMƏK İSTƏYİRSƏNSƏ, MƏNNƏN GEDƏK

Kəndə bir gonaq gəlmişdi. İki nəfər onu aparmaq istəyirdi.

Biri dedi: - Gedək bizim evə, səni yaxşı gonaq edim.

O birisi onun sözünü kəsdi: - Gəl, mənimlə gedək.

Onun bir arvadı var, yarasaya oxşayır. O sənin üçün nə bişirəcək ki, sən də onu iştahla yeyəsən. Sözü birinci deyən özünü sındırmadı:

– Ay qardaş, doğrudur. Onun marala oxşayan bir arvadı var. Arvada baxmaq istəyirsənsə, onun evinə get. Yaxşı yemək istəyirsənsə, mənimlə gedək.

BRIGADIRI KEÇİ

Ayize sa brigadirebuy. Şot'ayal boxoy müq'älə sa keçinebuy. Brigadir hər biyəsin gimginəne baksay. Keçiyal şot'ay baçanexun tanesay gimginə. Usumluğen tiya taysuna zome baki. Brigadir idarina , laşk'oye tağat'anal keçı biyəsin gimginane baksay. Şot'aynak' kələm, t'üpt'un eşt'ay, camaat şaresıt'uxun oşa çeri tanesay. İjenin ğınurxoy sunt'ust'a, savaxt'an gimginə eğala amdarxon hik'ət'un ak'i? Bět'unğı xəyeğon kala sa üq'eni loxol sunat'un q'əq'əne. Şot'oğə şəp't'unşı. İşanaxun pult'un çurevk'i : brigadiri keçin üq'ənxoney, bulal iz loxol. Hun maupa, üşe ulurxon şot'o şarpet'un. Üq'ənxoal xəyoğoynak' payt'un efe. T'e ğınaxunal ayize metər sa pesune əmələ hari : Əşur gele çətinə baft'i sa amdaraxun əyit bitat'an next'un : Şono lap brigadiri keçinəne çureşi.

BRIQADİRİN KEÇİSİ

Kənddə bir briqadir var idi. Onun da uzun buynuzlu bir keçisi vardı. Briqadir hər axşam gimgədə olurdu. Keçi də onun arxasınca gimgəyə gedirdi. Tezliklə ora getməyi öyrəndi. Brigadir idarəyə, toya gedəndə də keçı axşam gimgədə olurdu. Onun üçün kələm, turp gətirərdilər, camaat dağılıandan sonra keçı də çıxıb gedirdi. Qışda günlərin birində, səhər gimgəyə gələn adamlar nə görsələr yaxşıdı. Baxdılar ki, itlər böyük bir sümüyün üstündə bir-birini boğurlar. Onları govurlar. Yaxınları gözdən keçirib görürlər ki, briqadirin keçisinin sümükləridir, başı da üstündə. Sən demə, gecə canavarlar onu parçalayıblar. Sümüklərini də itlərə pay saxlayıblar: O gündən kənd-

də belə bir deyim əmələ gəldi: işlər çox çətinə düşəndə bir adamdan söz düşəndə deyirlər: O brigadirin keçisinə bənzəyir.

ELEM ELEMA TENE TARAK'O

Sunt'in ibakeney ki, zoq'alna xodaxun bitalo tarapi eleme baksa. Sa ği şo içal zoq'alna xodaxun bineton. Sa təhərənlə turel hayezon. Bula-oşa şap'ti usum içü p'ap'esebon çuğö: Şuk'k'ala maupa, zoq'alna xodaxunez bite. Baneko, tarapi elem bakazax. Çuğon pine: Taki, vi əşlə baka. Hik'k'alaxun maq'ıba. Elem elema tene tarak"o.

EŞŞƏK EŞŞƏYƏ DÖNMƏZ

Biri eşitmişdi zoğal ağacından yıxılan eşşək olur. Bir gün o özündə zoğal ağacından yıxılır. Bir təhər ayağa galxır. Üst-başını təmizləyib, tez özünü çatdırdı arvadına.

– Heç kimə demə, zoğal ağacından yıxılmışam. Ola bilər ki, dönüb eşşək olum.

Arvadı dedi: Get, öz işində ol. Heç kimdən gormə.

MƏƏLİM Q'A IZ ŞAGIRD

Gele vaxt'in exləte: sa ayize sa zorba peylivane buy. Şo gele zorbaney, şuk'k'alən şot'o buşurupi sakes tene baksay. Şot'aynak'al şuk'k'alən iz q'iyexun me peylivanaxun buşurutənney. Sa ği me peylivan meydane c'eri care k'alpi: «Me ayize sa isq'ar butene ki,

bez bəş c'əgane?» Ama şuk'k'al şot'ay bəş tene c'eri. Me peylivan həgigiyal gele zorbaney, şot'oxun bitot'in q'it'unbsay. Sa hema tane kula, tura buşurupi saki xoxbeney. Hametər, şo sa xib ği meydane c'eri care k'alpi, içuxun buşuruk'ale qəveşi. Me ayizexun şuk'k'al şot'oxun buşurupsa tene c'eri. Şot'in ayizin işq'arxo lağa haq'i iz k'oya qaybaksune çuresay ki, hame vədə sa səse ibaki: «Çurpa, ma taki, vaxun buşuruk'al bune, şo zuzu». Peylivanen çurpi me amdari loxole bəği. İz məəlimə, içü buşurupsun zombi məəliməne ak'i çalxi. Şo q'oja bakene. Məəlim t'e ayizexun teney, şot'aynak'al me ayizin amdarxon şot'o tet'un çalxsay. Məəlim yavaş_yavaş peylivani bəşe eysay. Ayizin amdarxo mat mandet'unuy ki, me q'oja işq'aren me zorba peylivanaxun hetər buşuruk'ala. Q'oja məəlim iz şagirdə işalayınşakat'an peylivanen pine: «Məəlim, hun zaxun buşurupsunen çuresa? Axırı hun q'oja bakenu, za sakes ten bakon, zu tez çuresa ki, bez məəlim bez t'öğöl, q'erəz amdarxoy t'öğöl biyabur bakane. Vi fikirəxun fıırpa, vi əyitə qoş ext'a, c'eki taki k'oya». Ama məəlimen pine: «Zu gele vaxt'e ki, va fikirez tast'a, vaxun müt'lək buşurupiz buq'on. İz səbəbə buşurupi çark'it'uxun oşa uk'oz». Peylivanen pine: «Vi günax vi ozane, Buxaçuğon aneksa ki, vi kul_tur xoxbaksuna huncən çuresa». Mot'oğon burt'unqi buşurupsa. Malcə vaxt' c'ovaki məəlimen me zorba peylivana ext'i zıpedi oq'a. Amdarxo tam mat mandet'unuy ki, mo hetər bakala əşə, me q'ojan me fəndurxo hetərə əşp'est'i, axırı me peylivan gele zorbaney. Şagird satərən turel hayzəri məəliməxun xavare haq'i: «Məəlim, mo mani fəndən əşp'est'i? Zu me fəndə tez ava, hun kot'o za ten ak'est'e». Məəlimen pine: «Zu va zombat'an fikir tadezuy ki, hun gele lovğanu, şuk'k'alal gorox eğal tenu. Kot'aynak'al me fəndə zaynak'ez efi ki, vi dərsə saal tadaz. Avabakan ki, həmişə soğo vaxun zorboo bune. Şo beşi məəlime».

MÜƏLLİM VƏ ŞAGİRDİ

Çoxdankı söhbətdir: bir kənddə bir güclü pəhləvan var idi. O, çox güclü idi, heç kəs onu güləşib yıxa bilmirdi. Ona görə də heç kəs qorxusundan bu pəhləvanla güləşməyirdi. Bir gün bu pəhləvan meydana çıxıb qışqırdı: “Bu kənddə bir kişi yoxdur ki, qabağıma çıxa”? Ancaq heç kim onun qabağına çıxmadı. Bu pəhləvan həgigətəndə çox güclü idi, ondan hamı qorxurdu. O, bir neçə adamın əlini, ayağını güləşib yıxıb qırmışdı. Habelə o üç gün meydana çıxıb qışqırırdı, özü ilə güləşən axtarırdı. Bu kənddən heç kim onunla güləşməyə çıxmadı. O, kəndin kişilərini lağa salıb evinə qayıtmaq istəyirdi ki, bu vaxt səs eşitdi: “Dayan, getmə, sənnən güləşən var, o mənəm”. Pəhləvan dayanıb bu adama baxdı, öz müəllimini, ona güləşməyi öyrədən müəllimini görüb tanıdı. O qocalmışdır. Müəllim o kənddən deyildi, ona görə də bu kəndin adamları onu tanımayırdılar. Müəllim yavaş-yavaş pəhləvanın qabağına gəlirdi. Kəndin adamları təəcüblü qalmışdılar ki, bu qoca kişi bu güclü pəhləvanla necə güləşəcək. Qoca kişi öz şagirdinə yaxınlaşanda pəhləvan dedi: “Müəllim, sən mənənlən güləşmək istəyirsən? Axı sən qocalmışsan, mənə yıxa bilməzsən, mən istəmirəm ki, müəllimim mənənin yanında, başqa adamların yanında biyabır olsun. Fikrindən dön, sözünü geri götür, çıx get evə”. Amma müəllim dedi: “Çoxdandır ki, mən sənə fikir verirəm, sənnən mütlək güləşməliyəm, bunun səbəbini güləşib qurtarandan sonra deyəcəyəm”. Pəhləvan dedi: “Günahım öz boynunda, Allah görür ki, əlinin-ayağının qırılmasını özün istəyirsən”. Bunlar başladılar güləşməyə. Az vaxtda müəllim bu güclü pəhləvanı çırpdı yerə. Adamlar tam təəcüblü qalmışdılar ki, bu necə olan işdi, bu qoca bu

fəndləri necə işlətdi, axı bu pəhləvan çox güclü idi. Şagird bir təhər qalxıb müəllimdən sorudu: “Müəllim, bu hansı fəndi sən işlətdin? Mən bu fəndi bilmirəm sən bunu mənə göstərməmişən?” Müəllim dedi: “Mə səni öyrədəndə fikir vermişdim ki, sən çox lovğasan və heç kimə yazığın gəlmir. Buna görə də bu fəndi özümə saxladım ki, dərslərini bir də verəm. Bil ki, həmişə biri bizdən daha güclüsü var. O bizim müəllimimizdir.

ALLAHIN YOLLARI ƏDALƏTLİDİR⁶

סיפור יהודי

הדרכים של אלוהים הן צדיקות

לבו של משה כאב על ההשפלה והעלבון. העוול צער אותו עד כדי כך שהוא אמר לאלוהים: הו הקב"ה, שופט על כל העולם. אני לא יכול לעמוד בצד ולהסתכל על ההשפלה של הצדיקים, לדכא את האלמנה ולעלב את היתום. אני לא יכול לראות רשע ולהשלים עם זה. בבקשה ספר לי את סודות דרכיך, הראה לי איך אתה מוביל שיפוט צדיק. אני רוצה להבין את דרכיך ולהסביר לכל המין האנושי שאתה גומל אדם עבור מעשיו ומעניש אותו על חטאיו. ואמר אלוהים: אני שומע את תפילותיך המשרת הנאמן שלי משה. הרם את עיניך לשמים ואגלה לך את הסודות הצדיקים שעדיין לא גיליתי לאף בן תמותה. תסתכל היטב מה אני אראה לך.

וראה משה: זורם פלג בשקט ובשלווה לרגלי הגבעה. מים שלו טהורים כגביש והגלים נוצצים בשמש. פתאום מגיע לוחם חזק, לבוש בשריון פלדה. וכמו מבשר משהו את הרע השמים נעשים קודרים, ומעל הגבעה הירוקה תלויים עננים שחורים. הלוחם ירד למטה, רכן אל הנחל ושתה מים. כאשר כרע על ברכיו החליק ארנקו מכיסו. הוא ניגב את שפתיו, ישב על סוסו ונסע משם בלי לשים לב לכך שכל רכושו נשאר ליד הנחל. כעבור כמה דקות צעיר נאה, רועה צאן הוביל לזרם עדר. הוא הופתע כשמצא את הארנק, לקח אותו בידיים רועדות, הבית במה שהיה בפנים וצעק בשמחה. היום אושר שוב חזר חזר אלי. תודה לך, אדוני! לא

⁶ Nağil internet resurslarından götürülmüşdür. Bax:
http://mirckazok.ru/view_post.php?id=4291

אהיה עוד בשעבוד לאדון אכזרי. אני אחזור סוף סוף לארץ מולדתי, אקנה לאמי האהובה בית והיא תחיה בה בשקט. עבודה קשה לא תיקח אותה לקבר. תודה לך, אדוני! והוא מיהר להסיע את הכבשים לאדון, שממנו כבר לא יסבול השפלות ועלבון. ואז ראה משה את הזקן המגיע אל הנחל. עייף ומוטש מהטיולים הארוכים ירד הנווד אל ברכיו הרועדות, פתח את השקית, הוציא חתיכת לחם והתיישב על גדת נחל רגוע. לאחר שסיים לאכול נרדם.

בינתיים, הלוחם שעוד לא הספיק להתרחק הבין שאיבד את עושרו. חזר הוא על סוסו אל הנחל כי נזכר שרכן לשתות ממנו. הוא לא מצא את כספו ומיד הרים את הזקן, תפס אותו בגרון וצעק:

- תן לי את כספי, נבל זקן, או שאני אפשיט את עורך. איפה כספיי?

הזקן המבוהל נרתע באימה.

- איני יודע איפה כספך, לא ראיתי אותם.

- שעה לא עברה מאז איבדתי את הארנק שלי כאן – קרא הלוחם – לא היה כאן אף אחד חוץ ממך! תן את הארנק, או שאני אהרוג אותך!

- האשים את עצמך! למה להעליב אחרים? כמו שאומרים, הקורבן נשאר במפסיד - הזקן כעס והסתלק מהלוחם הזועם. והוא, לאחר שאיבד את ראשו, שלף את חרבו והרג את הזקן. אחר כך חיפש את בגדיו, את תיקו ואת כל רכושו העלוב ולא מצא דבר, בעט בגופתו ברגלו, רכב על סוסו ודהר משם.

כשראה משה כל אלה, קרא לאלוהים.

אלוהים. הבטחת להראות לי איך הצדק מנצח, וכאן ראיתי השפלה להשפלה, עוול לעוול, רשע לרשע. אדם חף מפשע מת בידיו של רוצח בעל דם קר וצעיר צנוע למראה היה רק גנב.

אתה ממהר בפסקי הדין שלך – אמר אלוהים. תסתכל על התמונה השנייה, והכל יתברר. מה אתה רואה עכשיו, משרתי הנאמן משה?

אני רואה איכר צולע. הוא מוביל את הילד בידו. ועכשיו אני רואה שזקן אחד מגיע ומתחבא מאחורי שיח. הנה הוא קופץ פתאום מאחורי שיח עם סכין בידו והורג את האיכר. לוקח את הארנק מלא מטבעות זהב. והנה חייל הופיע על סוסו. הוא שומע את הילד הצועק. ממרומי הגבעה ראה הכל: רצח, גניבה, דמעותיו של ילד, אבל לא היתה חמלה בלבו מן הזוועות שבוצעו מול עיניו. הוא דהר הלאה, פורץ בצחוק.

משה שהיה בהלם התנשף באימה, ואלוהים אמר לו.

אל תהיה מופתע, הקשב היטב. אני אגלה לך את הדרכים של צדק. הזקן שנהרג בנחל, יש אותו נווד שהרג את האיכר. רוכב שלא התערב, לראות איך אדם נהרג מול עיניו, הוא הלוחם שאיבד את הארנק שלו. מאין הוא לקח את הכסף לשריון יקר, סוס טוב ונשק? הוא עקב את הרוצח וגנב את הארנק שלו, שאותו לקח מאיכר צולע.

עשרה שנים חלפו והחייל המרושע לא זיהה את הנווד.

- ורועה, הצאן - אמר משה - כפי שאני מבין, הוא בנו של האיכר.

- עכשיו אתה צודק - אמר אלוהים. בלי אבא, עבד עשר שנים קשה כדי לפרנס את עצמו ואת אמו, וחיינו לא היו קלים. ועכשיו ליד הנחל נפגשו טוב ורע. דמו של מי ששפך דם של אנשים אחרים נשפך, הארנק הגנוב חזר לבעליו - ליורשו של האיכר. איש אינו יכול להרוויח מאלימות ושווד!

משה שמע את המילים האלה ואמר:

-אלוהים, אתה שופט צדיק. אתה מרסן את הכעס שלך על שם הזכיית הטוב ומעניש מי שמגיע לו. ברוך השם שלך. אמן!

ALLAHIN YOLLARI ƏDALƏTLİDİ

Moşenin alcaldılmış və təhqir olunmuş insalara görə ürəyi çox ağrayırdı. Ədalətsizlik onu o qədər kədərləndirirdi ki, hətta o, Tanrıya deyir: " -Ey hər şeyə qadir olan uca Tanrı, bütün kainatın hakimi. Mən kənarda durub, ədalətli insanları alçadanlara, dul qadınları sıxışdıranlara və yetimləri incidənlərə baxa bilmirəm. Pisliliyi görüb, onunla barışa bilmirəm. Səndən xahiş edirəm, öz ədalət yollarının sirrini mənə açıqlayasan, ədalət məhkəməsinin necə etdiyini mənə göstərəsən. Sənin yollarını öyrənmək istəyirəm, bütün insanlara sənə yaxşılığı necə qiymətləndirdiyini və günahlara görə necə cəzalandırdığını catdırmaq istəyirəm.

Və Tanrı dedi: " -Mənim sadıq nökrüm Moşe, sənə dualarını eşidirəm. Öz gözlərini qaldır yuxarı və mən hec bir insana (ölyə) acmadığım sirri sənə açacam, diqqətlə göstərdiyimi izlə.

Və Moşe gördü: təpənin ətəyində bir çay axır. Onun suları o qədər şəffaf idi ki, hətta günəşin şüaları dalğalarda parıldayırdı. Birdən hardansa, dəmir dəbilqə geyinmiş, qamətli və güclü bir döyüşçü göründü. Qəflətən, elə bil pis bir şey olacaq kimi, səmanın üzünü qaralır və yaşıl təpənin üstündə qara buludlar sallanır. Döyüşçü tələsirdi, çaydan su içmək istədi. Elə ki o, əyilib su içəndə, cibindəki pul kisəsi sürüşüb, yerə düşdü. O, bunu hiss etmədən su içdi və ata minib, yoluna davam etdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra gözəl bir cavan oğlan, çoban çaya sürünü gətirdi. Pul kisəsini görüb, təəccüblənərək, onu titrək əlləri ilə götürüb, içinə baxıb, sevincindən qışqırdı: -Bu gün xoşbəxtlik yenə mənə mənə! Sağ ol, Tanrı!. Mən artıq qəddar sahibimin əsarətində olmayacam. Nəhayət, doğma diyarıma qayıdacağam, cox sevdiyim anam üçün ev alacağam və o, əzablardan, əziyyətlərdən azad olacaq,

ömrünün sonunadək sakit yaşayacaq. Əzablı həyat onu qəbrə apar-
mayacaq. Sağ ol, Tanrım, çox sağ ol. Və o cəld sürünü sürdü sahi-
binin evinə.

Sonra Moşe bir qoca yolçunun çaya yaxınlaşdığını gördü.
Uzun yolçuluqdan yorulmuş, əldən düşmüş qoca, sahilə oturub, yol
çantasından quru çörək çıxarıb yedi və sonra yatdı.

Bu arada, hələ çox uzaqda olmayan döyüşçü, pul kisəsini itir-
diyini hiss edib, atı mahmızladı və çaya tərəf geri döndü. Yadına
düşdü ki, əyilib çaydan su içib. Pullarını tapmayıb, qocanı qaldırdı,
onun boğazından yapışdı və qışqırdı:

– Qoca alçaq, pulları mənə qaytar, yoxsa bu qılınc ilə dərinə
soyaram! Hanı mənim pullarım?

Qoca bərk qorxaraq dedi: "Mən bilmirəm, sənə pulların hara-
dadı, görməmişəm onları"

– Heç bir saat da keçməyib ki, pulları burada itirmişəm. -
döyüşçü qışqırdı. -Və səndən başqa heç kim yoxdu burada. Kisəni
qaytar, yoxsa səni öldürəcəyəm.

– İtirmisən, öz günahındı! Niyə başqalarını təhqir edirsən?
Necə deyərlər, zərərçəkmiş artıq zərər çəkib, xeyri yoxdu! - qoca
əsəbiləşib üzünü qızmış döyüşçüdən çevirdi. O isə başını itirib, qoca-
nı öldürdü. Sonra onun üst-başını, çantasını eşib, bir şey tapmayıb,
ölmüş bədəninə təpik vurub, ata minib getdi. Bu səhnəni görən Moşe
Allaha üz tutdu: " - Mənim Tanrım, sən mənə söz vermişdin ki, sənə
dünyada ədalətin neçə hökm sürdüyünü göstərəsən, amma mən bura-
da yenə də alçaltmaq, ədalətsizlik, pislilər gördüm. Günahsız insan
soyuqqanlı qatilin əlindən öldü, özünü Allahın qarşısında məsum
göstərən cavan oğlan oğruya çevrildi.

– Sən nəticə çıxarmağa çox tələsirsən, - Tanrı dedi. Başqa bir hadisəni izlə və hər şeyi anlayarsan. Moşenin gözünün önündə başqa bir hadisə canlandı.

– Mənim sadıq nökrəm Moşe, indi nə görürsən?

– Bir axsaq kəndlini görürəm. O, oğlanın əlindən tutub gedir. Bir ayrı qoçanın gəldiyini və kolun arxasında gizləndiyini də görürəm. Birdən o, kolluqdan çıxıb, axsaq qoçanın üstünə atılır, bıçaq ilə onu öldürür, əlindəki pul kisəsini aparır. Bu zaman bir atlı əsgər görünür. O, oğlanın qışqırığını eşidir. Təpənin üstündən hər şeyi izləyirmiş: qətli, oğurluğu və balaça oğlanın göz yaşlarını. Amma onun ürəyində heç bir mərhəmət hissi oyanmadı, ucadan gülərək yolunu davam etməyə başladı.

Bu dəhşətli səhnədən sarsınmış Moşe az qala boğulurdu. Tanrı isə ona dedi:"

– Təəccüblənmə, diqqətlə qulaq as. Mən sənə ədalət məhkəməsinin yolunu açıqlayaram. Çay kənarında öldürülmüş qoca axsaq kəndlini öldürən həmin qoca yolçudu. Qətli görüb, heç nəyə əhəmiyyət verməyən əsgər pulunu çay kənarında ititmiş həmin o döyüşçüdü. Bəs onun yaxşı at, silah, bahalı döyüş geyimi üçün o pulu hardan idi? O, qatili izləyib, onun axsaq kəndlidən götürdüyü pulları oğurlamışdı.

On il üstündən keçmişdi, amma acıqlı əsgər o qatili tanıamışdı çay kənarında.

Çoban isə, - Moşe dedi, - belə başa düşürəm ki, həmin axsaq kəndlilin oğludu. İndi sən düzgün danışdın, xeyirhax Moşe, - Tanrı mehribancasına dedi, - Atasız qalıb, o, on il işlədi, zəhmət çəkdi, onun və anasının həyatı çox ağır keçirdi. İndi isə çayın sahilində Xeyirlə Şər üz-üzə gəldilər. Başqasının qanını axıdanın öz qanı axdı,

oğurlanmış pullar öz həqiqi sahibinə çatdı, yəni ki kəndlinin oğluna. Heç bir insan qarət və zülm üzərində varlana bilməz!

Bu sözləri eşidib Moşe dedi: -Mənim Tanrım, sən ədalətli hakimsən!. Xeyrin qələbəsi üçün, öz qəzəbini saxlayaraq, sən günahı olanı düzgün cəzalandırırsan. Sənin adın ucadır. Amin!!!!

İRADƏ MƏLİKOVA
AZƏRBAYCANDA YAŞAYAN XALQLARIN
ƏFSANƏ, RƏVAYƏT VƏ NAĞILLARI

İradə Məlikova
E-mail: iradamalikova@gmail.com
Skype: irada.malikova

Tel: +994 50 615 15 41
+994 55 814 97 01

Dizayner: Məhəmməd MƏLİKLİ
Operator: Sevdə BAXŞIYEVA

Çapa imzalanıb: 21.08.2018
f.ç.v. 12.25, tiraj 500